

Национални парк
ПРОКЛЕТИЈЕ

Predlog

**Plana upravljanja za Nacionalni park „Prokletije“
za 2021.-2025.god.**

**НАЦИОНАЛНИ ПАРКОВИ
ЦРНЕ ГОРЕ**

Podgorica, jul 2023. godine

Plan upravljanja NP Prokletije rađen je tokom 2019. godine, a radni tim za izradu Plana upravljanja bio je sačinjen od zaposlenih koji su u periodu izrade dokumenta bili na navedenim pozicijama u Javnom preduzeću za nacionalne parkove Crne Gore

Koordinator tima

Mr Nela Vešović Dubak, dipl. biolog
Pomoćnik direktora JPNPCG za održivi razvoj i turizam

Rukovodilac radnog tima

Dr Aleksandar Mijović, dipl. biolog
Šef Službe za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj

Članovi ekspertskog tima

Dr Aleksandar Mijović, *dipl. biolog*
Mr Nela Vešović Dubak, *dipl. biolog*
Hajdana Ilić Božović, *dipl. biolog*

Članovi operativnog tima

Hajdana Ilić Božović, *šef Službe za promocija edukaciju i turizam*
Slavica Đurišić, *stručni saradnik za floru i vegetaciju*
Mr. Slobodan Stijepović, *stručni saradnik za šumarstvo*
Mr. Nela Vešović Dubak, *spec ornit.*
Mr. Maša Vučinić, *stručni saradnik za floru i vegetaciju*
Mr. Stevan Marić, *stručni saradnik za ribarstvo*
Radmila Adžić, *stručni saradnik za zaštitu kulturno-istorijskog nasljeđa*
Belma Šestović *stručni saradnik za zaštitu faune*
Mr. Mojaš Đurović, *stručni saradnik za zaštitu životne sredine*
Aleksandra Vujović, *rukov. Odjeljenja za međunarodne projekte i saradnju*
Ranko Rajković, *stručni saradnik za faunu*
Radmila Mitrović, *stručni saradnik za zaštitu prostora*

Dr. Veselin Luburić, *savjetnik direktora*
Admir Lalić, *direktor NP Prokletije*
Marinela Đuretić, *pomoćnica direktora za finansije*
Snežana Vukotić, *stručni saradnik za etnografsko nasljeđe*
Boban Redžepagić, *stručni saradnik za odnose sa posjetiocima*
Mirza Osmančević, *stručni saradnik za odnose sa posjetiocima*
Jelena Dragović, *stručni saradnik za šumarstvo*

Sadržaj:

1.UVOD.....	1
1.1. CILJ IZRADE PLANA UPRAVLJANJA.....	1
1.2. ZAKONODAVNI, PLANSKI I STRATEŠKI OKVIR.....	1
1.2.1. Kategorija Nacionalni park – zaštićeno prirodno dobro u nacionalnom i međunarodnom kontekstu.....	3
1.2.2. Metodološki pristup izradi Plana upravljanja.....	4
1.3. NADLEŽNOSTI I NAČIN UPRAVLJANJA U NACIONALNOM PARKU.....	5
1.3.1. Organizacija JPNPCG i NP Prokletije.....	6
2. STANJE U NP PROKLETIJE.....	7
2.1. PRIRODNE ODLIKE.....	7
2.1.1. Geomorfologija, geologija i zemljište na prostoru Nacionalnog parka i šireg područja.....	7
2.1.2. Klimatske prilike.....	8
2.1.3. Hidrološki sistem – površinske i podzemne vode.....	9
2.1.4. Predione odlike nacionalnog parka i šireg područja.....	9
2.1.5. Flora i vegetacija.....	10
2.1.6. Fauna.....	16
2.2. STVORENE VRIJEDNOSTI.....	22
2.2.1. Kulturno-istorijsko nasljeđe.....	22
2.2.2. Socio-ekonomske odlike.....	23
2.2.3. Stanovništvo, demografija i naselja.....	24
2.2.4. Privredne i društvene djelatnosti.....	25
2.2.5. Javna infrastruktura.....	25
2.2.6. Turistička infrastruktura.....	26
2.2.7. Informativni i edukativni sadržaji za posjetioce.....	28
2.3. SARADNJA SA I DOMAĆIM I MEĐUNARODNIM ORGANIZACIJAMA.....	29
2.3.1. Saradnja sa domaćim organizacijama i lokalnim zajednicama.....	29
2.3.2. Saradnja sa međunarodnim i regionalnim organizacijama.....	30
2.4. ZONIRANJE NP PROKLETIJE.....	30
2.5. UPRAVLJANJE I SPROVOĐENJE MJERA ZAŠTITE.....	31

2.5.1. Upravljanje prirodnim resursima	32
2.5.2. Upravljanje posjetiocima	35
2.5.3. Fizička zaštita	37
2.5.4. Stručna zaštita	38
2.6. MONITORING I ISTRAŽIVANJA U PRETHODNOM PERIODU	39
2.6.1. Monitoring i istraživanja flore i vegetacije.....	39
2.6.2. Monitoring i istraživanja faune.....	46
2.6.3. Monitoring i istraživanja kulturno-istorijskog nasljeđa	47
2.6.4. Monitoring i istraživanja etnografskog nasljeđa	47
2.7. UTICAJI NA ŽIVOTNU SREDINU I STANJE BIODIVERZITETA NA PROSTORU NACIONALNOG PARKA	48
2.7.1. Uticaji na životnu sredinu.....	48
2.7.2. Stanje biodiverziteta.....	49
2.8. INSTITUCIONALNA PITANJA RAZVOJA, IZAZOVI, PROBLEMI, OGRANIČENJA, PRIJETNJE, ŠANSE I MOGUĆNOSTI ZA UPRAVLJANJE NP PROKLETIJE	52
3. DUGOROČNA VIZIJA I OPERATIVNI PROGRAM UPRAVLJANJA NP PROKLETIJE	55
3.1. OCJENA STANJA I PRITISCI PO STRATEŠKIM OBLASTIMA.....	56
3.1.1 Istraživanje, praćenje, obnova i unaprijeđenje ekosistema, staništa i vrsta.....	56
3.1.2 Očuvanje, unaprijeđivanje i promocija kulturno-istorijskih i etnografskih vrijednosti i potencijala.....	60
3.1.3 Edukacija, interpretacija i promocija prirodnih i kulturnih vrijednosti parka	61
3.1.4 Turizam zasnovan na aktivnom odmoru u prirodi.....	63
3.1.5 Saradnja sa nacionalnim i međunarodnim organizacijama i institucijama i lokalnim zajednicama	65
3.1.6 Fizička zaštita i kontrola prostora Parka.....	66
3.2. TABELA CILJEVA I AKTIVNOSTI PLANA UPRAVLJANJA.....	68
3.3. VREMENSKI RASPORED OSTVARIVANJA PREDVIĐENIH AKTIVNOSTI	89
3.4. DINAMIKA, SUBJEKTI REALIZACIJE I NAČIN SPROVOĐENJA OCJENE SPROVOĐENJA PLANA UPRAVLJANJA	93
3.4.1. Definicija nosilaca realizacije Plana upravljanja	94
3.4.2. Način ocjene sprovođenja i indikatori praćenja uspješnosti Plana upravljanja	94
3.4.3. Smjernice za naučnoistraživački rad	94
3.4.4. Smjernice i prioriteti za zaštitu i održivi razvoj nacionalnog parka	95
4. FINANSIJSKA SREDSTVA ZA SPROVOĐENJE PLANA.....	96

4.1. FINANSIRANJE JAVNOG PREDUZEĆA ZA NACIONALNE PARKOVE CRNE GORE..	96
4.2. PROCJENA FINANSIJSKIH SREDSTAVA ZA REALIZACIJU PLANA UPRAVLJANJA .	98
5. SMJERNICE I PREPORUKE.....	105
<i>LITERATURA.....</i>	<i>106</i>

Tabele i grafikoni u dokumentu

Tabela 1: Pregled vrijednosti površina različitih kategorija zemljišta u odnosu na ukupnu površinu Parka

Tabela 2: Ukupna površina i drvna zapremina šumskih sastojina u NP Prokletije

Tabela 3: Pregled vrsta vodozemaca na širem području NP Prokletije sa konzervacionim statusima i stepenom ugroženosti u Evropi

Tabela 4: Pregled vrsta gmizavaca na širem području NP Prokletije sa konzervacionim statusima i stepenom ugroženosti u Evropi

Tabela 5: Prikaz najznačajnijih grupa sisara i njihovih vrsta na području NP Prokletije i njihovi stepeni zaštite prema nacionalnom zakonodavstvu, evropskim konvencijama i direktivama

Tabela 6: Nepokretna kultura dobra i potencijalna nepokretna kulturna dobra u zaštitnoj zoni Parka

Tabela 7: Planinarsko-pješačke staze u NP Prokletije

Tabela 8: Biciklističke staze u NP Prokletije

Tabela 9: Broj nacionalno i međunarodno značajnih biljnih taksona u flori NP sadržanih u bazi podataka

Tabela 10: Zastupljenost nacionalno značajnih taksona u flori NP na međunarodnim listama

Tabela 11: Zastupljenost osjetljivih biljnih vrsta NP po IUCN kategorizaciji (EU IUCN Red List)

Tabela 12: Konzervacijski status biljnih vrsta na preliminarnoj crvenoj listi CG u odnosu na EU-IUCN Red list

Tabela 13: Status značajnih biljnih vrsta na nacionalnim i međunarodnim listama

Tabela 14: Pregled vrsta oštećenja od požara u odnosu na površinu i procentualno učešće

Tabela 15: Gubitak iglica/lišća na posmatranom uzorku

Tabela 16: Prikaz ukupnih troškova i prihoda NP Prokletije po godinama

Tabela 17: Pregled godišnjih troškova po ciljevima i aktivnostima

Mapa 1: Grafički prikaz Nacionalnog parka sa tipovima zemljišta

Mapa 2: Grafički prikaz Nacionalnog parka sa režimima zaštite

Mapa 3: Grafički prikaz rasporeda prostornih cjelina na prostoru Nacionalnog parka

Grafik 1: Broj posjetilaca u NP Prokletije od 2015. do 2019. godine

Osnovni podaci	
Naziv zaštićenog područja	Nacionalni park Prokletije
Kategorija zaštićenog područja	II kategorija
Godina proglašenja zaštićenog područja	2009. godina
Površina	16.630 ha
Međunarodni status	Dolina Grebaje ima status IPA područja (Important Plant Area).
Karakteristični ekosistemi	Zastupljeni su brojni ekosistemi na sniježnicima, planinskim rudinama, silikatima, krečnjacima i dolomitima u najvišim zonama prokletijskog masiva. Brojne su prirodne šumske zajednice lišćara i četinarara, zajednice degradacionih stadija klimatogenih ekosistema, livada i pašnjaka i antropogenih polupustinja i pustinja
Karakteristične vrste flore i faune	Registrovano je preko 1.700 vrsta biljaka. Najznačajnije vrste krupnih sisara su divokoza, srne, medvjed, vuk, divlja svinja, a od ptica veliki tetrijeb, jarebica kamenjarka, lještarka i sivi orao.

1.UVOD

1.1. CILJ IZRADE PLANA UPRAVLJANJA

Cilj izrade Plana upravljanja je realizacija mjera i aktivnosti kojima će se obezbijediti zaštita, održavanje, uređivanje i razvoj Nacionalnog parka Prokletije u periodu 2021-2025. godina. Ovaj Plan upravljanja pripremljen je u skladu sa smjernicama iz Zakona o zaštiti prirode („Sl. list CG“ br.54/2016 i 18/2019) i Prostornog plana posebne namjene za Prokletijsko područje („Sl. List CG br.56/18).

1.2. ZAKONODAVNI, PLANSKI I STRATEŠKI OKVIR

Nacionalni park Prokletije je proglašen Zakonom o nacionalnim parkova (Sl. list br. 50/09), a njegovo formalno-pravno konstituisanje je započelo Odlukom o organizovanju Javnog preduzeća za nacionalne parkove (Sl. list br. 24/11), gdje NP Prokletije, kao i drugi nacionalni parkovi predstavljaju organizacionu jedinicu u okviru JP Nacionalni parkovi Crne Gore.

Temeljni pravni dokument kojim se uređuje zaštita i očuvanje prirode u Crnoj Gori je Zakon o zaštiti prirode (Sl. list CG br. 54/2016 i 18/2019). Ovaj zakon definiše kategorije zaštićenih područja, odgovorne institucije, kao i osnovne upravljačke dokumente za zaštićena područja.

Prema Zakonu o nacionalnim parkovima, zaštita, unaprijeđivanje i razvoj nacionalnih parkova je djelatnost od javnog interesa.

Plan upravljanja za NP Prokletije za 2021–2025. usvaja se na osnovu sljedećih osnovnih zakonskih i planskih dokumenata Crne Gore koji se tiču zaštite prirode:

- Zakon o zaštiti prirode (Sl. list CG br. 54/2016 i 18/2019)
- Zakon o nacionalnim parkovima (Sl. list CG br. 28/2014 i 39/2016)
- Prostorni plan posebne namjene nacionalnog parka Prokletije (Sl. list CG br. 56/2018)

Pravni osnov za donošenje planova upravljanja nacionalnim parkovima sadržan je u članu 58 Zakona o zaštiti prirode, koji propisuje da Vlada Crne Gore donosi plan upravljanja na period od pet godina i implementira ga kroz usvajanje godišnjih programa upravljanja. Plan upravljanja zaštićenim prirodnim dobrom je planski dokument kojim se planiraju mjere i aktivnosti zaštite i očuvanja zaštićenog prirodnog dobra, i predstavlja plansku osnovu za upravljanje i korišćenje prirodnog dobra za ekonomske, socijalne i ekološke namjene.

Zakonske odredbe za izradu Plana upravljanja date su i Zakonom o nacionalnim parkovima. Član 14 ovog zakona propisuje da planove upravljanja izrađuje JPNPCG, uz prethodno pribavljeno mišljenje nadležnog ministarstva. Istim članom ovog zakona propisano je da Godišnji program upravljanja donosi privredno društvo (odnosno JPNPCG), u skladu sa Prostornim planom posebne namjene i Planom upravljanja, uz prethodno pribavljenu saglasnost Ministarstva. Ovim zakonom definisane su granice, upravljanje Parkom, zone posebne namjene zaštite i mjere uređivanja i unaprijeđenja prirodnih dobara, kao i neka druga pitanja od značaja za korišćenje prirodnih dobara.

Ostala pravna regulativa: Zakon o šumama (Sl.list CG, broj 40/11-dr.zakon i 47/15); Zakon o životnoj sredini (Sl.list CG, br. 52/16, br.73/19); Zakon o upravljanju otpadom (Sl.list CG, br. 64/11 i br.39/16); Zakon o vodama (Sl.list CG, br. 27/07, Sl.list CG, br. 32/11,47/11,48/15,52/16,2/17 i 84/18); Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (Sl.list CG, br. 80/05 i Sl.list CG, br. 59/11 i br.52/16); Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu Sl.list CG, br.75/18); Zakon o zaštiti kulturnih dobara (Sl.list CG, br.49/10, 40/11, 44/17 i 18/19); Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Sl.list CG, br. 15/92, 59/92 i Sl.list CG, br. 32/11); Zakon o putevima (Sl.list CG, br. 82/20); Zakon o turizmu i ugostiteljstvu (Sl.list CG, br.2/18,br.4/18.,13/18,25/19,67/19 i 76/20); Zakon o energetici (Sl.list CG, br.5/16, 51/17 i 82/20); Zakon o divljači i lovstvu (Sl.list CG, br. 52/08, 40/11 i 48/15); Zakon o slatkovodnom ribarstvu (Sl.list CG br.17/18).

Planski i strateški okvir

Plan upravljanja uključuje opredjeljenja definisana obavezujućim domaćim planskim dokumentima, kao i domaćim i međunarodnim konvencijama i strategijama. U prvom redu to su:

- Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine
- Prostorni plan posebne namjene za nacionalni park Prokletije
- Prostorni i urbanistički planovi opština Plav i Gusinje
- Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030.godine
- Strategija sa planom razvoja šuma i šumarstva (2014-2023)
- Nacionalna strategija biodiverziteta s Akcionim planom (NBSAP) za period 2016-2020
- Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020.godine

Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine pruža generalni okvir za prostorni razvoj teritorije Crne Gore i definiše opšte principe i ciljeve prostornog razvoja zasnovane na održivom razvoju, kao i posebnih ciljeva područja i potpodručja, kao i odgovarajućih principa prostornog razvoja zasnovanih na održivom razvoju. Takođe, ovaj plan daje smjernice za kreiranje sektorskih politika i detaljnih prostorno-planski dokumenata na državnom i lokalnom nivou.

Pravni osnov za izradu Prostornog plana posebne namjene sadržan je u odredbama Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata kojim je predviđeno da se Prostorni plan posebne namjene izrađuje i donosi za područje nacionalnog parka, odnosno za teritoriju koja je od posebnog značaja za Crnu Goru.

Usklađenost Plana upravljanja, kao strateškog dokumenta i osnove za upravljanje sa Prostornim planom je od izuzetnog značaja za zoniranje Parka. Plan uključuje uređenje, korišćenje i namjenu prostora, politike očuvanja, zaštitu prirode i kulturno-istorijskog nasleđa, strategiju razvoja, smjernice za sprovođenje i realizaciju plana kao i zoniranje prema različitim tipovima korišćenja. Nacionalna strategija biodiverziteta s Akcionim planom (NBSAP) za period 2016-2020. predstavlja ključni dokument zaštite prirode kojim se određuju dugoročni ciljevi i smjernice očuvanja biološke i predione raznovrsnosti. Izrada NBSAP je jedna od značajnih obaveza svih ugovornih strana UN Konvencije o zaštiti biodiverziteta. Nacionalnom strategijom biodiverziteta sa Akcionim planom za period 2016-2020, uspostavljen je strateški okvir za primjenu Konvencije, uključujući mjere i akcije za dostizanje i Aiči (Aichi) ciljeva u skladu sa Strateškim planom za očuvanje biodiverziteta 2011-2020 i Strategijom EU za zaštitu biodiverziteta do 2020.

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. (NSOR) usaglašena je sa novim politikama i strategijama i odražava viziju održivog razvoja kao svoju suštinu. Strategija unaprijeđuje nacionalnu politiku održivog razvoja uzimajući u obzir rezultate sprovođenja prethodne NSOR i zahtjeve procesa pridruživanja Crne Gore EU. Ovom strategijom se definišu ekosistemske usluge i predviđaju direktne mjere za biodiverzitet - unaprjeđenje sistema zaštićenih područja, unaprjeđenje podataka o biodiverzitetu i smanjenje pritisaka na biodiverzitet. Osim direktnih mjera, NSOR predviđa i integraciju pitanja biodiverziteta u sektorske politike, kao i mobilizaciju sredstava za zaštitu životne sredine kroz uključivanje novih ekonomskih instrumenata.

Strategija razvoja šumarstva za period 2014-2023. godina integriše zaštitu biodiverziteta kroz ekosistemski pristup gazdovanju šumama i zaštiti prirode, regulaciju prava korišćenja pašnjaka i šuma, integraciju zahtjeva Natura 2000 u planove gazdovanja šumama, unaprjeđenje upravljanja šumama u nacionalnim parkovima, unaprjeđenje sistema zaštite od požara, održivo korišćenje nedrvnih šumskih proizvoda.

Nacionalna strategija za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena s Akcionim planom za period 2016-2020. usvojena je da bi se postigla postepena i puna transpozicija ukupne pravne tekovine EU za poglavlje 27 - Životna sredina i klimatske promjene u pravni sistem Crne Gore.

Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine preporučuje da NP Prokletije usvoji pristup zasnovan na održivom eko turizmu koji je u najvećoj mjeri u skladu sa mjerama na područjima pod nacionalnom i UNESCO zaštitom i pristup koji podstiče i podržava konzervaciju osjetljivih kulturnih dobara, kao i očuvanje jedinstvene planinske baštine

Konvencije

Crna Gora je potpisnik značajnih međunarodnih ugovora u oblasti zaštite prirode, među kojima je jedan od osnovnih Konvencija o biološkoj raznovrsnosti (CBD, ratifikovana 2006. godine). Najvažniji ciljevi CBD su zaštita biološkog diverziteta, održivo korišćenje njegovih komponenti i pravedna raspodjela koristi od upotrebe genetskih resursa. Kroz promovisanje ekosistemskog pristupa, ova Konvencija daje poseban značaj međusobnim odnosima između očuvanja i održivog korišćenja prirodnih resursa i održivog razvoja ljudskih zajednica.

Pored CBD, Crna Gora je potpisnica Konvencije o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine (UNESCO Konvencija), Konvencije o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja (Bonska konvencija), Konvencije o očuvanju divlje flore i faune prirodnih staništa (Bernska konvencija), Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune (CITES Konvencija), Konvencije o močvarama koje su od međunarodnog značaja, posebno kao staništa ptica močvarica (Ramsar konvencija).

1.2.1. Kategorija Nacionalni park – zaštićeno prirodno dobro u nacionalnom i međunarodnom kontekstu

Prema članu 22 Zakona o zaštiti prirode „*Nacionalni park je prirodno područje kopna ili područje mora, odnosno kopna i mora koje je određeno da štiti ekološki integritet jednog ili više ekosistema*

za sadašnje i buduće generacije, radi onemogućavanja neadekvatnog korišćenja prirodnih dobara ili drugih štetnih radnji i aktivnosti i obezbjeđivanja duhovnih, naučnih, obrazovnih, rekreativnih potreba i potreba posjetilaca koje su saglasne sa očuvanjem životne sredine i kulture. U nacionalnom parku zabranjeno je vršiti radnje i aktivnosti i obavljati djelatnosti kojima se ugrožava izvornost prirode“.

Prema smjernicama IUCN za primjenu upravljačkih kategorija u zaštićenim područjima, nacionalni parkovi su „*velika prirodna ili gotovo prirodna područja izdvojena radi zaštite cjelokupnih ekosistema, vrsta i procesa koji se u njima odvijaju, koja omogućavaju duhovne, naučne, edukativne i rekreativne aktivnosti i posjete*“.

„Međunarodno priznati nacionalni parkovi“, pripadaju IUCN kategoriji II i na njima se na najmanje 75% površine upravlja radi očuvanja i zaštite ekoloških procesa u prirodi.

Svi nacionalni parkovi u Crnoj Gori odgovaraju IUCN kategoriji II, što je propisano i Zakonom o nacionalnim parkovima.

Dolina Grebaje identifikovana je kao IPA (Important Plant Area) područje, a nacionalni park Prokletije kao potencijalno EMERALD područje (Emerald Network of Areas of Special Conservation Interest- AsCI) i potencijalno NATURA 2000 područje, po osnovu primjene Bernske konvencije i EU Habitat direktive.

1.2.2. Metodološki pristup izradi Plana upravljanja

Zakonom o zaštiti prirode (Sl. list CG br. 54/16) definisana je obaveza upravljača zaštićenog prirodnog dobra da izradi Plan upravljanja, koji se donosi na period od pet godina. Metodologija izrade Plana upravljanja u najvećoj mjeri je definisana kroz propisani sadržaj ovog planskog dokumenta koji se navodi u zakonu.

Članom 59 Zakona o zaštiti prirode definisan je sadržaj planova upravljanja i propisano da plan upravljanja sadrži:

- 1) prikaz prirodnih resursa i korisnika zaštićenog područja;
- 2) ocjenu stanja zaštićenog područja;
- 3) dugoročne ciljeve zaštite i održivog razvoja;
- 4) analizu i ocjenu uslova za ostvarivanje ciljeva zaštite;
- 5) mjere zaštite, očuvanja, upravljanja, unaprjeđivanja i korišćenja zaštićenih područja;
- 6) način sprovođenja zaštite, korišćenja i upravljanja zaštićenim područjem;
- 7) prioritetne aktivnosti na očuvanju, održavanju i monitoringu prirodnih i drugih vrijednosti i segmenata životne sredine;
- 8) prostornu identifikaciju planskih namjena i režima korišćenja zemljišta;
- 9) smjernice za naučnoistraživački rad;
- 10) razvojne smjernice, smjernice i prioritete za zaštitu i očuvanje zaštićenog područja uz uvažavanje potreba lokalnog stanovništva;
- 11) planirane aktivnosti na održivom korišćenju prirodnih resursa, razvoju i uređenju prostora;
- 12) aktivnosti na promociji i valorizaciji zaštićenog područja;
- 13) način saradnje sa lokalnim stanovništvom, vlasnicima i korisnicima nepokretnosti;
- 14) dinamiku i subjekte realizacije plana upravljanja i način ocjene sprovođenja;

- 15) sredstva potrebna za sprovođenje mjera zaštite i izvore obezbijedivanja sredstava;
- 16) indikatore praćenja uspješnosti realizacije plana;
- 17) druge elemente od značaja za upravljanje područjem.

Zakonom utvrđeni sadržaj plana upravljanja i činjenica da on mora biti usaglašen sa PPPN NP Prokletije, planskim dokumentom višeg reda, opredijelili su metodološki pristup za njegovu izradu. Za izradu ovog plana upravljanja korišćene su smjernice date u priručniku IUCN za upravljanje zaštićenim područjima - „Guidelines for Application of Protected Area Management Categories“, koji je bio značajan vodič i instrument za izradu savremenog plana upravljanja po principima najbolje međunarodne prakse.

Uvažavajući nacionalno zakonodavstvo i IUCN kriterijume, po kojima se u NP Prokletije upravlja kao zaštićenim prirodnim dobrom kategorije II, glavni cilj upravljanja u parku je zaštita biodiverziteta i njegove odgovarajuće ekološke strukture, kao i podrška za ekološke procese, uz promociju obrazovanja i rekreacije.

1.3. NADLEŽNOSTI I NAČIN UPRAVLJANJA U NACIONALNOM PARKU

Javno preduzeće obavlja funkcije, zaštite razvoja i unaprjeđenja nacionalnih parkova. Javno preduzeće u upravljanju nacionalnim parkovima obavlja sledeće poslove:

- Preduzima mjere i aktivnosti za ostvarivanje utvrđene politike u upravljanju, korišćenju, zaštiti, razvoju i unaprjeđivanju nacionalnih parkova;
- Stara se o sprovođenju plana upravljanja i donosi godišnji program upravljanja sprovodi mjere zaštite u skladu sa režimom zaštite;
- Obavlja i druge poslove utvrđene zakonom i aktom o osnivanju.

Javnim preduzećem upravlja Upravni odbor, a organ rukovođenja je direktor. Upravni odbor i direktora imenuje Vlada Crne Gore, na prijedlog resornog ministarstva, i to na period od četiri godine. Upravni odbor ima pet članova, tri člana imenuju se iz reda naučnih i stručnih radnika, a dva člana iz reda stručnih lica zaposlenih u preduzeću. Članovi Upravnog odbora imenuju se na period od četiri godine i mogu biti ponovo imenovani.

Kao organ Upravnog odbora predviđen je Naučni savjet koji ima savjetodavnu ulogu.

Unutrašnje uređenje Javnog preduzeća određeno je Statutom i Pravilnikom o organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta,

Statutom Javnog preduzeća za nacionalne parkove Crne Gore iz 2011. godine, definisane su upravljačke djelatnosti u nacionalnim parkovima koje se sprovode radi zaštite i očuvanja biodiverziteta. Između ostalih, to su:

- sprovođenje mjera zaštite u skladu sa režimom zaštite;
- praćenje stanja u nacionalnim parkovima i dostavljanje podataka organu uprave nadležnom za poslove zaštite prirode i pravnom licu;
- obezbijedivanje nesmetanog odvijanja prirodnih procesa i održivog korišćenja nacionalnih parkova;
- poštovanje Pravilnika o unutrašnjem redu u nacionalnim parkovima.

1.3.1. Organizacija JPNPCG i NP Prokletije

Nacionalnim parkovima upravlja Javno preduzeće za nacionalne parkove Crne Gore (JPNPCG). JPNPCG je osnovano 1992. godine sa sjedištem u Podgorici, sa ciljem jedinstvenog upravljanja nacionalnim parkovima. Unutrašnje organizacione jedinice JP su: Nacionalni park Biogradska gora, Nacionalni park Durmitor, Nacionalni park Lovćen, Nacionalni park Skadarsko jezero i Nacionalni park Prokletije.

Radi obavljanja zajedničkih poslova i objedinjenih funkcija, na nivou JP formirane su Službe zajedničkih poslova sa sjedištem u Podgorici:

- Služba direktora;
- Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj;
- Služba za promociju, marketing i turizam;
- Služba za projekte i međunarodnu saradnju;
- Služba za kadrovske, pravne i opšte poslove;
- Služba finansija;
- Služba za kontrolu i monitoring;
- Služba za logistiku;

U okviru organizacionih jedinica, formirane su sljedeće službe:

- Služba za fizičku zaštitu;
- Služba za održavanje ambijentalne higijene i infrastrukture;
- Odeljenje za stručno-administrativne poslove;
- Odeljenje za naplatu

NP Prokletije u okviru Javnog preduzeća posluje kao njegova organizaciona jedinica sa službama i zaduženjima regulisanim unutrašnjim aktima. Uprava NP Prokletije se nalazi u Plavu, gdje je smještena administrativna služba, direktor Parka kao i Služba fizičke zaštite i Služba ambijentalne higijene.

2. STANJE U NP PROKLETIJE

2.1. PRIRODNE ODLIKE

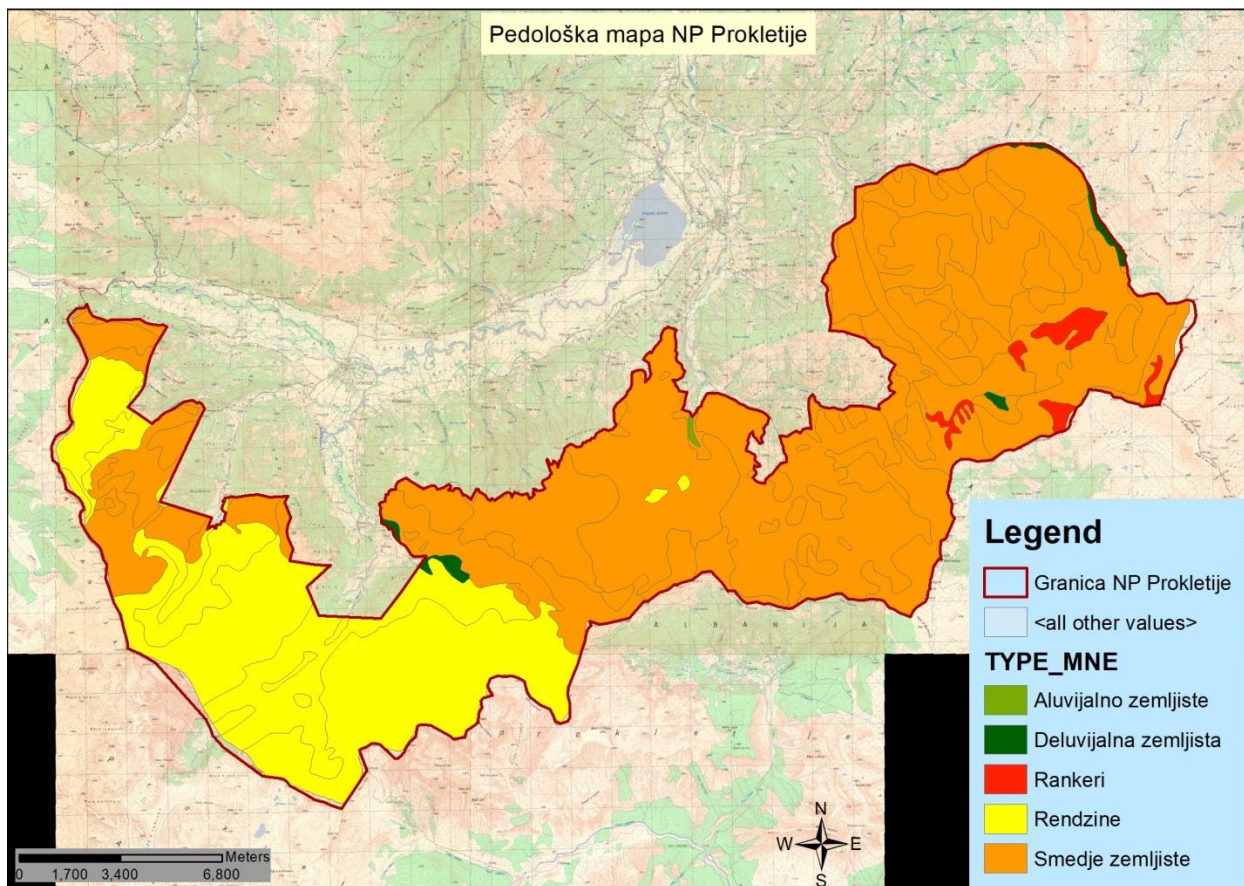
2.1.1. Geomorfologija, geologija i zemljište na prostoru Nacionalnog parka i šireg područja

Geološku građu Prokletija karakteriše velika raznolikost koja proističe iz zastupljenosti stijena različitog porijekla, starosti, fizičkih i hemijskih osobina (škriljci, krečnjaci, dolomiti, eruptivni fliš i dr). Raznovrstan geološki sastav i složena tektonska struktura imali su značajnu ulogu u stvaranju današnjeg lika ovog prostora, kao i direktan i indirektan uticaj na formiranje njegovih osnovnih pedoloških, hidroloških, florističkih, rudno-mineraloških i drugih obilježja. Osnovne morfološke karakteristike crnogorskih Prokletija čine dinamičnost reljefa koja je izražena u njegovoj vertikalnoj disekciji u rasponu od 6 do 2.528 mnv. i heterogenosti elemenata. Zato su ovdje, na relativno malom prostoru, veoma izraženi visinski (orografski) i horizontalni (predjelni) kontrasti. Glavni orografski greben čini skupina planina koje se protežu duž granice sa Albanijom, od Karanfila do Đeravice, u dužini od oko 70 km. To je dominantan visokoplaninski sklop na teritoriji Crne Gore, Kosova i Albanije, u okviru koga se nalaze i najviši vrhovi - Đeravica na Kosovu (2.656 m), Zla Kolata u Crnoj Gori (2.528 m) i Maja Jezerce u Albaniji (2.694 m).

Karanfilsko-bjelička zona je jedan od najkrševitijih dijelova ovog područja, ali i cjelokupnog planinskog prostora Crne Gore. Odlikuje se veoma izraženom vertikalnom disekcijom reljefa i brojnim vrhovima preko 2.000 mnv. Zona Bogićevice – sa obilježjima alpske strukture koju joj daju cirkovi, Hridsko jezero, valovi i visoki planinski vrhovi, smještena je u krajnjem jugoistočnom dijelu ovog područja. S obzirom na znatnu zastupljenost krečnjaka u geološkoj građi, na ovom području sreću se i brojni površinski i podzemni oblici kraškog reljefa.

Najviše su zastupljena smeđa zemljišta na silikatnim stijenama i planinske crnice na krečnjacima. Osnovna odlika svih zemljišta ovog područja je što su uglavnom plitka i mlada, tj. spadaju u genetički nerazvijena. Manje površine zauzimaju aluvijalni, aluvijalno-deluvijalni i deluvijalni nanosi u dolinama vodotoka i podnožjima brda. Dijelom su ovi nanosi izloženi zamočvarivanju i plavljenju, kao u Plavsko-gusinjskoj dolini u površini oko 750 ha. Pored ovih nanosa male površine zauzimaju smeđa zemljišta na šljunku (morenskog porijekla) duž izvorišnih tokova Lima i drugih vodotoka. Na padinama brda i planina, posebno na terenu koji izgrađuju silikatne stijene, dominiraju smeđa zemljišta koja su manje-više plitka i takođe nerazvijena. Moćnija zemljišta su samo na blažim oblicima reljefa i pod prirodnom vegetacijom, posebno šumom koja je u ovoj oblasti dosta zastupljena i očuvana. Na strmim stranama i pod prorijeđenom vegetacijom zemljišta su plitka i izložena jakoj eroziji. Iznad gornje granice šume, na planinskim vrhovima crnogorskih Prokletija, stranama i platoima, prevlađuju vrlo plitka zemljišta među kojima su na krečnjacima dominantne planinske crnice ili rendzine, a na silikatnim stijenama smeđa zemljišta i rankeri. U brdsko-planinskim područjima, kakvo je i uže područje Prokletija, u kojima su klimatske prilike oštre i jako izražene, na plitkim i siromašnim zemljištima, gajenje biljaka je veoma ograničeno. Ono se svodi praktično na nekoliko vrsta, od kojih su najvažnije ratarske kulture, ječam, ovas, krompir, kupus i raž, u višem, a pšenica, kukuruz i voće (jabuka, kruška, šljiva i dr.) u nižem području. Poljoprivreda na području Prokletija, kao i u drugim planinskim oblastima, ima daleko manji značaj od stočarstva. Zbog visokog učešća prirodnih travnjaka - 85% u ukupnim

poljoprivrednim površinama, stočarstvo je najvažnija grana poljoprivrede, pa i izvor prihoda zemljoradnika. Prirodni travnjaci ovdje čine osnovu razvoja stočarske proizvodnje, koja je sezonskog karaktera zbog pašnog načina ishrane.

Mapa 1: Grafički prikaz Nacionalnog parka sa tipovima zemljišta

2.1.2. Klimatske prilike

Na klimu područja odlučujući uticaj imaju planinski masivi Komova i Prokletija. Njihov položaj čini dosta neujednačenim godišnji hod osnovnih meteoroloških parametara temperature, padavina, vazdušnih strujanja, trajanja sisanja sunca, oblačnosti, sniježnog pokrivača, broja grmljavinskih dana. Južni dio područja Parka trpi uticaje mediteranske klime, a sjeverni kontinentalne.

Padavine

Prodori vlažnog vazduha iz južnog kvadranta obezbjeđuju području NP Prokletije znatnu količinu padavina. Na godišnjem nivou one iznose oko 2500 mm. Najviše padavina područje NP Prokletije dobija u periodu od oktobra do januara mjeseca, a najmanje u ljetnjem periodu od juna do avgusta mjeseca. Klimatske promjene su uslovile da se padavinski minimumi i maksimumi sezonski pomjeraju iz godine u godinu. Na količinu padavina znatno utiču i lokalna strujanja uslovljena orografijom, naročito u ljetnjem periodu.

Temperatura vazduha

Duge hladne zime i kratka svježa ljeta karakterišu klimu planinskog masiva Prokletija što je uostalom i odlika subalpskog klimata. Srednja godišnja temperatura vazduha kreće se između 6°C i 9°C u rječnim dolinama, dok je u visinskoj zoni osjetno niža od 2°C do 7°C. S rastom nadmorske visine temperature vrijednosti opadaju, što uslovljava dugo zadržavanje sniježnog pokrivača - čak i do 5 mjeseci godišnje.

Ostali klimatski parametri

Najučestaliji su vjetrovi iz južnog kvadranta. Pravci i brzine vjetrova umnogome su uslovljeni reljefom planinskog masiva ispresijecanog rječnim dolinama.

Područje ima povećan broj dana s oblačnošću prevashodno zbog južnih strujanja koja donose vlažan mediteranski vazduh.

Osunčavanje koje je povezano s oblačnošću neujednačeno je. Trajanje sisanja Sunca na godišnjem nivou kreće se od 1800 do 2000 sati.

2.1.3. Hidrološki sistem – površinske i podzemne vode

Hidrografsku mrežu ovog područja čine brojni hidrološki objekti kao što su veći i manji vodotoci, glacijalna jezera, vrela i izvori pitke i mineralne vode, podzemne izdani i planinske lokve. Sa izuzetkom južnog dijela, ovi objekti svrstavaju Prokletije u grupu hidrološki najbogatijih prostora Crne Gore. Oni imaju višestruku razvojnu i ekološku funkciju – vodosnabdijevanje, navodnjavanje i razvoj poljoprivrede, proizvodnja energije, razvoj raznih vidova turizma i sportova na vodi, razvoj ribarstva, održavanje vodenih ekosistema i drugo. Specifične hidrografske elemente i značajne turističke vrijednosti predstavljaju glacijalna jezera. Hridsko, Ropojansko, Bjelajsko – Abdijino su tipični primjeri i prirodni fenomeni poznati pod nazivom "gorske oči". Najpoznatije je Hridsko jezero koje se nalazi nedaleko od granice sa Albanijom, na nadmorskoj visini od 1970 m. Površina mu je od 33000-36000 m² i nalazi se unutar granica rezervata „Hridsko jezero“. Maksimalna dubina je oko 5m, ima povremenu otoku, a vodu uglavnom dobija od padavina i slabih obodnih izvora. Značajna su i druga jezera, od kojih je najveće Ropojansko (Čamerikino), zatim Bjelajsko (Horolačko, Abdijino) i jezerce u dolini Grebaja. Ova jezera su nastala na različitim djelovima planinskog masiva Prokletija, dajući im posebna obilježja.

Dosta zastupljene i razvojno značajne hidrološke elemente čine i brojna vrela i izvori kvalitetne planinske vode. Takođe, značajan hidrološki potencijal čine podzemne vode, koje se u višim krečnjačkim terenima javljaju u pećinama i jamama, a u nižim, kotlinskim i dolinskim predjelima u vidu plitkih izdani.

2.1.4. Predione odlike nacionalnog parka i šireg područja

Crnogorske Prokletije protežu se u dosta dugom istočnom i sjeveroistočnom graničnom pojasu Crne Gore prema Albaniji i Kosovu, od Skadarskog jezera do Mokre gore na Kosovu. Riječ je o značajnom prostoru, kako sa regionalnog aspekta, tako i sa ekonomskog, demografskog, socijalnog stanovišta i drugih vidova ukupnog razvoja Crne Gore. Planinski masiv Prokletija ima

nepovoljnu saobraćajno-prometnu poziciju, zbog čega se ovaj prostor označava kao najnepristupačniji i najneprohodniji dio Balkanskog poluostrva.

U regionalno-razvojnoj diferencijaciji prostora Crne Gore, ovo područje pripada sjevernom regionu, kojeg karakteriše znatna privredna zaostalost u odnosu na dva ostala regiona, kao i zaostalost u razvoju u poređenju sa opštom slikom Crne Gore. Opštine Plav i Gusinje pripadaju kategorijama nerazvijenih opština, ali sa izuzetno ogromnim prirodnim potencijalima za njihov razvoj u budućnosti.

Prokletije su jedna od najimpozantnijih, najnepristupačnijih i najdivljijih planina i planinskih skupina na Balkanskom poluostrvu, a poslije Alpa i u Evropi. To je dominantan visokoplaninski sklop na teritoriji Crne Gore, Kosova i Albanije, u okviru koga se nalaze i najviši vrhovi-Đeravica na Kosovu (2.656 m), Zla Kolata u Crnoj Gori (2.528 m) i Maja Jezerce u Albaniji (2.694 m). Glavni orografski greben čini skupina planina koja se proteže duž granice sa Albanijom, od Karanfila do Đeravice, u dužini od oko 70 km. Središnje mjesto u ovom planinskom svodu zauzima Bogičevica sa susjednim visokim grebenima, gdje se diže i najviši vrh Maja jezerce (2694 m). Imaju preko 40 vrhova koji se prepliću i ukrštaju pod različitim uglovima. Predstavljaju složen planinski svod i bedem nazupčan oštrim grebenima, krševitim i visokim, te teško pristupačnim vrhovima, koji skreću iz dinarskog pravca jugozapad – sjeveroistok. Osnovne morfološke karakteristike crnogorskih Prokletija čine dinamičnost reljefa koja je izražena u njegovoj vertikalnoj disekciji u rasponu od 6 do 2.528 mnv, kao i heterogenosti ukupnog reljefa. S toga su ovdje, na relativno malom prostoru, veoma izraženi visinski (orografski) i horizontalni (predioni) kontrasti. Glavna karakteristika Prokletijskog masiva su reljef i bogatstvo voda.

NP Prokletije se nalazi u graničnom prostoru Crne Gore, Albanije i Kosova i između podgoričko-skadarske kotline na jugozapadu i Metohije na sjeveroistoku. Na teritoriji Parka su dva rezervata prirode: Hridsko jezero i Volušnica. Na prostoru NP Prokletije nalaze se brojni vidikovci, netaknuti planinski pejzaži, impozantni sniježni vrhovi, planinska jezera, speleološki objekti i dr. U okviru Parka posebno su interesantne sljedeće zone:

- Karanfilsko-bjelička zona - jedna je od najkrševitijih područja na ukupnom planinskom prostoru Crne Gore. Odlikuje se veoma izraženom vertikalnom disekcijom reljefa i brojnim vrhovima preko 2.000 mnv.
- Zona Bogičevice - sa obilježjima alpske strukture koju joj daju njeni cirkovi, Hridsko jezero, valovi i visoki planinski vrhovi. Ova zona smještena je na krajnjem jugoistočnom dijelu ovog područja. S obzirom na značajnu zastupljenost krečnjaka u geološkoj građi, na ovom prostoru nalaze se i brojni površinski i podzemni oblici kraškog reljefa.

2.1.5. Flora i vegetacija

Planinski masiv Prokletija odlikuje se raznovrsnim geološkim sastavom i složenom tektonskom strukturom, što je uz djelovanje različitih klimatskih elemenata i heterogen pedološki pokrivač uslovljelo razvoj veoma raznovrsne flore i vegetacije. Prokletije su okarakterisane kao najnepristupačniji dio Balkanskog poluostrva, pa je njen biljni svijet sve do danas ostao van intenzivnih antropogenih uticaja, sa vrlo očuvanom autohtonom florom i vegetacijom.

Prokletije su još uvijek u florističkom i vegetacijskom smislu nedovoljno istražene. Zbog nedostatka literaturnih podataka, kao i činjenice da u zbirkama širom Evrope postoji obimna herbarska građa koja nije detaljno proučena, i dalje nemamo sliku o florističkom bogatstvu i posebnost Prokletija. Prvi prilozi o biljnom svijetu Prokletija objavljeni su još krajem XIX vijeka, ali je florističko bogatstvo ovog planinskog masiva i dalje nedovoljno istraženo. Tome u prilog najbolje govori činjenica da se sa ovog prostora i dalje opisuju taksoni novi za botaničku nauku, pa su vrste *Draba bertiscea*, *Alchemilla vincekii*, *Pedicularis ernesti-mayeri*, *Heliosperma oliverae*, *Hieracium bertisceum* opisane u periodu 1995-2005.

Na masivu Prokletija prisutan je veliki broj endemskih, endemoreliktnih, reliktnih i rijetkih biljnih vrsta, kao i brojne ljekovite, aromatične, medonosne i samonikle jestive biljne vrste. Značajan pečat flori NP Prokletije daju endemične vrste različitog nivoa endemizma, zbog čega se Prokletije ubrajaju u balkanske centre endemične flore.

Ne postoji zvaničan podatak o bogatstvu diverziteta, ali se procjenjuje da je na teritoriji Parka prisutno oko 1600 taksona vaskularnih biljaka, što je gotovo polovina biljnog bogatstva Crne Gore, odnosno oko petina ukupne balkanske flore, tako da ova zona predstavlja evropski značajan centar diverziteta flore. Kada je u pitanju stepen endemizma, pretpostavlja se da je lista endemskih taksona vaskularnih biljaka znatno veća od broja do sada utvrđenih endemičnih vrsta. Posebni značaj u endemičnoj flori predstavljaju lokalni endemi. Prisutni su sledeći endemi Prokletija: *Draba bertiscea*, *Hieracium sparsum* subsp. *schuettianum*, *Heliosperma oliverae*, *Pedicularis ernesti-mayeri*, *Lunaria telekiana*.

U flori Prokletija prisutan je značajan broj balkanskih endema: *Rumex balcanicus* Rech. fil., *Cerastium dinaricum* G. Beck & Szysz., *Cerastium rectum* Friv. subsp. *rectum*, *Dianthus microlepis* subsp. *microlepis*, *Viscaria asterias* (Griseb.) Frajman, *Aconitum pentheri* Hayek, *Corydalis solida* subsp. *incisa* Lidén, *Minuartia graminifolia* subsp. *clandestina* (Portenschl.) Mattf. i dr.

Na vertikalnom profilu Prokletija javljaju se različiti tipovi vegetacije, od sub-mediteranskih kserotermnih šikara do vegetacije oko sniježnika. Na ovom prostoru mozaično se smjenjuju livade i pašnjaci, različite šume i šibljac, vrištine, na visokim planinama šikare bora krivulja i planinske rudine, oko izvora niski cretovi, uz rijeke i potoke higrofilne zajednice, vegetacija stijena i sipara. Ekstrazonalna vegetacija na vertikalnom profilu obuhvata vegetaciju oko sniježnika koja pripada klasi *Salicetea herbaceae* i kserotermne niske šume i šikare različite fitocenološke pripadnosti. Od zonalne vegetacije javljaju se planinske rudine na krečnjacima, subalpijske smrčevo-molikove šume, subalpinske i montane smrčeve šume, smrčevo-jelove šume, jelovo-bukove šume.

Azonalna vegetacija je predstavljena različitim zajednicama: u pukotinama krečnjačkih stijena, sipara, visokih zeleni, niskih cretova, sive jove, bijele i krte vrbe sa rakitom.

Vegetacija u pukotinama karbonatnih stijena razvijena je od najmanje visinske kote do najvećih vrhova u granicama Parka. Ovaj tip vegetacije odlikuje izuzetno veliki regionalni diverzitet vrsta i zajednica, sa velikim brojem lokalno i regionalno endemičnih vrsta. Asocijacije koje se javljaju u pukotinama stijena pripadaju endemičnom redu *Amphoricarpetalia*, koji je diferenciran u tri sveze: *Edraianthion serpyllifoli*, *Amphoricarpion bertiscei*, *Edraianthion jugoslavici*. Tipične vrste ovog tipa staništa na Prokletijama su: *Amphoricarpos neumayerianus* (krčagovina), *Achillea clavenae* (hajdučica), *Cerastium dinaricum* (dinarski rožac), *Saxifraga aizoon*, *S. grisebachii*, *S. marginata* ssp. *rocheliana* (kamenjarke), *Valeriana pancicii* (pančićevo odoljen), *Silene macrantha*.

Vegetaciju u pukotinama silikatnih stijena odlikuje znatno manji diverzitet vrsta i zajednica u odnosu na vegetaciju krečnjačkih stijena; manji je i stepen endemizma. Ova vegetacija pripada svezi *Saxifragion cymosae*.

Livadska vegetacija je veoma raznovrsna, zato što se i livade razvijaju pod uticajem raznovrsnih ekoloških faktora. Mogu se razlikovati nekoliko tipova livadskih ekosistema:

Mezofilne livade gorskog i subalpijskog pojasa koje pripadaju svezi *Pancicion* i na kojima se često bilježe sledeće vrste: *Pancicia serbica*, *Myosotis suaveolens*, *Rhinanthus rumelicus*, *Silene sendtneri*. Najčešće su razvijene na zasjenjenim staništima sjevernih ekspozicija, uz rubove šuma i na šumskim proplancima

Mezofilne dolinske livade su rasprostranjene po dolinama, ravnim i umjereno vlažnim mjestima, obično u blizini kuća. Često se đubre i kose, obično dva puta godišnje. Pripadaju svezi *Arrhenatherion elatioris* i najvažniji primarni producenti ovih livada su: *Trifolium pratense*, *T. campestre*, *T. repens*, *Taraxacum officinale*, *Ranunculus arvensis*, *Poa pratensis*, *Plantago lanceolata*, *Moenchia mantica*, *Rhinanthus rumelicus*, *Linum catharticum*.

Sveza kserofilnih livada (*Bromion erecti*) je izdiferencirana na dvije podsveze. Podsveza *Mezobromion* veže se za gorske livade sveze *Pancicion*, dok je podsveza *Xerobromion* suvlja varijanta i veže se za vegetaciju mediteransko-montanih kamenjara. Najčešće vrste kserofilnih livada su *Bromus erectus*, *Thymus serpyllum*, *Plantago media*, *Teucrium chamaedrys*, *Filipendula hexapetala*, *Lotus corniculatus*, *Festuca pseudovina*.

Močvarne livade se razvijaju na jako vlažnim staništima, pored rijeka i potoka. Na njima se najčešće javljaju sledeće biljke: *Galium palustre*, *Lychnis flosculi*, *Equisetum palustre*, *Potentilla erecta*, *Lythrum salicaria*, *Lysimachia nummularia*, *Cynosurus cristatus*.

Vegetacija oko izvora planinskih potoka predstavljena je sa tri floristički prilično siromašne, asocijacije. Najfrekventnije vrste ovog tipa vegetacije su *Alchemilla vulgaris*, *Caltha palustris*, *Myosotis palustris*, *Pinguicula balcanica*, *Orchis maculata*.

Na prostoru NP Prokletije zabilježeni su sledeći NATURA 2000 habitati:

- **3130** OBALE OLIGOTROFNIH DO MEZOTROFNIH STAJAĆIH VODA SA AMFIBIJSKOM VEGETACIJOM *LITTORELLETEA UNIFLORAE* I/ILI *ISOËTO-NANOJUNCETEA*
- **3180*** POVREMENA KRAŠKA JEZERA (TURLOZI)
- **4060** ALPIJSKE I BOREALNE VRIŠTINE
- **4070*** KLEKOVINA BORA PINUS MUGO I DLAKAVE ALPSKE RUŽE *RHODODENDRON HIRSUTUM*
- **5130** FORMACIJE KLEKE (*JUNIPERUS COMMUNIS*) U VRIŠTINAMA ILI KARBONATNIM TRAVNJACIMA
- **6150** ALPIJSKE I SUBALPIJSKE SILIKATNE TRAVNE ZAJEDNICE
- **6170** ALPIJSKE I SUBALPIJSKE KREČNJAČKE TRAVNE ZAJEDNICE
- **6230*** VRSTAMA BOGATI PAŠNJACI TVRDAČE (*NARDUS STRICTA*)
- **6430** HIDROFILNE VISOKE ZELENİ
- **6510** NIZIJSKE LIVADE KOSANICE
- **6520** PLANINSKE LIVADE KOSANICE
- **6530*** PLANINSKE ŠUMOLIVADE
- **7140** PRELAZNE TRESAVE

- **7230** ALKALNE TRESAVE
- **8110** SILIKATNI PLANINSKI I ALPIJSKI SIPARI (*ANDROSACETALIA ALPINA*)
- **8120** KREČNJAČKI PLANINSKI I ALPIJSKI SIPARI (*THLASPIETEA ROTUNDIFOLII*)
- **8210** KREČNJAČKE STENE SA HAZMOFITSKOM VEGETACIJOM
- **8310** JAME I PEĆINE
- **9110** ACIDOFILNE BUKOVE ŠUME (*LUZULO-FAGETUM*)
- **91K0** ILIRSKÉ ŠUME BUKVE (*FAGUS SYLVATICA*)
- **9410** ACIDOFILNE PLANINSKE ŠUME SMRČE (*VACCINIO-PICEETEA*)
- **95A0** VISOKÉ OROMEDITERANSKE ŠUME MUNIKE I MOLIKE

Kao novi tip izdvojen je habitat sa kodom 7250 ZAPADNOBALKANSKE ALPIJSKE TRESAVE (*NARTHECION SCARDIC*). Reliktne umjereno bogate oromediteranske tresave visokih planina zapadnog Balkana, sa dominacijom balkanske endemične i reliktné vrste *Narthecium scardicum*, koja predstavlja i ciljnu vrstu za implementaciju Panevropske ekološke mreže (PEEN). Potpuno nekarakteristično za tresave, ovaj tip staništa se odlikuje prisustvom nekoliko balkanskih endemičnih i subendemičnih vrsta poput *Pinguicula balcanica*, *Pseudorchis frivaldii*, *Willemetia stipitata* subsp. *albanica*, *Dactylorhiza cordigera* subsp. *bosniaca*. Ovaj tip staništa sa pratećom vegetacijom je generalno slabo proučen. Sreće se lokalizovano, na manjim površinama, nerijetko mozaično u vidu fragmenata manjih od 2 m² zajedno sa fragmentima vegetacije iz sveza *Montio-Cardaminetalia*, *Calthion* ili *Cirsietalia appendiculati*. Uočeno je da se manji, gusti tepisi sa *Narthecium scardicum* lokalno razvijaju i na vlažnim stijenama pored potoka i vodopada. Ovaj tip staništa je predložen za uključivanje u Aneks I Direktive o staništima.

2.1.5.1 Šume

Šume u nacionalnim parkovima su šume posebne namjene. Predstavljaju naročite prirodne vrijednosti i prvenstveno su namijenjene za naučna istraživanja i nastavu, odmor i rekreaciju. Dakle, šume u nacionalnim parkovima su šume u kojima se prvenstveno ističu opšte korisne funkcije i imaju status javnog dobra. Takođe imaju višestruku ulogu u kontekstu klimatskih promjena, povećanog rizika od požara i drugih štetnih uticaja. Ističu bogatstvom biodiverziteta, sa različitim vrstama drveća i grmlja, što im osigurava stabilnost.

Prema podacima iz Prostornog plana posebne namjene, površina obrasla pod šumskom vegetacijom zauzima preko 50% ukupne površine NP Prokletije.

U narednom tabelarnom prikazu dajemo pregled vrijednosti površina različitih kriterijuma zemljišta u odnosu na ukupnu površinu Parka.

Tabela 1: Pregled vrijednosti površina različitih kategorija zemljišta u odnosu na ukupnu površinu Parka

Kategorija zemljišta	Površina (ha)	Procenat %
Šuma	9000	54,0
Šumsko zemljište	2384	14,3
Nije šuma i nije šumsko zemljište	5246	31.7
Ukupno:	16630	100

Najveću površinu šuma na prostoru Parka zauzima bukva (3.366,15ha, odnosno 37,4%), dok šume molike zahvataju 2.068,91ha (23,0%), a smrče 1.590,43ha (17,7%).

Tabela 2: Ukupna površina i drvna zapremina šumskih sastojina u NP Prokletije

Tip šume	Površina (ha)	Površina (%)	Zapremina (m ³ /ha)	Prirast (m ³ /ha)
Šume bukve i crnog graba (<i>Fragus moesiaca</i> i <i>Ostrya carpinifolia</i>)	197,39	2,2	95,5	3,4
Šume bukve (<i>Fagus moesiaca</i>)	2.664,73	29,6	379,1	9,2
Šume jele i bukve (<i>Abies alba</i> i <i>Fagus moesiaca</i>)	592,16	6,6	430,1	8,9
Šume jele, smrče i bukve (<i>Abies alba</i> , <i>Picea abies</i> , <i>Fagus moesiaca</i>)	1.085,63	12,1	446,2	10,4
Šume jele i smrče (<i>Abies alba</i> , <i>Picea abies</i>)	1.677,79	18,6	459,0	11,3
Šume smrče (<i>Picea abies</i>)	98,69	1,1	346,7	6,4
Šume molike (<i>Pinus peuce</i>)	1.992,87	22,1	175,9	6,4
Šume molike i smrče (<i>Pinus peuce</i> i <i>Picea abies</i>)	592,16	6,6	343,6	9,0
Ostale šume gdje dominiraju lišćarske vrste drveća	98,69	1,1	80,8	4,8
Ukupno	9.000,1	100	348,3	8,9

Prema porijeklu šumske sastojine su prirodno obnovljene visoke sastojine i imaju najveće učešće u ukupnoj površini (94,7%), dok izdanačke sastojine čine 5%. Vještački podignuta sastojina bijelog bora iznosi 0.3% površine šuma.

Prema stepenu sklopa, najveće je učešće sastojina sa nepotpunim sklopom (0,7) sa 36,1%; zatim sa potpunim sklopom (0,8) sa 24,6%; zatim rijetkim sklopom (0,5-0,6) sa cca 21,5% i veoma rijetkim i prekinutim (0,1-0,5) sa sklopom cca 17,8%.

Podmladak je prisutan u povoljnom obimu i sa vrstama koje su sa ekološkog stanovišta najznačajnije. Podmladak jele javlja se na 28,8% ili 611,4ha, molike 21,8% ili 461,7ha, bukve 29,2% ili 619,8ha. Podmladak se javlja na 2.121,8ha ili 18,63% ukupne površine šuma i šumskih zemljišta.

Na prostoru Parka izražena je vertikalna vegetacijska zonalnost. Od nižih ka najvišim kotama smjenjuju se pojasevi hrastovih šuma cera i sladuna, šuma kitnjaka, područje bukovih šuma i na kraju područje viskoplaninska šumska vegetacija četinarskih šuma. Iznad šumskog nalazi se travni pojas ili frigorifilno viskoplaninsko područje alpijske vegetacije.

Posebnu vrijednost vegetacije Parka predstavljaju šumske zajednice endemo-reliktnih drvenastih biljaka. U tom pogledu posebno se ističu sledeće šumske zajednice:

- 1) Šumska zajednica bora munike (*Pinetum heldreichii bertisceum montanum*) sa endemo-reliktnom vrstom *Pinus heldreichii* (munika);
- 2) Šumska zajednica bora molike (*Pinetum peucis montenegrinum* Blečić) sa endemo-reliktnom vrstom *Pinus peuce* (molika). Ova šumska zajednica je zastupljena na Malom Hridu;

- 3) Šumska zajednica sa dominacijom planinskog ili grčkog javora (*Aceretum visianii subalpinum*) sa endemo-reliktnom vrstom *Acer heldreichii* subsp. *visianii* (planinski javor);
- 4) Šumska zajednica sa dominacijom subalpinske forme mezijske bukve i grčkim javorom (*Aceri visianii-Fagetum moesiaca subalpinum*);
- 5) U gorskom pojasu dominira šumska zajednica smrče i bora molike (*Piceo-Pinetum peucis montanum*).

Na prostoru plavskog dijela Prokletija zastupljena je polidominantna reliktna šumska zajednica medvjede lijeske i crnog graba sa velikim brojem drvenastih i zeljastih vrsta vaskularne flore, a to je šumska zajednica *Colurno-Ostyietum carpinifoliae*.

U šumskoj vegetaciji se može izdvojiti nekoliko pojaseva:

1. Termofilno brdsko područje kserotermnih šuma i šikara u kome se javljaju šume sa dominacijom crnog graba (*Ostrya carpinifolia*) i jasena (*Fraxinus ornus*), kao i hrastove šume cera (*Quercus cerris*) i sladuna (*Quercus fraineto*). U ovom pojasu javlja se nekoliko asocijacija koje predstavljaju značajno stanište ljekovitih, aromatičnih i medonosnih biljnih vrsta. U asocijaciji *Orno-Ostryetum carpinifoliae*, koja je rasprostranjena na najnižim položajima na sjenovitim padinama rijeka, po strmom i izlomljenom terenu, dominiraju crni grab (*Ostrya carpinifolia*) i crni jasen (*Fraxinus ornus*). Ostale vrste drveća i žbunja javljaju se sa znatno manjom brojnošću: klen (*Acer campestre*), glog (*Crataegus monogyna*), drijen (*Cornus mas*), lijeska (*Corylus avellana*) i dr.
2. Mezofilno prelazno područje hrastovih šuma kitnjaka (*Quercus petraea*). Šume kitnjaka (*Quercetum petraeae-cerris bertisceum*) nemaju veliki kontinuitet pružanja. Često se javljaju u vidu malih sastojina koje se smjenjuju sa antropogenim staništima (livade, voćnjaci, njive). Obično su degradirane, zbog jakog antropogenog uticaja i u njima dominiraju izdanačka stabla. U ovim šumama dominira cer (*Quercus cerris*), dok je kitnjaka (*Quercus petraea*) znatno manje.
3. Mezofilno područje bukovih šuma (*Fagus moesiaca*) i mješovite bukovo-četinarske šume. Bukove i bukovo-jelove šume na Prokletijama zauzimaju velike površine. Bukove šume se pružaju u dijapazonu od oko 800-1250 (1500) mnv. Najtermofilnija staništa zauzima asocijacija jesenje šašike i bukve (*Seslerio-Fagetum moesiaca*), dok se na većim nadmorskim visinama nalaze sastojine montane bukve (*Fagetum moesiaca montanum*). U šumama montane bukve u spratu drveća postoji apsolutna dominacija edifikatora, dok se sa malom brojnošću javljaju breza (*Betula pendula*), jasika ili trepetljika (*Populus tremula*), smrča (*Picea abies*) i javori (*Acer platanoides*, *Acer pseudoplatanus*).
4. Zona četinarskih šuma i šume molike. Tamne četinarske šume sa smrčom i jelom se u visinskom dijapazonu nadovezuju na mješovite bukovo-jelove šume. Javljaju se u vidu više asocijacija: *Piceetum abietis bertiscum*, *Piceetum abietis submontanum*, *Abieti-Piceetum bertiscum*. Tamne četinarske šume zauzimaju značajne površine u granicama Parka i tokom terenskih istraživanja zabilježene su dobro očuvane sastojine. U spratu drveća se javlja smrča (*Picea abies*), jela (*Abies alba*), planinski javor (*Acer heldreichii*), gorski javor (*Acer pseudoplatanus*), bukva (*Fagus moesiaca*), a rijetko bijeli bor (*Pinus sylvestris*) i molika (*Pinus peuce*). Šume molike najčešće grade gornju granicu visoke šume. U asocijaciji *Pinetum peucis montenegrinum* u spratu drveća apsolutno dominira molika (*Pinus peucis*). Molika je terciarni relik i endem centralnog dijela Balkanskog poluostrva, koji svojim specifičnim habitusom daje

pečat pejzažu na kome dominiraju. Obično su ovo otvorene šume u kojima su, zbog male pokrovnosti sprata drveća, dobro razvijeni spratovi žbunja i zeljastih biljaka.

2.1.6. Fauna

Fauna beskičmenjaka

Fauna beskičmenjaka koja je prisutna na prostoru Parka predstavlja zbir starih tercijarnih vrsta koje su postepeno došle sa sjevera za vrijeme ledenog doba, ili su tu opstale tokom glacijacije, kao i vrsta koje su postepeno naseljavale ovo područje tokom povlačenja lednika. Kao posljedica navedenog, fauna beskičmenjaka nema endemski karakter.

Mikrofauna Hridskog jezera se sastoji iz 119 vrsta iz grupa *Rotatoria* - rotatorije (62 vrste), *Protozoa* - protozoe (34 vrste), *Cladocera* - kladocere (16 vrsta), *Copepoda* - kopepode (5 vrsta) i *Ostracoda* - školjkasti račići (2 vrste). Veliki je diverzitet mikrofaune Hridskog jezera je ledničkog porijekla u masivu Prokletija, sa do sada ukupno registrovanih 28 vrsta (21 vrsta *Rotatoria*, 4 vrste *Cladocera* i po 1 vrsta *Copepoda*, *Protozoa* i *Insecta*).

Insekti su iz sledećih grupa: *Chironomidae*, *Ephemeroptera*, *Plecoptera*, *Megaloptera*, *Odonata* i dr., a komponente faune dna su i predstavnici neinsekatskih beskičmenjaka *Oligochaeta* (maločekinjasti crvi), *Amphipoda* (amfipode), *Hirudinea* (pijavice), *Gastropoda* (puževi), *Bivalvia* (školjke) i dr. Registrovane vrste, kao bioindikator ukazuju da su vode ovog područja uglavnom čiste i da ih kao takve treba zaštititi od zagađenja i drugih oblika ugrožavanja.

U okviru faune puževa detaljno je proučavana fauna puževa golaća (*Gastropoda*, red *Stylommatophora*). Diverzitet ovog dijela malakofaune može poslužiti kao indikator stanja šuma, jer nastanjuju dobro očuvana šumska staništa. Registrovano je sedam vrsta, od kojih je jedna endem Dinarida, a ostalih šest su široko rasprostranjene visokoplaninske vrste.

Teritoriju Parka i uopšte masiv Prokletija nastanjuju sljedeće vrste beskičmenjaka sa liste zaštićenih domaćim zakonodavstvom ili međunarodnim direktivama:

- *Rosalia alpina* (alpska strižibuba)
- *Formica rufa* (riđi šumski mrav)
- *Parnassius apollo* (apolon, crvenooki parnasovac)
- *Iphiclides podalirius* (prugasto jedarce)
- *Papilio machaon* (lastin repak)
- *Osmoderma emerita*

Fauna vodozemaca i gmizavaca

NP Prokletije sa svojom širom okolinom predstavlja jedan od najznačajnijih centara diverziteta faune vodozemaca i gmizavaca u Crnoj Gori.

Na planini Bogičevici, na nadmorskoj visini 1952 m nalazi se krajnji jugoistočni dio ostrvskog areala crnog daždevnjaka (*Salamandra atra*), zaštićenog na nacionalnom i međunarodnom nivou. U okolini Hridskog jezera nalaze se staništa živorodnog guštera (*Lacerta vivipara*), vrlo rijetke i ugrožene vrste. 2008 godine otkrivena je vrsta prokletijskog guštera *Dinarolacerta montenegrina* koja je registrovana na Prokletijama sa crnogorske i albanske strane, i na Kučkim planinama.

Tabela 3: Pregled vrsta vodozemaca na širem području NP Prokletije sa konzervacionim statusima i stepenom ugroženosti u Evropi.

Vrsta	Nacionalno zakonodavstvo	Endemizam	CITES	IUCN	Bern	Habitats	Napomena
Anura							
Bufonidae							
<i>Bufo bufo</i> (Smeđa krastava žaba)	zaštićena vrsta			LC	III	-	
<i>Bufo viridis</i> (zelena krastača)	zaštićena vrsta			LC	II	IV	<i>Bufo viridis</i>
Bombinatoridae							
<i>Bombina variegata</i> (Žutotrbi mukač)	-			LC	II	II, IV	
Ranidae							
<i>Pelophylax ridibundus</i> (Zelena žaba)	zaštićena vrsta			LC	III	V	<i>Rana ridibunda</i>
<i>Rana temporaria</i> (Livadska žaba)	-			LC	III	V	
<i>Rana dalmatina</i> (Šumska žaba)	-	Balkanski endem		LC	II	IV	
<i>Rana graeca</i> (Grčka žaba)	zaštićena vrsta			LC	III	IV	
Hylidae							
<i>Hyla arborea</i> (Gatalinka)	zaštićena vrsta			LC	III	IV	
Urodela							
Salamandridae							
<i>Salamandra salamandra</i> (Šareni daždevnjak)	zaštićena vrsta			LC	III		
<i>Salamandra atra</i> (Crni daždevnjak)	zaštićena vrsta			LC	III		
<i>Lissotriton vulgaris</i> (Obični mrmoljak)	zaštićena vrsta			LC	III		<i>Triturus vulgaris</i>

<i>Ichthyosaura alpestris</i> (Planinski mrmoljak)	zaštićena vrsta			LC	II		<i>Triturus alpestris</i>
--	-----------------	--	--	----	----	--	---------------------------

Nacionalno zakonodavstvo: „Rješenje o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta“ Službeni list 76/06; IUCN (International Union for Conservation of Nature) red list; NT – gotovo ugroženi takson; LC- najmanje zabrinjavaju (posljednja briga); VU-nije kritično ugrožen ali prijete izumiranje u budućnosti; II, IV – vrsta se nalazi u navedenom appendiksu ili aneksu; BERN (Bern Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats) – (II, strogo zaštićene vrste životinja; III, zaštićene životinjske vrste); Direktiva o staništima - Council of European Communities (1992): Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wildlife and flora Habitats Directive - 92/43/EEC.

Tabela 4: Pregled vrsta gmizavaca na širem području NP Prokletije sa konzervacionim statusima i stepenom ugroženosti u Evropi.

Vrsta	Nacionalno zakonodavstvo	Endemizam	CITES	IUCN	BERN	Habitats	Napomena
Squamata							
Anguinae							
<i>Anguis fragilis complex</i> (Slepić)	zaštićena vrsta			LC	III		
Lacertidae							
<i>Podarcis muralis</i> (Zidni gušter)	zaštićena vrsta			LC	II	IV	
<i>Dinarolacerta mosorensis</i> (Mosorski gušter)	zaštićena vrsta			VU	III	II, IV	<i>Lacerta mosorensis</i>
<i>Dinarolacerta montenegrina</i> (Prokletijski gušter)	-	Balkanski endem		LC	III		
<i>Lacerta agilis bosnica</i> (Livadski gušter)	zaštićena vrsta	Balkanski endem		LC	III	IV	
<i>Lacerta viridis complex</i> (Zelembać)	zaštićena vrsta			LC	II	IV	
<i>Zootoca vivipara</i> (Živorodni gušter)	zaštićena vrsta			LC	III	-	<i>Lacerta vivipara</i>
Colubridae							
<i>Zamenis longissimus</i> (Obični smuk)	zaštićena vrsta			LC	II	IV	<i>Elaphe longissima</i>
<i>Coronella austriaca</i> (Smukulja)	zaštićena vrsta			LC	II	IV	
<i>Natrix natrix</i> (Bjelouška)	zaštićena vrsta			LC	III		

<i>Natrix tesselata</i> (Ribarica)	zaštićena vrsta			LC	III	-IV	<i>Coronella tessellata</i>
Viperidae							
<i>Vipera ammodytes</i> (Poskok)	–			LC	II	IV	
<i>Vipera ursinii</i> (Šargan)	–		I	VU	II	II, IV	
<i>Vipera berus bosniensis</i> (Šarka)	–	Balkanski endem		LC	III	-	

Nacionalno zakonodavstvo: „Rješenje o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta“ Službeni list 76/06; IUCN (International Union for Conservation of Nature) red list; NT – gotovo ugroženi takson; LC- najmanje zabrinjavaju (posljednja briga); VU-nije kritično ugrožen ali prijete izumiranje u budućnosti; II, IV – vrsta se nalazi u navedenom appendiksu ili aneksu; BERN (Bern Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats) – (II, strogo zaštićene vrste životinja; III, zaštićene životinjske vrste); Direktiva o staništima - Council of European Communities (1992): Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wildlife and flora Habitats Directive - 92/43/EEC.

Fauna riba -ihtiofauna

Ranijim istraživanjima utvrđeno je da su hidrološki objekti poput Hridskog jezera, Ljuče, Grlje i Grnčara veoma dobro očuvani i konstatovano je dobro stanje ihtiofaune u ovim jezerima.

Na teritoriji Parka nalaze se sljedeći vodni objekti u kojima je prisutna je potočna pastrmka (*Salmo labrax*) i peš (*Cottus gobio*): Babinopoljska, Treskavička, Hridska rijeka, Komoračke rijeke, Jesenička, Trokuska, Dolja, Bistrička. Ove rijeke povezane su sa većim vodnim objektima u okruženju Parka, kao što je rijeka Lim u kojima pored brojne populacije potočne pastrmke obitavaju i druge riblje vrste (lipljen, mladica, klen, riječna paklara i dr). Babinopoljska, Treskavička i Hridska rijeka su više puta poribljavane autohtonom potočnom pastrmkom i imaju bogati riblji fond. U Hridskom jezeru primjetna je potočna pastrmka, ali u manjoj mjeri i nije autohtona za ovo jezero.

Fauna ptica - ornitofauna

Veoma značajna staništa ornitofaune Prokletija su visokoplaninski regioni, doline Ropojane i Grebaje, šumski ekosistemi, planinska jezera i rijeke. Brojna staništa u većoj ili manjoj mjeri antropogeno su modificirana, a to se posebno odnosi na šumska staništa. Visokoplaninski predjeli dobro očuvani i trpe samo globalne uticaje. Plavsko jezero ima ornitofaunu koja po sastavu prevazilazi faunu ptica mnogih visokoplaninskih jezera u Crnoj Gori, a ima poseban značaj za migratorne vodene ptice.

Na području Prokletija do sada je zabilježeno 161 vrsta: čaplja kašikara (*Platalea leucorodia*); krža (*Anas crecca*); orao zmijar (*Circaetus gallicus*); jastreb (*Accipiter gentilis*); kobac (*Accipiter nisus*); mišar (*Buteo buteo*); suri orao (*Aquila chrysaetos*); planinski orao (*Hieraetus fasciatus*); bjelonokta vetruška (*Falco naumanni*); obična vjetruška (*Falco tinnunculus*); soko lastavičar (*Falco subbuteo*); kraški soko (*Falco biarmicus*); sivi soko (*Falco peregrinus*); lještarka (*Bonasa bonasia*); veliki tetrijeb (*Tetrao urogallus*); jarebica kamenjarka (*Alectoris graeca*); poljska jarebica (*Perdix perdix*); prepelica (*Coturnix coturnix*); šumska šljuka (*Scolopax rusticola*); lješnjarka (*Nucifraga caryocatactes*); žutokljuna galica (*Pyrrhocorax graculus*); sniježna zeba (*Montifringilla*

nivalis); krstokljun (*Loxia curvirostra*) i dr. Spisku vrsta može se dodati još dvadesetak vrsta koje je moguće registrovati, tako da se dolazi do podatka da su Prokletije odnosno NP najvjerojatnije masiv sa najbogatijom ornitofaunom u Crnoj Gori.

Na području masiva crnogorskih Prokletija zabilježene su sljedeće vrste ugrožene na globalnom nivou: orao krstaš (*Aquila heliaca*), stepska vjetruška (*Falco naumanni*), prdavac (*Crex crex*) i droplja (*Otis tarda*). Od svih navedenih vrsta, samo je prdavac ostala da gnijezdi na Prokletijama, i to na vlažnim livadama na potezu Plavsko jezero - Vusanje, biološki najvrednijem dijelu masiva koje, na žalost, nije uključeno u NP. *Crex crex* je jedna od najugroženijih vrsta Evrope zbog drastičnog nestajanja njenih staništa - vlažnih livada.

Fauna sisara

Dosadašnjim istraživanjima na području Prokletija, potvrđeno je prisustvo 34 vrsta sisara što predstavlja 39.8% od ukupnog broja sisara registrovanih na nacionalnom nivou.

- 1. Red *Insectivora*** – bubojedi. Zastupljene vrste: jež (*Erinaceus romanicus*); krtice (*Talpidae*): obična krtica (*Talpa europaea*), slijepa krtica (*Talpa caeca*); rovčice (*Soricidae*): zlatna rovčica (*Sorex araneus*), planinska rovčica (*Sorex alpinus*) vodena rovčica (*Neomys fodiens*), poljska rovčica (*Crocidura leucodon*).
- 2. Red *Chiroptera*** – slijepi miševi. Zastupljene vrste: veliki večernjak (*Rhinolophus ferrumequinum*), mali potkovičar (*Rhinolophus hipposideros*) i kafeni ušati slijepi miš (*Plecotus auritus*).
- 3. Red *Rodentia*** – glodari. Zastupljene vrste: vjeverica (*Sciurus vulgaris*), poljska voluhariva (*Microtus arvalis*), sniježna voluharica (*Chionomys nivalis*), slijepo kuče (*Nannospalax leucodon*) koji je nacionalno prepoznat kao zaštićena vrsta, ćutogri miš (*Apodemus flavicollis*), šumski miš (*Apodemus sylvaticus*), pacov (*Rattus rattus*), obični puh (*Glis glis*), šumski puh (*Dryomys nitedula*) i kućni miš (*Mus musculus*).
- 4. Red *Lagomorpha*** – glodari. Zastupljen je zecom (*Lepus europaeus*).
- 5. Red *Artidactyla*** – papkari. Zastupljene vrste su: divlja svinja (*Sus scrofa*); balkanska divokoza (*Rupicapra rupicapra balcanica*) i srna (*Capreolus capreolus*).
- 6. Red *Carnivora*** – mesojedi. Zastupljene vrste su: vuk (*Canis lupus*), lisica (*Vulpes vulpes*); mrki medvjed (*Ursus arctos*); kuna zlatica (*Martes martes*), kuna bjelica (*Martes foina*), mala lasica (*Mustella nivalis*), tvor (*Mustela utorius*), vidra (*Lutra lutra*) koja se nalazi na spisku Direktive o staništima; spisku Bernske konvencije, CITES listi i listi Bonselke konvencije i jazavac (*Meles meles*).

Tabela 5: Prikaz najznačajnijih grupa sisara i njihovih vrsta na području NP Prokletije i njihovi stepeni zaštite prema nacionalnom zakonodavstvu, evropskim konvencijama i direktivama

R.br.	Latinski naziv vrste (narodni naziv vrste)	Nacionalni status zaštite	Međunarodni status zaštite
1	<i>Erinaceus roumanicus</i> (bjelogrudi jež)	-	-
2	<i>Talpa europea</i> (evropska krtica)	-	-
3	<i>Talpa caeca</i> (slijepa krtica)	-	-
4	<i>Sorex alpinus</i> (planinska rovčica)	-	-
5	<i>Sorex araneus</i> (obična rovčica)	-	-

6	<i>Neomys anomalus</i> (mediteranska vodena rovčica)	-	Bern (Appendix III)
7	<i>Neomys fodiens</i> (vodena rovčica)	-	-
8	<i>Crocidura leucodon</i> (poljska rovčica)	-	-
9	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i> (veliki potkovičar)	+	NT (IUCN), BERN (Appendix II), Bonn, EU Habitat Directive (Annex II), Eurobats
10	<i>Rhinolophus hipposideros</i> (mali potkovičar)	+	NT (IUCN), BERN (Appendix II), Bonn, EU Habitat Directive (Annex II), Eurobats
11	<i>Plecotus auratus</i> (kafeni ušati slijepi miš)	+	BERN (Appendix II), Bonn, EU Habitat Directive (Annex II), Eurobats
12	<i>Microtus arvalis</i> (poljska voluharica)	-	-
13	<i>Chionomys nivalis</i> (sniježna voluharica)	-	-
14	<i>Nannospalax leucodon</i> (slijepo kuče)	+	DD (IUCN)
15	<i>Rattus rattus</i> (pacov)	-	-
16	<i>Glis glis</i> (obični puh)	-	Bern (Appendix III)
17	<i>Dryomys nitedula</i> (šumski puh)	-	Bern (Appendix III) HD (Annex IV)
18	<i>Nannospalax leucodon</i> (slijepo kuče)	+	-
19	<i>Sciurus vulgaris</i> (vjeverca)	-	Bern (Appendix III)
20	<i>Apodemus sylvaticus</i> (šumski miš)	-	-
21	<i>Apodemus flavicollis</i> (žutogri miš)	-	-
22	<i>Mu musculus</i> (kučni miš)	-	-
23	<i>Lepus europaeus</i> (zec)	-	Bern (Appendix III)
24	<i>Capreolus capreolus</i> (srna)	+ ¹	Bern (Appendix III)
25	<i>Sus scrofa</i> (divlja svinja)	-	-
26	<i>Rupicapra rupicapra balcanica</i> (balkanska divokoza)	- ²	Bern (Appendix II), EU habitat Directive (Annex II, Annex IV)
27	<i>Martes foina</i> (kunica bjelica)	-	Bern (Appendix III)
28	<i>Meles meles</i> (jazavac)	-	Bern (Appendix III)
29	<i>Mustela putorius</i> (tvor)	-	Bern (Appendix III), EU Habitat Directive (Annex V)
30	<i>Martes martes</i> (kuna zlatica)	-	Bern (Appendix III), EU Habitat Directive (Annex V)
31	<i>Mustela nivalis</i> (mala lasica)	-	BERN (Appendix III)
32	<i>Lutra lutra</i> (vidra)	+	Bern (Appendix II) HD (Annex II i IV) CITES (Appendix I)
33	<i>Vulpes vulpes</i> (lisica)	-	-
44	<i>Canis lupus</i> (vuk)	-	Bern (Appendix II) HD (Annex II i IV i V)

¹ Trajnom zabranom lova zaštićena je srna i njeno lane (Zakon o divljači i lovstvu – Sl. CG br. 52/2008 i 48/2015). i

² Trajnom zabranom lova zaštićena je divokoza i njeno jare (Zakon o divljači i lovstvu – Sl. CG br. 52/2008 i 48/2015)

			CITES (Appendix I i II)
41	<i>Ursus arctos (mrki medvjed)</i>	+ ³	Bern (Appendix II) HD (Annex II i IV) CITES (Appendix I i II)

2.2. STVORENE VRIJEDNOSTI

2.2.1. Kulturno-istorijsko nasljeđe

Plavsko-gusinjska oblast u podnožju NP Prokletije baštini raznovrsno materijalno kulturno nasljeđe, o čemu svjedoče brojna arheološka nalazišta, utvrđenja, sakralni objekti i tradicionalna stambena arhitektura, dok je u masivu Prokletija zastupljeno privredno graditeljstvo starih katunskih naselja.

Status kulturnog dobra, iz različitog vremenskog perioda, imaju 4 objekata u opštini Plav i 3 u Gusinju (Tabela 6).

U granicama Parka stanje materijalnog kulturno-istorijskog nasljeđa odlikuje neistraženost arheoloških lokaliteta i nevalorizovano i nezaštićeno izvorno graditeljstvo u katunima.

Među arheološkim nalazištima, prepoznatim kao potencijalna kulturna dobra, su crteži urezani u stijeni iz praistorijskog perioda, pronađeni na dva lokaliteta u masivu Prokletija. Gravura na kamenoj ploči na Volušnici, nazvana Velika majka sa Prokletija, sa scenom borbe muškarca i žene sa vukom koji je napao dijete, pretpostavlja se da potiče iz srednjeg bronzanog doba (600 godina p.n.e). Drugi crtež u plitkom reljefu, sa predstavom lova na divljač, u okapini na brdu Vezirova brada u Grebaji iz gvozdenog doba (VIII vijek p.n.e.), jedan je od tri do sada pronađena pećinska crteža u Crnoj Gori. Oba lokaliteta arheološki su neistražena i nezaštićena. JPNPCG je 2017. godine prosljedilo Upravi za zaštitu kulturnih dobara inicijativu za uspostavljanje zaštite predmetnih crteža. Nakon prihvaćene inicijative, predstoji izrada elaborata o kulturnim vrijednostima i dalja procedura o sprovođenju zaštite ovih lokaliteta.

Tradicionalnu stambenu arhitekturu Plava i Gusinja karakterišu stare kuće, građene od drveta na kamenoj osnovi i kule na „tri boja” zidane od kamena. Strukturu brojnih katuna, sezonskih stočarskih naselja u planini, čine stanovi, čobanske kolibe i prateći objekti za stoku. Napuštanjem katuna i izgradnjom savremenih objekata, koji se sve češće koriste za potrebe turizma, izvorno graditeljstvo nestaje i propada.

Područje Prokletija bogato je pokretnim fondom tradicionalnih predmeta za svakodnevnu upotrebu, pokućstvo i alati korišćeni u prošlosti u katunima, koji takođe čine dio značajne materijalne zaostavštine ovih krajeva. Brojni predmeti još uvijek se mogu naći u privatnom posjedu lokalnog stanovništva.

³ Trajnom zabranom lova zaštićena je ženka sa mečetom do 2 godine (Zakon o divljači i lovstvu – Sl. CG br. 52/2008 i 48/2015).

Tabela 6: Nepokretna kultura dobra i potencijalna nepokretna kulturna dobra u zaštitnoj zoni Parka

NEPOKRETNNA KULTURNA DOBRA U ZAŠTITNOJ ZONI NACIONALNOG PARKA			
Naziv kulturnog dobra	Lokacija / mjesto	Opština	Zaštićeno
Stara Careva džamija	Plav	Plav	1957.
Kula Redžepagića	Plav	Plav	1957.
Manastir Sv.Trojice	Brezojevica	Plav	1950.
Zgrada bivše osnovne škole	Brezojevica	Plav	1983.
Vezirova džamija	Gusinje	Gusinje	1988.
Crkva Sv. Đorđa	Gusinje	Gusinje	1988.
Kuća Balića	Gusinje	Gusinje	1988.
POTENCIJALNA NEPOKRETNNA KULTURNA DOBRA U ZAŠTITNOJ ZONI PARKA			
Lokalitet Vezirova Brada	Grebaja	Plav	ZNP
Lokalitet Velika Majka (Magna Mater)	Volušnica	Gusinje	ZNP
Redžepagića džamija	Plav	Plav	ZNP

Etnografsko nasljeđe

Nacionalni park Prokletije odlikuje bogato etnografsko nasljeđe koje karakteriše narodna nošnja, običajna i vjerska praksa, narodna medicina, tradicionalna arhitektura, muzika i folklor. Objekti profanog graditeljstva, kao što su kule (zidane krajem XIX i početkom XX vijeka), imaju posebno mjesto u graditeljskoj tradiciji. Tradicionalna arhitektura očitava se na stambenim objektima, koje bilo da su izgrađene od drveta, u kombinaciji drveta i kamena ili isključivo od kamena, svojim položajem i izgledom svjedoče o funkcionalnosti, visokoj kulturi življenja i materijalnom bogatstvu vlasnika. Pored kuća za stanovanje tu se nalaze i katuni - stočarska naselja, koje čine kolibe, uz koje su podizani prateći drveni objekti za stoku.

Bez obzira što je veliki broj stanovnika ovog područja otišao na rad u druge zemlje, oni održavaju neposredne veze sa rodnim krajem, ali unose i nove elemente u svakodnevni život. Međutim, i pored ovih procesa, tradicionalni kulturni obrasci su prisutni u običajima, etnomedicini.

2.2.2. Socio-ekonomske odlike

Glavna ponuda u NP Prokletije je planinarenje - netaknuta priroda, najviši vrhovi Crne Gore. Masiv Prokletija ujedno nazivaju i „Balkanski Alpi“. Park je okružen postojećim i budućim zaštićenim područjima u susjednim državama, tako da predstavlja dio mreže zaštićenog područja masiva Prokletija, kao i međunarodne inicijative Green Belt.

Prema Studiji OECD, Prokletijska planinska grupa sa stanovišta mogućnosti korišćenja potencijalnih terena za skijanje posjeduje najbolje uslove za razvoj zimsko-sportskog turizma. Osnovni parametri za ocjenu prirodnih uslova su: neprekidni sniježni prekrivač tri mjeseca, u pojedinim djelovima i do pet mjeseci, minimalna visina sniježnog pokrivača 15cm na travi, minimalna denivelacija skijaških staza 500 do 1000 m, nagib terena između 20 i 40%. Takođe, socio-ekonomska studija rađena za potrebe izrade PUP Opštine Plav pokazala je da Plavski dio Prokletija čini 65% denivelacija smučarskih staza u Crnoj Gori. Na tom dijelu Prokletija u toku je i izgradnja regionalnog puta Crna Gora-Kosovo, odnosno Plav-Dečani, što predstavlja značajan potencijal za razvoj zimskog turizma.

Benefite nacionalnog parka osjetilo je i lokalno stanovništvo, koje u posljednje vrijeme pokušava da oživi planinu, vraćajući se na svoje nekadašnje katune kako bi ponudili turistima svoje proizvode, s obzirom da broj turista iz godine u godinu raste. Lokalno stanovništvo tako svojom ponudom podiže kvalitet ponude u Parku, a ujedno i ostvaruje finansijsku dobit.

2.2.3. Stanovništvo, demografija i naselja

Kretanje broja stanovnika u periodu 1948-2011. godina prevashodno je bilo uslovljeno strukturom i rezultatima privrednog razvoja, razvoja drumske i druge prateće infrastrukture i naseljskim sadržajima. Takođe, na broj i ukupne migratorne tokove uticalo je nestabilno okruženje i događaji koji su obilježili posljednju deceniju prošlog vijeka. Broj stanovnika u opštinama Plav i Gusinje od Drugog svjetskog rata do 1981.godine je bio u konstantnom rastu (što je aksiom za sve opštine na sjeveru tadašnje SR Crne Gore) i taj trend se nastavio sve do 1991.godine. Rat u okruženju, pad privrednih aktivnosti i sankcije međunarodne zajednice jako su negativno uticali na kretanje broja stanovnika, tako da je na posljednja tri popisa (period 1991-2011) zabilježen konstantan pad broja stanovnika u gotovo svim naseljima opština Plav i Gusinje, a naročito u ruralnim sredinama. Broj domaćinstava nije pratio trend kretanja broja stanovnika. Najveći broj domaćinstava zabilježen je 1991.godine.

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011.godine, u opštinama Plav i Gusinje živi 13.108 stanovnika, što čini 2,1% ukupne populacije Crne Gore i predstavlja smanjenje broja stanovnika od 5,05% u odnosu na prethodni popis iz 2003.godine. Ukupan broj domaćinstava prema popisu iz 2011.godine je iznosio 3.737, sa prosječno 3,5 članova u porodici.

U ukupnoj strukturi stanovnika nešto veće učešće ima muška populacija (50.84), što čini 6.665 stanovnika u odnosu na strukturu ženske populacije koja procentualno iznosi 49,16% ili 6.444 stanovnika.

Većina stanovništva živi u ruralnom području opština Plav i Gusinje, gdje shodno posljednjem popisu živi 7.718 stanovnika (55,88%), dok u dva mjesna centra urbanog karaktera živi 5.390 stanovnika (41,12%). Promjena broja stanovnika između dva popisa (2003-2011) uticala je na polnu i teritorijalnu distribuciju stanovništva. U polnoj strukturi stanovništva došlo je do pada ženske populacije koja je na prethodnom popisu činila neznatnu većinu. Sa aspekta teritorijalne distribucije stanovništva, zabilježeno je demografsko pražnjenje, naročito naselja koja su relativno udaljena od urbanih centara.

Prema popisu iz 2011.godine, prosječna starost u opštinama Plav i Gusinje je 36,0 godina i spada u stadijum relativne demografske starosti. Međutim, u odnosu na većinu crnogorskih opština (naročito na sjeveru starosna struktura se može ocijeniti kao relativno povoljna.

Obrazovna struktura stanovništva u opštinama Plav i Gusinje je nepovoljna, sa dominantnim učešćem osoba sa srednjoškolskim i osnovnim obrazovanjem (71,1% od ukupnog broja stanovnika starijih od 15 godina). To se donekle može pravdati činjenicom da većina stanovnika koje završi visoko obrazovanje ostaje da živi i radi u većim urbanim centrima. Takođe, znatno učešće imaju osobe bez škole ili sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem, što u procentima iznosi 18,5%, dok je broj stanovnika sa visokom stručnom spremom svega 9,7%. Ukupan broj potpuno nepismenih je iznosio 401, što je stopa nepismenosti od 3,6%.

U posljednjih desetak godina zabilježen je konstantan pad nataliteta i rast mortaliteta. Vitalni indeks u opštinama Plav i Gusinje smanjen sa 1,65 (2003) na 1,23 u 2011.godini.

Zbog ukupnih društvenih i privrednih tokova za očekivati je da će negativne migratorne tendencije biti potvrđene i na popisu stanovništva koji je planiran za 2021.godinu.

2.2.4. Privredne i društvene djelatnosti

Opštine Plav i Gusinje u ponudi imaju nekoliko hotela, eko naselja i planinarskih domova, što je veoma mali broj s obzirom na mogućnosti i potrebne kapacitete. Mogućnosti za bavljenje turizmom su višestruke i to kroz razvoj rekreativnog turizma, sportskog turizma, adrenalinskog turizma, eko turizma, biciklizma, planinarenja, medicinskog turizma, zimskih i ljetnjih sportova i dr. Prateći savremene turističke tokove razvoja turizma zasnovanog na prirodi, u kontaktnoj zoni parka izgrađeno je više eko-katuna sa diversifikovanom turističkom ponudom. Tako u ponudi postoji planinarsko naselje "Hrid", Eko-katun „Grebaja“, planinarski domovi, restoran "Maja Karanfil", više privatnih pružaoca smještaja i dr. Na prostoru Parka nalazi se veći broj katuna - Bajrovića katun, Kolašinaca katun, Markovića katun, Bakovića katun, Bor Radončića, Bjelič, Koljendarski katun i dr.

Poljoprivreda i proizvodnja hrane imaju značajnu ulogu u privrednom razvoju opština Plav i Gusinje, a samim tim i na prostoru Parka. Stočarstvo ima najveći ekonomski značaj. Statistički podaci iz posljednjih godina pokazuju da je stanje u stočarstvu daleko ispod realnih potencijala i daleko lošije u odnosu na period do 1991.godine. Obradivih površina pogodnih za razne vidove biljne proizvodnje (povrtarstvo, ratarstvo i voćarstvo) ima dosta, ali su nedovoljno iskorišćeni u odnosu na ukupne potencijale područja. Činjenica je da se u posljednje vrijeme sve više poljoprivrednika odlučuje za organsku proizvodnju i da se sve veći broj stanovnika okreće razvoju poljoprivrede na savremenim osnovama i upotrebom savremene mehanizacije. Proizvodnja zdrave ekološke hrane treba da bude jedan od primarnih ciljeva u narednom periodu, a Park u tom procesu treba da odigra ulogu medijatora, saglasno savremenim praksama i iskustvima iz evropskih i svjetskih zaštićenih područja sa sličnim geografskim karakteristikama. Tako bi se valorizovala i važna turistička grana – seoski i katunski turizam, stvaranjem uslova da sela sa područja Prokletija u budućnosti pružaju turistima i usluge smještaja, što je do sada bio samo sporadičan slučaj.

Na području Parka postoje značajni resursi šumskih plodova – u prvom redu to su kompleksi šumske borovnice. Prema ranijim istraživanjima, borovnica u ovom kraju je specifičnog sastava, a procijenjeni rod je između 500-800 tona godišnje. Područje je bogato i drugim vrstama šumskih plodova (gljive, jagode, maline, kupine, rano drugo voće i sl.), kao i brojnim vrstama ljekovitog bilja.

2.2.5. Javna infrastruktura

Putnu infrastrukturu Parka i njegove neposredne okoline čini mreža magistralnih i regionalnih puteva i lokanih i nekategorisanih puteva. Najznačajniji putni pravci su regionalni putni pravac Andrijevića-Murino-Plav-Gusinje, sa asfaltnom podlogom, ukupne dužine kroz opštine Plav i

Gusinje - 22 km, Plav-Gusinje-Grnčar-Vrmoša-Skadar, budući put do Podgorice i magistralni putni pravac Murino-Velika-Čakor-Bjeluha, asfaltiran, dužine 32 km.

Opštine Plav i Gusinje imaju razgranatu mrežu lokalnih puteva koja se prostire i na područje Parka. Prosječna gustina lokalnih i nekategorisanih puteva je 0,6 km/km². Prema vrsti kolovoznog zastora 80km lokalnih puteva je sa asfaltnim kolovoznim zastorom (27,5%), a preostali dio u dužini od 210,6km (72,5%) je sa zemljanim kolovoznim zastorom. Asfaltni kolovoz je urađen za potrebe lakog saobraćaja, mada se odvija i saobraćaj sa znatno težim teretnim vozilima. Imajući sve to u vidu, stanje lokalne putne mreže je veoma loše. Otvaranjem putnog pravca prema Podgorici preko Albanije otvaraju se mogućnosti za poboljšanje putne povezanosti i ekonomske valorizacije područja opština Plav i Gusinje sa Parkom jer se prostire uz državnu granicu. Od posebnog značaja je inicijativa za otvaranje puta Plav-Dečani-Peć, koji prolazi dijelom preko Parka, odnosno preko područja Bogićevice, što bi opštinu Plav najkraćim putem povežalo sa Kosovom.

Određeni djelovi Parka (dolina Grebaje) napajaju se električnom energijom preko dalekovoda od 35 kV iz trafostanice 110/35 kV; 30 kVA locirane u Andrijevici. Ovakva jednostrana veza predstavlja slabu kariku u snabdijevanju područja opština Plav i Gusinje, a pouzdanost napajanja svih potrošača koji nemaju rezervni izvor napajanja svodi na sigurnost i ispravnost predmetnog 35kV dalekovoda Andrijevica-Plav- Gusinje. Iz trafostanice "35/10 kV Rudopolje"; (2,5+4) MVA u Plavu napajaju se trafostanice 10/0,4 kV sa područja Plava i Murine. Iz trafostanice "35/10 kV Gusinje"; 2,5 MVA napajaju se trafostanice 10/0,4 kV u reonu Gusinja.

Telefonsku mrežu u Parku, zbog razvoja turizma i službe zaštite i spašavanja treba unaprijediti i proširiti. Sve područne centrale su sa mjesnom centralom povezane optičkim kablovima. Optičkim kablom povezana je i mjesna centrala sa glavnom centralom u Beranama.

Područje opština Plav i Gusinje je pokriveno signalom mobilne telefonije, i to putem usluga tri operatera: „T-Mobile“, „M-tel“ i „Telenor“, sa sistemom baznih stanica (T-Mobile, Telenor i M-Tel). Pokrivenost područja opštine mobilnom telefonijom je zadovoljavajuća.

2.2.6. Turistička infrastruktura

Smještajni i restoranski objekti

Na teritoriji parka nalaze se tri planinarska doma: „Hrid“ u Babinom Polju, planinarski dom „Branko Kotlajić“ u dolini Grebaje koji je u vlasništvu PK „Radnički“ iz Beograda, kao i planinarski dom „Karanfil“, takođe u dolini Grebaje. NP Prokletije je od Ministarstva unutrašnjih poslova dobio na korišćenje četiri napuštene vojne karaule na lokacijama Gradine, Vusanje, Grebaja, Grnčar-Bojovići. U narednom planskom periodu planira se njihova rekonstrukcija i prenamjena u turističke svrhe.

U prethodnom planskom periodu došlo je do povećanja smještajnih kapaciteta na prostoru Parka koje je uslovljeno povećanjem broja posjetilaca. Riječ je o smještajnim kapacitetima u formi guesthouse-a i eko katuna koji su u vlasništvu lokalnih preduzetnika.

Hotela i većih smještajnih kapaciteta u Parku nema.

U široj zoni parka nalaze se restorani „Maja Karanfil“, „Eko katun Pavićević“ i restoran „Turković“, koji su u vlasništvu privatnih preduzetnika.

Kontrolno-naplatni punktovi

Park raspolaže sa jednim uređenim kontrolno-naplatnim punktom u dolini Grebaje i tri neuređena kontrolno-naplatna punkta u dolini Ropajane, Ribljaku i Gradinama. U budućem planskom periodu predviđa se njihovo uređenje.

Sistem pješačkih i biciklističkih staza

Na prostoru Nacionalnog parka Prokletije nalazi se 13 uređenih planinarsko-pješačkih staza, ukupne dužine oko 200 km. Prosječna dužina staza je 15,5 km i kategorisane su kao staze težeg stepena zahtjevnosti. Sve staze su markirane i opremljene standardnom signalizacijom. Za većinu ovih staza potrebno je uraditi obnovu markacije.

Tabela 7: Planinarsko-pješačke staze u NP Prokletije

Planinarsko-pješačke staze
Karanfili (Veliki vrh)
Karanfili (Sjeverni vrh)
Karanfili (Sjeverni vrh i Karanfil Ljuljaševića)
Vezirova brada (Rogopeč, Grebaja, Karanfil Ljuljaševića)
Vezirova brada (Mali Karanfil, Karanfil Ljuljaševića)
Belić (vodopad Grlje, Rosulja)
Belić – Kolata
Volušnica – Popadija – Trojan
Bor (Kruševo – Vusanje)
Bor (Plav – vrh Bora)
Kofiljača – Maja Horolac
Krš Bogićevica (Plav – Krš Bogićevica)
Bogićevica – Krš Bogićevica

Kroz Park prolazi i međunarodna staza „Peaks of the Balkans“, koja pored Crne Gore obuhvata i teritoriju Albanije i Kosova, kao i TT3 biciklistička staza sa standardizovanom signalizacijom, a postoji pet uređenih i markiranih staza za planinski biciklizam ukupne dužine 141 km. Staze su različitog stepena zahtjevnosti, od onih za osnovne biciklističke vještine i tehnike, do onih koje zahtijevaju iskustvo u vožnji po teškim terenima.

Tabela 8: Biciklističke staze u NP Prokletije

Biciklističke staze
Plav – Kofiljača – Plav
Plav – Memina planina – Plav
Plav – Hridsko jezero – Plav
Gusinje – dolina Grebaje – Gusinje
Gusinje – Vusanje – Ropojana – Gusinje

U narednom planskom periodu planira se unaprjeđivanje pješačkih i biciklističkih staza za koje je neophodno postaviti odgovarajuće smjerokaze, informativne table i odmorišta.

Slobodno penjanje

U dolinama Ropojane i Grebaje opremljen je veliki broj stijena za penjanje, od kojih se desetak nalazi u zoni Parka, uglavnom namijenjenih početnicima i rekreativcima, kao i za fizičke pripreme profesionalaca.

Vidikovci

U Parku postoji veći broj vidikovaca. Nalaze na najatraktivnijim lokacijama, ali nijedan nije uređen. Planom se predviđa uređenje osmatračnica i vidikovaca (Tromeđa, Memina planina, Kofiljača, vrh Karaula, Vezirova Brada i Bor Radončića) i njihovo opremanje sigurnosnim ogradama i informativnim i odmorišnim mobilijarom.

Ostala turistička infrastruktura

U svoju turističku ponudu Park je uključio iznajmljivanje štapova za hodanje, bicikala, šatora i krpji. Iz samog konteksta vrijednosti Parka i njegovog razvojnog opredjeljenja nameće se razvoj posebnih i unaprjeđenje postojećih oblika turizma: rekreacijski turizam (biciklizam, pješaćenje, slobodno penjanje), ruralni, kulturni, naučni i edukacijski turizam. Razvoj navedenih aktivnosti zahtijeva kontinuirano unaprijeđivanje turističke infrastrukture, formiranje novih edukativnih i tematskih staza, izgradnju osmatračnica, uređivanje vidikovaca, izradu organizovanih programa obilazaka, razvoj novih turističkih ponuda i dr.

2.2.7. Informativni i edukativni sadržaji za posjetioce

Centar za posjetioce

Nacionalni park raspolaže centrom za posjetioce koji se nalazi u Gusinju. Centar je koncipiran tako da svojim sadržajima (izložbena galerija, etno soba, edukativni prostor) i prezentacijama, prikaže prirodne i kulturne vrijednosti Parka. U centru dominiraju eksponati sa dermopreparatima krupne divljači, preparirane ptice iz više familija, herbarska postavka, multimedijalna sala. U centru posjetioci mogu dobiti informacije vezane za aktivni odmor u parku, njegovim najznačajnijim atrakcijama i manifestacijama. U sklopu centra nalazi se suvenirnica u kojoj su izloženi autentični proizvodi domaće radinosti. U narednom periodu potrebno je dopunjavati postavke centra, unaprijeđivati njegove informacione i servisne uloge, kroz efikasniji rad stručnih saradnika.

Analiza dosadašnjeg poslovanja ukazuje na potrebu kvalitetne edukacije svih ciljnih grupa, za šta su prioritetno zaduženi prezentacijski centri. Zato bi trebalo izgraditi još jedan prezentacijski (posjetilački) centar koji bi omogućio prijem većih grupa posjetilaca u samom Parku i doživljaj Parka „u malom“ prije izlaska na teren.

Edukativne staze i staza za boso hodanje

U kontaktnoj zoni Parka, u gradskom jezgru Plava i Gusinja, urađena je edukativna staza „Kulturne rute“, koja obuhvata značajnije kulturno-istorijske spomenike ovog područja. Na samom prostoru Parka nema opremljenih i markiranih edukativnih staza, pa se za naredni period planira njihovo uspostavljanje, naročito u dolinama Grebaje i Ropojane. Takođe, postoji samo jedna tematska staza - „Praistorijski crtež Magna mater- Velika majka“.

Sistem informativnih i edukativnih tabli

Na pojedinim stazama i na kontrolno-naplatinim punktovima nalaze se informativne i edukativne table, a na pojedinim planinskim vrhovima table za obilježavanje vrhova. U narednom periodu neophodno je formirati sistem najavnih, informativnih i edukativnih tabli na širem području Parka. Edukacija u NP Prokletije je usmjerena prema svim korisnicima (školskoj populaciji, posjetiocima i lokalnom stanovništvu) kroz organizovanje edukativnih i tematskih radionica, stručnih predavanja, edukativnih šetnji, obilježavanje značajnih ekoloških datuma ili organizovanje različitih akcija (čišćenja, pošumljavanja i sl.). Osnovne informacije o Parku, njegovim prirodnim i kulturnim vrijednostima i turističkoj ponudi dostupne su posjetiocima putem informativnih i edukativnih tabli, promotivnom materijalu, veb sajtu Nacionalnih parkova Crne Gore www.nacionalniparkovi.me, kao i na mobilnoj aplikaciji.

2.3. SARADNJA SA I DOMAĆIM I MEĐUNARODNIM ORGANIZACIJAMA

2.3.1. Saradnja sa domaćim organizacijama i lokalnim zajednicama

Saradnja sa domaćim organizacijama i lokalnim zajednicama je od posebnog značaja jer u granicama Parka (shodno rezultatima popisa iz 2011.godine) živi oko 1000 stanovnika. U prethodnom planskom periodu, Park je posredstvom Socio-ekonomskih savjeta organizovao niz tematskih sastanaka sa predstavnicima lokalne zajednice i lokalnih samouprava. Uspostavljena je intenzivna saradnja sa LTO Plav i Gusinje, NTO Crne Gore, renomiranim turističkim agencijama, nosiocima privrednih djelatnosti sa područja parka i reprezentativnim NVO organizacijama.

Na osnovu vrlo mjerljivih i provjerljivih indikatora dostignuti su sledeći rezultati:

- Generalno je smanjen jaz na relaciji upravljač-lokalna zajednica;
- Uspostavljeni su konkretni oblici saradnje sa agencijama i privrednim subjektima koji posluju na prostoru Parka;
- U saradnji sa LTO Plav i Gusinje, a prevashodno uz podršku NTO CG, Park je posljednjih godina, zajedno sa ostalim nacionalnim parkovima, promovisan na svim značajnim turističkim berzama i sajmovima u okruženju i inostranstvu;
- Saradnja sa NTO, lokalnim turističkim organizacijama i drugim nadležnim institucijama je rezultirala dobro pripremljenim turističkim sezonama i njihovim sinhronizovanim praćenjem;
- JPNPCG i NP Prokletije su u saradnji sa domaćim i međunarodnim institucijama i organizacijama sprovodili ekološke i edukativne manifestacije sa ciljem unaprijeđenja svijesti o značaju vrijednosti Parka i prirode;
- Obezbijeđene su kamera-zamke sa ciljem efikasnije kontrole prostora Parka;
- U saradnji sa Upravom policije i nadležnim državnim inspekcijama, ostvareni su vidljivi rezultati na kontroli i sprječavanju svih protivpravnih aktivnosti;

- U saradnji sa lokalnom samoupravom Opštine Plav i NVO Prijatelji Plava saniran je put do Hridskog jezera, što je značajno uticalo na povećanje broja posjetilaca u tom dijelu Parka.

2.3.2. Saradnja sa međunarodnim i regionalnim organizacijama

NP Prokletije je, u okviru međunarodne saradnje JP Nacionalni parkovi Crne Gore u proteklom periodu ostvario saradnju sa parkovima iz Regiona (NP Krka - Hrvatska, NP Plitvice - Hrvatska, Park Jasen - Sjeverna Makedonija).

Potpisane su dvije Povelje o bratimljenju, sa NP Švarcvald (Njemačka) i NP Una (Bosna i Hercegovina).

U cilju vršenja prekograničnog monitoringa balkanskog risa i drugih životinjskih vrsta na ovom području, uspostavljena je saradnja NVO Toka iz Albanije, NVO Era iz Kosova i NVO Triton iz Crne Gore.

U skladu sa strateškim opredjeljenjima Park ostvaruje partnersku saradnju sa svim relevantnim institucijama i organizacijama u cilju boljeg pozicioniranja ovog nacionalnog parka kao turističke destinacije.

JPNPCG u narednom periodu će nastaviti saradnju sa međunarodnim i regionalnim organizacijama iz oblasti zaštite prirode i razvoja održivih oblika turizma.

2.4. ZONIRANJE NP PROKLETIJE

Prostornim Planom posebne namjene za NP Prokletije („Sl. List CG br. 56/18) definisane su zone zaštite sa granicama rasprostranjenja. Zoniranje NP Prokletije je definisano shodno Zakonu o zaštiti prirode i izdvajaju se dva rezervata, tri odvojena područja definisana sa I stepenom zaštite, područje II stepena zaštite i četiri odvojena područja sa III stepenom zaštite.

U skladu sa navedenim kriterijumima utvrđena su sledeća područja koja su podijeljena po stepenima:

- Posebni rezervat prirode „Valušnica“
- Posebni rezervat prirode „Hridsko jezero“

Zona I stepena zaštite – stroga zaštita predstavlja prirodne vrijednosti zbog kojih je ovo područje stavljeno pod zaštitu, a to su prvenstveno šume koje čine preko 50% teritorije ovog Parka. Granica zone I stepena zaštite obuhvata:

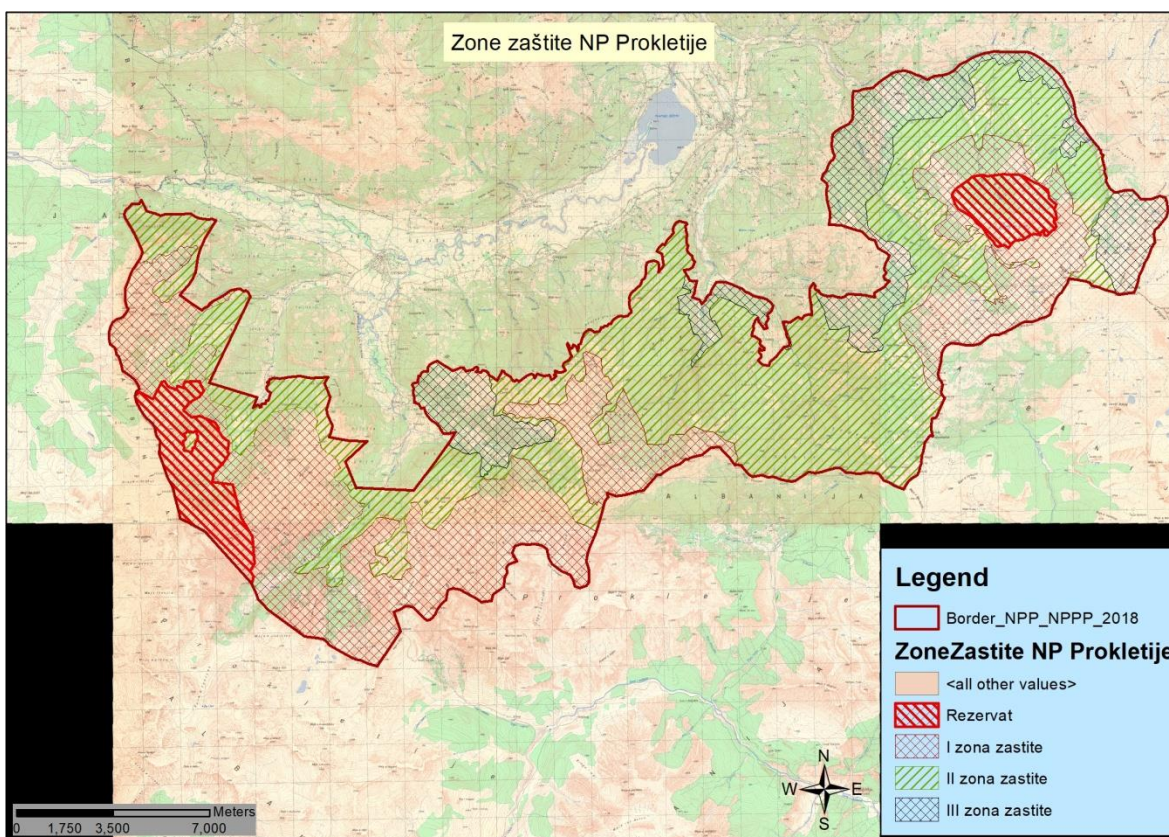
- područja Trojane, Grebaje, Karanfila, Ropojane i Belića
- Bor, Podkobilu, Malu Šćapicu i V. Šćapicu
- Feratovića Horolac, Maja Horolac, Mali Bjelaj, Veliki bjelaj, Ujkov krš Maja Bogićeviću, Krš Bogićeviću, Omerov krš, Tepsijicu, dio Hridske gore i dio Velikog hrida

Zona II stepena zaštite - aktivna zaštita zastupljenost vrsta i staništa po osnovu Bernske konvencije i EU direktive o staništima i tu pripadaju područja:

- Godiju, Jagnjičar, Konjski krš i katun Baljice (St. karaula), katun Valušnica, područje katuna: Ahmedmujovića, Tomin ravni ključ, Ravni ključ, Bistrica i Popadija.

Zona III stepena zaštite (održivo korišćenje) - prostorna distribucija postojeće i planirane infrastrukture, ali i drugih postojećih ili planiranih objekata koji mogu imati uticaj na vrijedna prirodna staništa i vrste NP Prokletije obuhvata:

- lokalitet Škala, katune na Boru, lokalitet Ćarišta i katun Zarunica
- katune Jasenice sjever i Jasenica jug, srednji dio doline Jaseničke rijeke, donji dio doline Adem-begovog potoka i dio lokaliteta Bungaja
- katune: Horolac, Čekić, Ramin horolac, Sirova gora, Treskavac istok, Treskavac zapad, Treskavica, Temska, Babino Polje 1, Babino Polje 2, Babino Polje 3, Babino Polje 4, Babino Polje 5, Babino Polje 6, Babino Polje 7 i sjeveroistočni dio katuna Hridski stanovi
- katun Bogićevica

Mapa 2: Grafički prikaz Nacionalnog parka sa režimima zaštite

2.5. UPRAVLJANJE I SPROVOĐENJE MJERA ZAŠTITE

Koncepcija upravljanja prirodnim resursima nacionalnih parkova temelji se na potrebi zaštite, uređenja i korišćenja resursa, na način da se ne ugrozi ekološka ravnoteža postojećih

ekosistema. S tim u vezi, na prostoru Parka dozvoljene su samo one aktivnosti koje ne ugrožavaju izvornost biljnog i životinjskog svijeta i vegetacije, te njegove hidrografske, geomorfološke i pejzažne vrijednosti.

Zaštita biodiverziteta ogleda su u očuvanju visokog specijskog i ekosistemskog diverziteta, koji masiv Prokletija čine centrom biološke raznovrsnosti. U nedostatku novijih naučno-istraživačkih podataka ukupnom biodiverzitetu ovog područja, kao i o stanju populacija pojedinih značajnih biljnih vrsta, zajednica i staništa i još uvijek nezavršenom procesu proglašenja značajnih habitata na osnovu evropske Direktive o staništima (Natura 2000) kojim bi se sprovele konkretne upravljačke mjere, rad stručne službe biće i dalje usmjeren ka sticanju novih saznanja neophodnih u implementaciji mjera zaštite. Prioritet imaju nacionalno značajne vrste, osjetljive vrste flore i faune po IUCN kategorizaciji, ranjivi ekosistemi i identifikovani habitati po osnovu Bernske konvencije i EU Habitat direktive.

Neophodna mjera zaštite u sistemu upravljanja zaštićenim dobrima je rad sa javnošću, odnosno podizanje svijesti o značaju očuvanja i održivog korišćenja prirodnih resursa i vrijednosti biodiverziteta.

2.5.1. Upravljanje prirodnim resursima

Shodno Zakonu o zaštiti prirode i Zakonu o procjeni uticaja na životnu sredinu, JPNPCG je participiralo davanjem mišljenja na radnje, aktivnosti i djelatnosti, kao i davanjem mišljenja na procjene uticaja i strateške procjene uticaja na planirane projekte na području nacionalnog parka, kako prema Agenciji za zaštitu prirode i životne sredine, tako i prema opštinama koje gravitiraju ka području Parka.

U cilju zaštite prostora od nastajanja nelegalnih odlagališta otpada na području Parka, preduzete su mjere koje su implementirane kroz strateška dokumenta koja se tiču upravljanja otpadom - Državni plan upravljanja otpadom i lokalni planovi za upravljanje komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom, kao i kroz Zakon o upravljanju otpadom i Zakon o komunalnim djelatnostima.

Razvoj održivih vidova turizma uslovljava neophodnost organizacije korišćenja prostora na održivi način. Pored opštih zahtjeva zaštite životne sredine, neophodno je očuvati funkcionalnu cjelovitost prirodnih procesa u okviru zaštićenog prostora.

Upravljanje između ostalog ima za cilj i održavanje tradicionalnih antropogenih ekosistema, održivo upravljanje njima, kao i očuvanje materijalne i nematerijalne kulturne baštine.

Upravljanje šumama

Šume u nacionalnim parkovima kategorišu se kao šume posebne namjene. Odlikuju se posebnim rijetkostima ili ljepotama, ili su od posebnog naučnog ili istorijskog značaja, a namijenjene su i za naučna istraživanja, nastavu, odmor i rekreaciju.

Upravljanje šumama u nacionalnom parkovima se razlikuje od upravljanja šumama u dijelu šuma koje su namijenjene održivom gazdovanju i korišćenju. Šumama u NP se upravlja šire, obuhvatnije, sa višestrukim ciljevima, sa manjim obimom radova, ali sa većom lepezom poslova i zadataka. U tom cilju sprovodi se *integralna zaštita šuma*, odnosno skup mjera i radnji koje se

preduzimaju u cilju otkrivanja i sprječavanja nastajanja bolesti, kao i ublažavanja i otklanjanja posljedica šteta koje mogu ugroziti ili potpuno uništiti šumske ekosisteme.

U šumama u nacionalnom parku se upravlja isključivo na principu održavanja i unaprijeđenja postojećeg stanja, i nijesu dozvoljene nikakve aktivnosti koje bi narušila ili ugrozile prirodne procese šumskih ekosistema. Osnovne aktivnosti koje se sprovode su sanitarne mjere, monitoring i uzgojne mjere i to sa unaprijed definisanim ciljevima za ostvarivanje namjene šumskih kompleksa. Sve mjere i aktivnosti ne smiju da naruše prirodan tok razvoja šumskih ekosistema i moraju da osiguraju očuvanje raznovrsnost biodiverziteta.

U cilju efikasnog upravljanja šumama u NP Prokletije, zbog prostorne rasprostranjenosti šumskih ekosistema, područje Parka se dijeli na prostorne cjeline izuzimajući i zonu zaštite područja. Šume Parka su podijeljene u četiri prostorne cjeline:

1. Prostorna cjelina „Trokuz-Ribljak“ se nalazi u južnom dijelu limskog šumsko-privrednog područja. Zahvata sliv Đuričke rijeke kao i sliv Trokuske i Jaseničke rijeke i njena ukupna površina je 2.742,00 ha. Najniža tačka ove gazdinske jedinice je 897m, a najviša 2.199m (Maja Horolac). Karakteriše se sa smrčevim, jelovim i mješovitim šumama smrče i bukve, dok je u njenim višim djelovima, u neposrednoj blizini karaule, konstatovana molika (*Pinus peuce*). Ovo područje je u prethodnom periodu bilo pod koncesionim ugovorom Uprave za šume i određenih koncesionara. Od proglašenja Parka 2009. godine pa do 2013. godine, u ovim djelovima nije bilo nikakvih aktivnosti (mjere njege) koje se sprovode u cilju održavanja stabilnosti šumskih ekosistema. Evidentiran je veliki broj izvala, osušenih stabala kao i lagerovanih drvnih sortimenata u fazi propadanja. Takođe je zabilježen je i značajan broj nelegalnih aktivnosti u pravcu bespravne sječe šume. Tokom 2014. i 2015. godine izvršeni su obimniji sanitarni zahvati, te je uklonjeno cca 10.000 m³ četinarskog i lišćarskog drveta.

2. Šumski kompleks „Babino polje-Treskavac“ zauzima površinu od 2.936 ha i podijeljeno je u četiri reona: Bivoljak, Babino polje, Hrid i Treskavac. Kompleks se karakteriše smrčevim i jelovim šumama, kao i mješovitim šumama smrče jele i bukve. Na ovim lokalitetima je u prethodnom periodu registrovan veliki broj izvala, osušenih stabala i lagerovanih drvnih sortimenata u fazi propadanja. Tokom 2014. i 2015. godine uklonjeno je oko 5.000m³ četinarskog i lišćarskog drveta. Potrebno je napomenuti da prisustvo izvala, lomova, suvih stabala i drugih drvnih sortimenata obogaćuje biodiverzitet i stanište prisustvom brojnih insekata, gmizavaca, ptica, gljiva, mahovina i drugih organizama zavisnim od tzv. „mrtvog drveta“ u šumi. U određenim slučajevima (zavisno od razvoja negativnih faktora, količine drvnog materijala u šumi, edafskih i klimatskih uslova), prisustvo mrtvog drveta ipak može biti i prijetnja za šumu i šumske ekosisteme.

3. Šumski kompleks „Gusinjske šume“ obuhvata šume i šumska zemljišta sjevernih i sjeverozapadnih površina planinskog masiva Prokletije, odnosno sliv desne obale Plavskog jezera, slivova rijeka Vruja, Dolje, Bistračice, kao i sliv desne obale rijeke Grnčara. Zahvata površinu od 4.171,00ha i predstavlja najveću prostornu cjelinu u Parku. Po svom sastavu, uzgojnom obliku, florističkom sastavu i drugim ekološkim i sastojinskim karakteristikama razlikuje se od prethodne dvije prostorne cjeline. Karakteriše se pretežno bukovim sastojinama - od izdanačkog porijekla do sastojina sa visoko vrijednim bukovim šumama. Ovi kompleksi su veoma dobro očuvani. Na izlasku iz šumskog kompleksa kroz Ropojansku dolinu, u periodu kada ovo područje nije bilo pod JP Nacionalni parkovi Crne Gore, izvršeno je pošumljavanje sa crnim borom).

4. Prostori Hridskog jezera (347ha) i masiva Volušnice (705ha) su definisani kao rezervati prirode, odnosno opšti (strogi) rezervati prirode zbog njihove izvorne i neznatno izmijenjene prirodne vrijednosti. Ovdje je zabranjeno narušavanje njihovog integriteta, a naročito nije dozvoljeno podizanje bilo kakvih objekata u blizini jezera i izvorišta, i na prostorima planinskih dolina Grebaje i Ropojane - pogotovo u zoni Alipašinih izvora. Imaju karakter izrazito naučne i vaspitno-obrazovne funkcije, zbog zanimljivih biljnih i životinjskih vrsta i njihovih zajednica, kao i geomorfološko-hidrološko-speleoloških vrijednosti.

Hridsko (Ridsko) jezero je jedan od najznačajnijih segmenata Parka i predstavlja izvanredan spoj raznovrsnih prirodnih ekosistema, počev od samog jezera, pa do jedinstvenih mješovitih sastojina endemoreliktnih borova munike i molike, kao i specifičnih botaničkih i faunističkih karaktera koji su zastupljeni u neposrednoj okolini. Gornju šumsku granicu čini smrča i jela pomiješana sa molikom koja je dominantna na ovom prostoru. Iznad šume molike nema klekovine bora, već su prisutne malobrojne jedinke planinske kleke (borovice) *Juniperus communis ssp. alpina*, kao i niz drugih vrsta. Oko Ridskog jezera najinteresantnija je zajednica molike (*Pinetum peucis montenegrinum*), za koju su karakteristične vrste jela i smrča (*Abies alba* i *Picea excelsa*).

Volušnica predstavlja područje sa izuzetno specifičnim botaničkim karakteristikama, s obzirom na prisustvo brojnih reliktnih, endemoreliktnih i rijetkih biljnih endema Dinarida i Balkanskog poluostrva. Izvanredan je pogled na šumovitu i jednim dijelom degradiranu Vezirovu bradu (1780 mnv), koju obrastaju listopadne šume u kojima dominira bukva (*Fagus silvatica*). To su uglavnom mlađe sastojine koje su se razvile nakon eksploatacije stare šume.

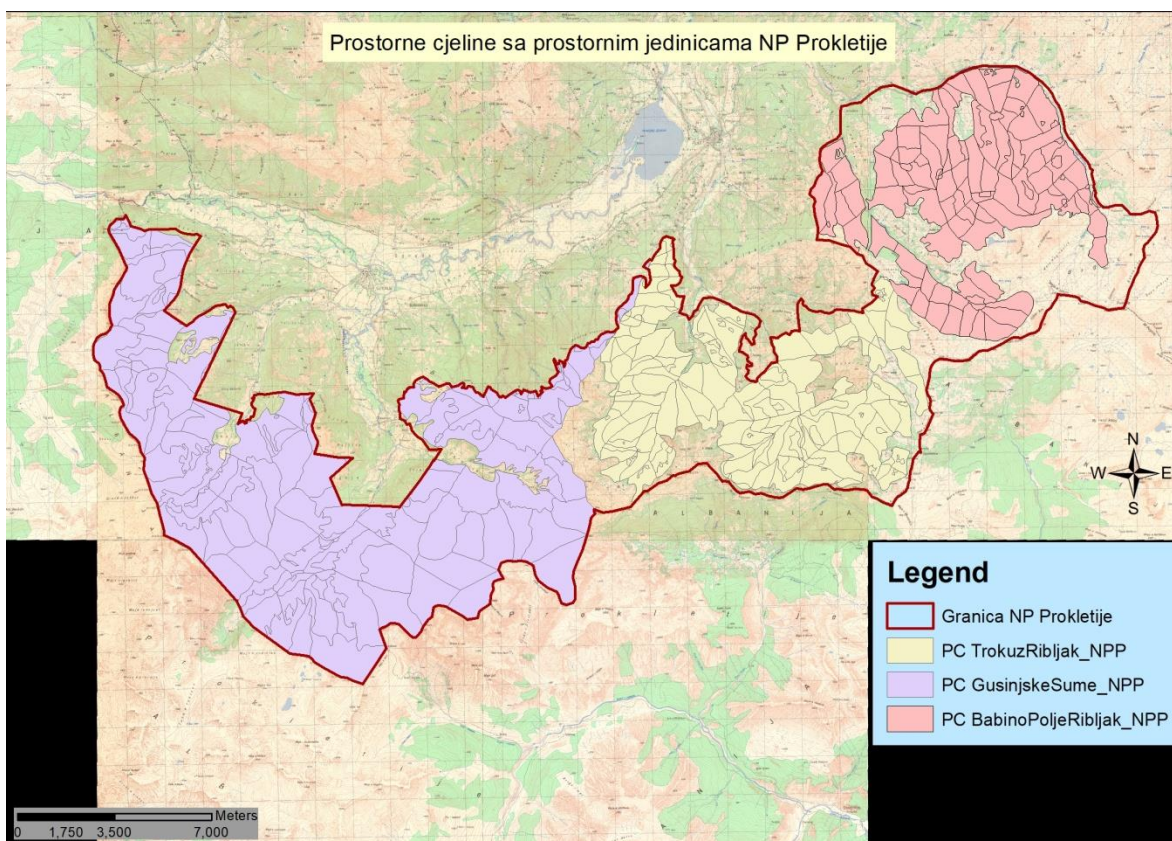
Da bi se zadovoljila osnovna funkcija Parka, treba obezbijediti održivo upravljanje resursima, u okviru čega obnavljanje, očuvanost, funkcionalnu i ekološku ravnotežu šumskog ekosistema. Prilagođavanje i ublažavanje uticaja klimatskih promjena na šumske ekosisteme, popravljjanje zdravstvenog stanja, rast njihovih ekoloških vrijednosti i doprinos socijalnim prilikama, realizuje se preduzimanjem različitih mjera, kao što su:

- Praćenje ugroženosti šuma od biljnih i drugih štetočina, monitoring potkornjaka u četinarskim šumama i monitoring opšteg zdravstvenog stanja šuma su višegodišnje aktivnosti koje se sprovode na prostoru Parka
- Održavanje i uređenje postojećih puteva u cilju sveobuhvatne zaštite šuma. Zapuštene i devastirane puteve je potrebno rekonstruisati i osposobiti za korišćenje kako lokalnom stanovništvu, tako i posjetiocima i Službi zaštite Parka.
- Sanitarna sječa šuma; uklanjanje stabala sa vidnim znacima oštećenja, odnosno suvih, oštećenih, prelomljenih, izvaljenih, suhovrhlih, stabala koja imaju vidljive simptome zaraze i predstavljaju opasnost od prenamnoženja štetnih činioca, stabla koja ugrožavaju stabla budućnosti (buduće spomenike prirode), lošijih fenotipskih karakteristika. Prilikom odabira stabala za uklanjanje (sanitarna sječa), na jedan hektar površine se ostavlja po 10 suvih stabala ili stabala u izumiranju u cilju unaprijeđenja biodiverziteta. Dakle, potrebno je osigurati da u svakoj šumi bude dovoljan procenat zrelih, starih i suvih stabala (dubećih i oborenih), posebno šupljih stabala kao potencijalnih gnjezdilišta ptica. Posebno je potrebno izuzeti od bilo kakvih aktivnosti stabla na kojima je konstatovano gniježđenje određenih vrsta ptica. Izuzeta stabla je potrebno direktno na terenu procijeniti, evidentirati i pratiti njihov uticaj na stanje šume.

- Sprovođenje šumsko-uzgojnih mjera; Ovakve mjere u cilju prevođenja u drugi sastojinski oblik i izmjena sastava sastojina su zabranjene, izuzev u slučaju posebnih potreba, a koje se donose odlukom državnog organa. Pošumljavanje i mjere njege u cilju obnavljanja postojećih sastojina mogu se realizovati shodno zakonskim mogućnostima i potrebama. Pri tome, sanacija degradiranih površina pošumljavanjem je zakonska obaveza upravljača.

Šume u privatnom vlasništvu

Upravljanje šumama u privatnoj svojini se ne razlikuje u odnosu na upravljanje šumama u državnoj svojini. Zabrana korišćenja šuma u privatnoj svojini je regulisano zakonskom i prostorno-planskom regulativnom. Odobravanje korišćenja šuma u privatnoj svojini se sprovodi kroz Plan gazdovanja šumama u privatnoj svojini. Komisija koja izrađuje Plan gazdovanja šumama u privatnoj svojini, utvrđuje tražene, odobrene i ukupne količine drvene mase za korišćenje.

Mapa 3: Grafički prikaz rasporeda prostornih cjelina na prostoru Nacionalnog parka

2.5.2. Upravljanje posjetiocima

Shodno Pravilniku o unutrašnjem redu, u Parku se mogu obavljati turističke i sportsko-rekreativne aktivnosti, koje po karakteru, obimu i načinu sprovođenja ne narušavaju prirodne i radom stvorene vrijednosti, a u skladu sa posebnim režimima zaštite i korišćenja po zonama i graničnim kapacitetima.

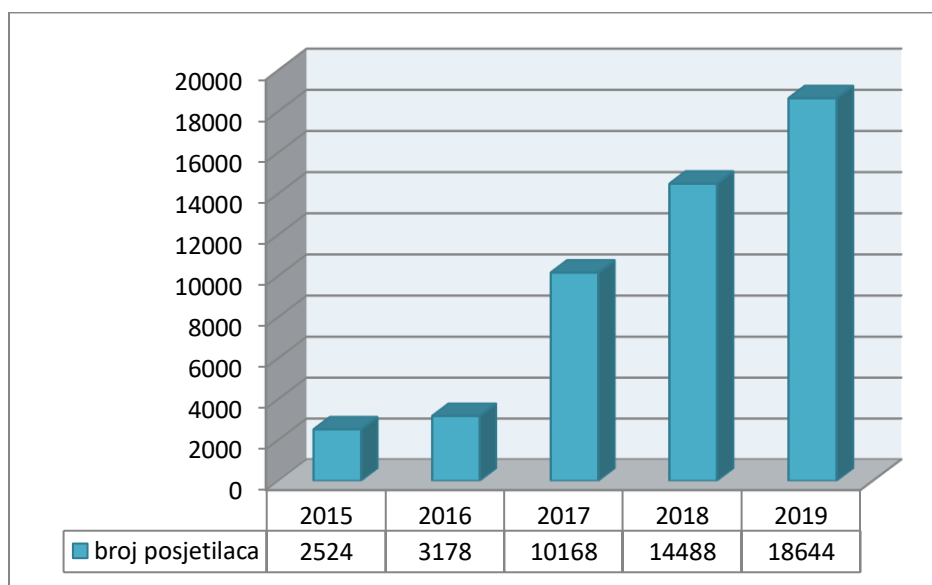
Najveću posjećenost Park bilježi tokom ljetnjih mjeseci, od juna do oktobra.

Posjetioci koji dolaze u Park prolaze kroz kontrolno-naplatne punktove u dolini Grebaje i Ropajane, kao i Gradini. Kretanje posjetilaca dozvoljeno je samo na područjima i stazama koje su označene i namijenjene razgledanju i posjećivanju.

Dominantan je izletnički turizam, a organizuje se u vidu jednodnevnih tura koje uključuju upoznavanje prirodnih vrijednosti. Park posjećuju grupe organizovane preko turističkih agencija, turoperatera, organizovane studijske i đачke posjete, ili individualno. Najbrojnije grupe posjetilaca su turisti i planinari. Veći broj posjetilaca su strani posjetioci, stoga je u narednom planskom periodu neophodno obratiti pažnju i na domaće goste, osmišljavanjem organizovanih programa obilazaka Parka, kao i osmišljavanjem i realizacijom različitih manifestacija.

Park ne raspolaže kvalitetno sređenom evidencijom o strukturi posjetioca. Ovdje se posebno misli na broj domaćih i stranih gostiju, zatim evidencija po polu, starosnoj strukturi, njihovim preferencijama, načinu dolaska (individualno ili organizovano), sa kojih tržišta se najviše dolazi i dr. Nejasna je i dnevna dinamika posjeta, kao i podaci o najposjećenijim lokacijama, a ti podaci bi bili od značaja za unaprijeđivanje sistema upravljanja posjetiocima.

U grafičkom prilogu dat je presjek broja posjetilaca u NP Prokletije od 2015. do 2019. godine.

Grafik 1: Broj posjetilaca u NP Prokletije od 2015. do 2019. godine

U skladu sa ciljevima zaštite, neophodno je unaprijediti turističku infrastrukturu, sistem kretanja i aktivnosti posjetilaca, te podići kvalitet doživljaja Parka za posjetioce. S tim u vezi, u narednom planskom periodu radiće se na unaprijeđivanju i razvoju postojećih i kreiranju novih turističkih proizvoda (posmatranje ptica, posmatranje životinja, pješačenje na krpljama, edukativne i tematske staze, dječija igrališta, uređenje poligona za paraglajding, izgradnja bungalova, uređenja mjesta za kampovanje, kulturne i prirodne rute i sl.). Razvoj navedenih proizvoda zahtijeva kontinuirano unaprijeđivanje turističke infrastrukture.

2.5.3. Fizička zaštita

JPNPCG je u obavezi da u nacionalnim parkovima organizuje rad Službe zaštite obzirom na djelatnost koju obavlja. Služba fizičke zaštite se organizuje radi očuvanja prirodnih i kulturnih vrijednosti Parka.

U Službi fizičke zaštite nacionalnog parka Prikletije radno je angažovano deset (10) zaposlenih, uključujući i šefa Službe zaštite, koji ispunjavaju uslove propisane unutrašnjim aktima JPNPCG i Zakona o zaštiti lica i imovine, tako da su kapaciteti Službe zaštite u tom segmentu zadovoljavajući. Poslovi fizičke zaštite podrazumijevaju primjenu ovlašćenja Zakonom o zaštiti lica i imovine (davanje upozorenja, izdavanje naređenja, upotreba fizičke snage i dr.), saglasno čemu je u cilju adekvatne primjene ovlašćenja potrebno vršiti kontinuiranu obuku nadzornika kod institucija koje su osposobljene za pružanje ovog vida edukacije.

U proteklom periodu nadzornici su više puta bili na obukama za engleski jezik i stručnim obukama za upravljanje šumama.

U proteklom periodu nadzornici Službe zaštite u saradnji sa pripadnicima Uprave policije, inspektorima za šume, turističkom inspekcijom, građevinskom inspekcijom i NVO su procesuirali zapisnike o izvršenoj kontroli u vezi sa nelegalnom gradnjom, nezakonitim lovom, nelegalnim sječom, korišćenjem dobara bez prethodno zaključenih ugovora, sprječavanjem i ometanjem nadzornika u vršenju službene radnje, itd.

Unaprijeđena je saradnja sa pripadnicima Uprave policije, što je rezultiralo koordinacijom zajedničkih akcija na prostoru Parka, a iz što je rezultiralo povećanim brojem procesuiranih lica zatečenih u izvršenju nelegalnih aktivnosti.

Ostvarena je konkretnija saradnja sa NVO sektorom, čiji su volonteri u saradnji sa nadzornicima obilazili NP i dali svoj doprinos u očuvanju biodiverziteta.

U ostvarivanju zaštite prostora, još uvijek su prisutne neke poteškoće i otežavajuće okolnosti koje utiču na kvalitet fizičke zaštite:

- nedovoljan broj nadzornika za vršenje poslova zaštite
- veliki broj nelegalnih i šumskih puteva prema Parku, što otežava kontrolu
- nepristupačnost terena na pojedinim lokalitetima otežava vršenje poslova zaštite od požara i evidentiranje protivpravnih radnji na terenu
- prijave za protivpravne radnje se predugo procesuiraju
- blaga kaznena politika nadležnih organa
- nedovoljno razvijena ekološka svijest lokalnog stanovništva o potrebi očuvanja prostora Parka
-

U saradnji sa državnim institucijama potrebno je preduzimati mjere kako bi se u vršenju poslova sprječavanja protivpravnih radnji u većoj mjeri angažovale inspeksijske službe. Zakonom o zaštiti lica i imovine nadzornici nacionalnih parkova i službenici MUP-a, upućeni su jedni na druge prilikom sprječavanja nezakonitih radnji, pa je radi efikasnije kontrole i sankcionisanja ovakvih radnji potrebno ostvarivati kontinuiranu koordinaciju aktivnosti. Pored toga, za ostvarivanje efikasne fizičke zaštite, potrebno je povećati broj zaposlenih u Službi zaštite i vršiti stalno stručno osposobljavanje, izgraditi neophodnu infrastrukturu, kao i modernizovati opremu Službe.

2.5.4. Stručna zaštita

Stručna zaštita prirodnih vrijednosti NP ogleda se u radu stručnih saradnika iz Službe za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj, na osnovu svojih istraživanja i koristeći rezultate istraživanja dobijenih od referentnih institucija koje su prema Zakonu o zaštiti prirode nadležne za biomonitoring. Na osnovu uvida u stanje populacija i/ili staništa donose se zaključci o eventualnoj primjeni konzervacionih mjera ili pojačanju zaštite na terenu. Stručna zaštita realizuje se i kroz davanje mišljenja i preporuka za sve aktivnosti NP i drugih subjekata koje mogu uticati na promjenu stanja biodiverziteta.

Stručna zaštita *šumskih ekosistema* u nacionalnim parkovima Crne Gore je usmjerena na uspostavljanje integralnog pristupa zaštite šuma. Strateški, stručna zaštita vrši poslove iz domena planiranja i sprovođenja zaštitnih mjera, izrade stručnih projekata vezanih za zaštitu i valorizaciju šumskih resursa, monitoringa definisanih indikatora, donošenja planskih i programskih dokumenata, učešća u izradi zakonskih i podzakonskih akata, praćenja uticaja posljedica klimatskih promjena. Pored toga, redovno se sprovode obuke zaposlenih, organizuju studijske posjete i dr. Kada se radi o NP Prokletije, ključni zadatak stručne službe se odnosi na uspostavljanje adekvatnog monitoringa koji obezbjeđuju sagledavanje stanja šuma i šumskih ekosistema sa aspekta koji doprinosi i upotpunjuje zaštitu i valorizaciju istih. Prvenstveno, monitoring mora da osigura adekvatan nivo i kvalitet informacija koji obezbjeđuje planiranje i ostvarivanje zaštite šumskih ekosistema. Rezultat monitoringa doprinosi uspostavljanju mjera koje podstiču i osiguravaju izvornost i stabilnost šumskih ekosistema u Parku.

U nedostatku novijih naučno-istraživačkih podataka o stanju populacija pojedinih značajnih biljnih vrsta, zajednica i staništa, i još uvijek nezavršenom procesu proglašenja značajnih habitata, po Direktivi o staništima (Natura 2000) na osnovu kojih bi se sprovele konkretne upravljačke mjere, rad stručne službe biće i dalje usmjeren ka sticanju novih saznanja neophodnih u implementaciji mjera zaštite. Prioritet imaju nacionalno značajne vrste, osjetljive vrste flore i faune po IUCN kategorizaciji, ranjivi ekosistemi i identifikovani habitati po osnovu Bernske konvencije i EU Habitat direktive.

Nacionalni parkovi posebnu pažnju zaštiti i istraživanju faune fauni sisara, a posebno onim vrstama koje su međunarodno i nacionalno zaštićene. U tu svrhu, koriste se dostupni literaturni podaci i dosadašnja istraživanja dobijena od referentnih institucija. Stručni saradnici na osnovu dobijenih podataka o stanju populacija faune i njihovih staništa, u saradnji sa Službom zaštite sprovode monitoring i mjere očuvanja faune sisara. U saradnji sa Službom zaštite, redovno se u zimskom periodu obavlja prehrana divljih životinja na lokalitetima Hrid, Ropojana, Ribljak i Treskavac. Kada je u pitanju fauna gmizavaca i vodozemaca, u NP Prokletije, kao i u većini drugi područja Crne Gore, stanje herpetofaune ocjenjuje se kao relativno stabilno, izuzev rijetkih ugroženih vrsta vodenih mrmoljaka, pa se stručna zaštita, pored opštih mjera zaštite koja se realizuje u saradnji sa Službom zaštite, generalno svodi na evidentiranje vrsta za naučne potrebe, zbirke ili radove.

Prokletije su značajno gnjezdilište za više od 43% ukupne ornitofaune registrovane u Crnoj Gori. Pored Durmitora, gdje je do sada zabilježeno 172 vrste ptice, Prokletije su najznačajnije njihovo stanište u kontinentalnom i sjevernom dijelu Crne Gore. Ako se uzme u obzir nekontinuiranost istraživanja, nedostatak zimskog, kao i ranog proljećnog i jesenjeg aspekta, te činjenice da je u

kosovskom dijelu masiva registrovano 179 vrsta, vjerovatno je da su Prokletije centar planinskog ornitodiverziteta Crne Gore. Od zaštićenih vrsta ptica na području Prokletija je registrovano 138 vrsta. Ornitološka staništa djelimično su narušena uticajem antropogenog faktora. Najočuvanije je stanište visokoplaninske zone dok su znatno degradirana šumska staništa u eksploatacionim zonama. Stanje antropogenih staništa Plavsko-Gusinjske kotline ne izlazi izvan uobičajenog za stanja za takve biotope.

U Službi za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj JPNPCG angažovano je ukupno četrnaest (14) zaposlenih i to:

jedan (1) šef Službe za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj; jedan (1) rukovodilac Odjeljenja za održivi razvoj; jedan (1) rukovodilac Odjeljenja za zaštitu prirodne baštine; jedan (1) stručni saradnik za floru i vegetaciju; dva (2) stručna saradnika za oblast šumarstva; dva (2) stručna saradnika za faunu sisara; jedan (1) stručni saradnik za faunu beskičmenjaka; jedan (1) stručni saradnik za ihtiologiju (jedna pozicija upražnjena); jedan (1) stručni saradnik za ornitologiju (upražnjeno); jedan (1) stručni saradnik za herpetofaunu (upražnjeno); dva (2) stručni saradnik za zaštitu životne sredine; jedan (1) stručni saradnik za zaštitu prostora i jedan (1) stručni saradnik za kulturno-istorijsko nasljeđe (koje će uskoro biti upražnjeno zbog odlaska trenutno angažovanog lica u penziju).

2.6. MONITORING I ISTRAŽIVANJA U PRETHODNOM PERIODU

2.6.1. Monitoring i istraživanja flore i vegetacije

Inventarizacija vaskularne flore, sa akcentom na endemske i ranjive vrste

Kako je očuvanje florističkog diverziteta Crne Gore, a time i NP Prokletije, jedan od strateških ciljeva, a ne raspoložemo podacima o ukupnom broju biljnih taksona na području ovog nacionalnog parka, njihovoj distribuciji i stanju populacija, rad stručne službe bio je usmjeren ka sticanju novih saznanja o brojnosti i stanju populacija (baza podataka) i predlaganju mjera zaštite, naročito za nacionalno značajne vrste (endemske i zakonom zaštićene kao rijetke i ugrožene) i međunarodno značajnih vrsta i njihovih staništa (po osnovu Bernske konvencija, EU Habitat direktive – NATURA 2000, IUCN Crvene liste, IPA, CITES).

Obradom literaturnih i terenskih podataka, koji su se kontinuirano unosili u excel bazu i nomenklaturno usklađivali, dobijeni su podaci značajni za sagledavanje stanja florističkog diverziteta NP Prokletije, po pitanju distribucije, nivoa istraživanja endemskih, rijetkih i osjetljivih florističkih sistema, konzervacijskog statusa itd.

Analizom podataka potvrđuje se činjenica da je područje crnogorskih Prokletija floristički nedovoljno istraženo, naročito ogranci koji pripadaju NP Prokletije. Od 215 endemskih i subendemskih biljnih taksona crnogorskog dijela Prokletija, 133 taksona su evidentirana za Prokletije u granicama NP, dok su 82 taksona zabilježena za masive Visitora, Zeletina, Hajle, Smiljevice, Grebena, Žljeba, Čakora, Jerinje glave, Starac planine i drugih planina prokletijskog sektora izvan područja NP.

Poseban značaj u endemičnoj flori imaju lokalni endemi. Na crnogorskom dijelu Prokletija, od 12 endema Crne Gore, 9 su endemi Prokletija, od kojih su 4 u Parku:

- *Draba bertiscea* D. Lakušić & Stevan. - Maja Kolata
- *Alchemilla bertiscea* Martinčić - Maja Karanfili i Maja Šćapica
- *Alchemilla vincekii* Plocek – Plavske Prokletije (Bjelič)
- *Hieracium sparsum* Friv. subsp. *schuettianum* Zahn - Zla Kolata

Blečićeva vulfenija (*Wulfenia blecicii* Lakušić) je revizijom izgubila status „dobre” vrste i prokletijskog rasprostranjenje, te je, kao *Wulfenia carinthiaca* Jacq., subendem sa arealom i na Alpima. Međutim (po Niederle, 2016), populacija sa Prokletija (*Wulfenia blecicii* subsp. *rohlena*) razlikuje se od alpskih *Wulfenia carinthiaca* i ima status podvrste *Wulfenia carinthiaca* subsp. *rohlena* Niederle i endem je Prokletija. Ovdje je brojna na silikatnim staništima Hrida i Bogičevce.

Tabela 9: Broj nacionalno i međunarodno značajnih biljnih taksona u flori NP sadržanih u bazi podataka

Liste	ukupno	sa terenskim podacima
Nacionalno/međunarodno značajni taksoni	258	81
Endemi / subendemi	109 / 24	21 / 6
Endemi Balkana	104	21
Zakonom zaštićene (Sl. list RCG 76/06)	65	20
Međunarodne liste (HD, BC, CITES, EU IUCN Red List, IPA)	156	63

Legenda: HD - Habitat Directive (Direktiva o staništima); CITES – Konvencija o međunarodnom prometu ugroženih vrsta; BC – Bern Convention (Bernska konvencija); IPA - Important Plant Area (Međunarodno značajno područje za biljke)

Baza raspolaže literaturnim i terenskim podacima za područje NP Prokletije:

- 258 biljnih taksona koji imaju nacionalni i/ili međunarodni značaj, kao endemske, rijetke ili ugrožene biljne vrste. Za 81 takson su prikupljeni terenski podaci sa više lokaliteta područja NP, i to za 21 endem, 6 subendema, 20 zakonom zaštićenih vrsta i 63 međunarodno zaštićenih taksona po osnovu jedne ili više lista (BC, EU HD, CITES, EU-IUCN Red List, IPA vrste).
- 104 endema Balkanskog poluostrva (uključujući i lokalne), od kojih 16 u Crnoj Gori ima rasprostranjenje samo na Prokletijama.
- 65 biljnih taksona na listi zaštićenih vrsta Crne Gore (Sl. list RCG 76/06), od kojih su 34 endemi Balkanskog poluostrva i 3 subendema.
- 156 biljni takson sa statusom međunarodne zaštite (HD, BC, IPA, CITES, EU- IUCN Red List, IPA vrste), od kojih su 33 endemi Balkana i 2 subendema.

Po pitanju međunarodnog statusa, najveći broj biljnih taksona nalazi se na EU-IUCN Red List. U bazi ih je 156, ali kako nijesu obrađeni svi taksoni koji se nalaze na EU IUCN Red Listi, njihov broj je veći od navedenog.

Tabela 10: Zastupljenost nacionalno značajnih taksona u flori NP na međunarodnim listama

Liste	Ukupno	Zakonom zaštićeni	Endemi /
-------	--------	-------------------	----------

		(Sl. list RCG 76/06)	subendemi
Međunarodno značajni taksoni	156	48	33 / 2
HD i/ili BC	3	3	1 / -
IPA	29	23	24 / 1
CITES	23	19	3 / 1
EU - IUCN Red List	130	31	11 / 2

Najveći broj biljnih taksona u flori NP Prokletije, prema EU IUCN Crvenoj listi, ima LC (konzervacioni status *Least Concern* – *najmanja briga*), sa stabilnim trendom populacija.

Tabela 11: Zastupljenost osjetljivih biljnih vrsta NP po IUCN kategorizaciji (EU IUCN Red List)

Konzervacioni status	ukupno	Populacioni trend			
		stabilna	↓ opadajuća	↑ rastuća	?
DD	2				2
LC	124	69	33	1	21
NT	3		2		1
VU	1		1		
Ukupno	130	69	36	1	24

Legenda: DD - Data deficient (nedostaju podaci); LC - Least concern (najmanja briga); NT - Near threatened (skoro ugrožena); VU - Vulnerable (ranjiva)

Dok se ne uradi Crvena knjiga flore Crne Gore ne možemo znati brojnost i konzervacijski status (po IUCN kategorizaciji) osjetljivih taksona koji se nalaze na području NP. Za sada raspolažemo preliminarnom crvenom knjigom flore Crne Gore koja sa postojanjem novijih naučnih saznanja, zahtjeva revidiranje i dopunu, na čemu se radi. Na navedenoj preliminarnoj listi nalaze se *Lunaria telekiana* i *lincura* (*Gentiana lutea* subsp. *symohyandra*). Međutim za *lincuru*, sem podatka da je rijetka na Prokletijama, nemamo saznanja da li je ima i na području Parka, obzirom da se nekada, zbog ljekovitih svojstava, masovno iskorjenjivala. Iz tog razloga, za sada nije ušla u analizu zastupljenosti značajnih taksona u NP Prokletije.

Tabela 12: Konzervacijski status biljnih vrsta na preliminarnoj crvenoj listi CG u odnosu na EU-IUCN Red list

Vrsta	CG - IUCN kategorija	EU - IUCN category
<i>Lunaria telekiana</i> Jáv.	CR	-
<i>Gentiana lutea</i> subsp. <i>symohyandra</i>	VU	LC

LC - Least concern (najmanja briga); VU - Vulnerable (ranjiva); CR - Critically endangered (kritično ugrožena);

Lunaria telekiana se ne nalazi na EU Red List, ali je procijenjeno da u Evropi ima status VU (ranjiva vrsta).

Kao najznačajniji osjetljivi biljni taksoni u flori NP Prokletije, izdvojili su se rijetki endemi i vrste koje imaju više nivoa zaštite na nacionalnom i međunarodnom nivou.

Tabela 13: Status značajnih biljnih vrsta na nacionalnim i međunarodnim listama

Vrsta	End. / subend.	ZZ Sl. list RCG 76/06	CG Prelimin. Crvena lista	EU IUCN Red List	BC, HD, CITES sa EU uredbom, IPA
<i>Draba bertiscea</i>	+ Prokletija CG	+	-	-	IPA
<i>Wulfenia carinthiaca</i> subsp. <i>rohlena</i>	+ ?Prokletija CG	+	-	-	IPA
<i>Hieracium sparsum</i> subsp. <i>schuettianum</i>	+ Prokletija CG	-	-	-	-
<i>Alchemilla bertiscea</i>	+ Prokletija CG	-	-	-	-
<i>Alchemilla vincekii</i>	+ Prokletija CG	-	-	-	-
<i>Pedicularis ernesti-mayeri</i>	+ Prokletija CG, Ko	-	-	-	-
<i>Heliosperma oliverae</i>	+ Prokletija CG, Al, Ko	-	-	-	-
<i>Lunaria telekiana</i>	+ Prokletija CG, Al, Ko	+	CR	-	IPA
<i>Pinus peuce</i>	+ CG, Al, Gr, Mk, Sr, Bu	+		NT ? unknown	-
<i>Pinus heldreichii</i>	+ Balkan - It	+		LC stable	IPA
<i>Cerastium dinaricum</i>	+ CG, Al, BH, Hr	+	-	VU ↓ decreasing	BC Annex I HD Annex II, IV IPA
<i>Euphorbia montenegrina</i>	- CG, Sr, Mk	+	-	-	CITES Annex II IPA
<i>Galanthus nivalis</i>	-	+	-	NT ↓ decreasing	HD Annex V CITES Annex II, B
<i>Narcissus poeticus</i> subsp. <i>radiiflorus</i>	-	+	-	DD ? unknown	BC Annex I

Legenda: **ZZ** – Zakonom zaštićena vrsta u CG; **DD** - Data deficient (nedostaju podaci); **NT** - Near threatened (skoro ugrožena); **VU** - Vulnerable (ranjiva); **CR** - Critically endangered (kritično ugrožena); **IPA** – Important Plant Areas (Međunarodno značajno područje za biljke)

Sve vrste iz fam. *Orchideaceae* (orhideje) su zaštićene nacionalnim zakonodavstvom (Sl. list RCG 76/06) i internacionalno po osnovu CITES - Annex II i EU Uredba B, dok su sve vrste iz fam. *Euphorbiaceae* na listi CITES – Annex II.

Očekuje se da će se sa izradom Crvene knjige flore Crne Gore, obezbijediti potpuni uvid u postojeće stanje i brojnost ranjivih i ugroženih taksona u flori NP Prokletije.

Analiza baze podataka upućuje na sledeće zaključke:

- Neistraženost područja NP u Gusinjsko-Plavskom dijelu masiva Prokletija.
- Nedostaju podaci o ukupnom broju vaskularnih biljaka u flori NP Prokletije.
- Nedostaje IUCN Crvena lista flore NP Prokletija.
- Pojedini rijetki endemski taksoni, kao što su stenoendemi Prokletija (*Hieracium sparsum* subsp. *schuettianum*, *Alchemilla bertisceae* i *Alchemilla vincekii*), endemi šireg područja Prokletija (*Pedicularis ernesti-mayeri*, *Heliosperma oliverae*) i Balkanski endemi, a u Crnoj Gori prisutni su samo na Prokletijama (*Draba korabensis*, *Dianthus microlepis* subsp. *microlepis*, *Melampyrum scardicum*, *Taraxacum pindicola*), ne nalaze se na Listi zaštićenih vrsta Crne Gore, što ukazuje na potrebu revidiranja ove liste.
- Literaturni podaci za većinu taksona od nacionalnog i/ili međunarodnog značaja su stari više decenija, a oni novijeg datuma su malobrojni i odnose se na pojedinačne taksoni.
- Pojedini taksoni iz starih literaturnih podataka su u međuvremenu promijenili nomenklaturni status, nivo endemizma i status zaštite.
- Potrebno je intenzivirati istraživanja, nastaviti inventarizaciju i kartiranje endemičnih i ugroženih vrsta i stanišnih tipova.

Istraživanja i monitoring

Tokom planskog perioda 2016-2020, rad stručne službe bio je usmjeren na istraživanjima i monitoringu odabranih nacionalno značajnih vrsta, kao i na evidentiranju endemske, nacionalno i međunarodno zaštićene flore na više lokalitet, primjenom metode linijskog transekta. Podaci su kartirani i unijeti u elektronsku bazu.

Uspostavljen je između stručne službe i službe nadzora koordinisan sistem kontrole komercijalnog ubiranja divlje flore.

Analizom podataka obezbijedenih inventarizacijom (baza podataka), kao vrste prioritete za istraživanje odabrane su *Pinus heldraichii*, *Narthecium scardicum* i *Lunaria telekiana*. Kriterijum za odabir vrsta, pored endemizma i nivoa zaštite, bili su starost literaturnih izvora i nepostojanje podataka o postojećem stanju populacija i njihovih staništa.

Pinus peuce (molika) je endemo-reliktna vrsta, zaštićena nacionalnim zakonodavstvom (Sl. list RCG 76/06), sa značajnim rasprostranjenjem na Prokletijama, gdje gradi šume molike *Pinetum peucis montenegrinum* (u NP na Velikom i Malom Hridu) u subalpijskom pojasu ili je u zajednici sa smrčom *Piceo-Pinetum peucis montanum* u nižem visinskom pojasu, a javlja se i u mješovitim lišćarsko–četinarskim šumama. Istraživanja stručne službe obavljena su 2017. u šumi molike oko Hridskog jezera, gdje je razvijena molikina šuma (Natura 2000 stanište 95A0 Visoke oromediteranske šume munike i molike). Zajednica molike unutar prirodnog rezervata „Hridsko jezero” ima I stepen zaštite. Rezultati istraživanja pokazuju da se radi o staroj, dobro očuvanoj šumskoj sastojini koja pokazuje tendenciju širenja na rubnim staništima koja joj primarno

pripadaju, a bila su pretvorena u pašnjačke livade. Smanjenjem pašarenja, ova staništa ponovo, vrlo uspješno, zauzima podmladak molike. U zeljastom spratu šume molike javljaju se i vrste koje su graditelji vriština, koje uz molikinu šumu pokrivaju najveću površinu oko jezera. Vrištine su NATURA 2000 stanište - 4060 Alpijske i borealne vrištine i na ovom lokalitetu su ocijenjene kao reprezentativne. Sem kontrole (naročito kad su u pitanju mehanička oštećenja stabala i potpaljivanje vatre) i drugih propisanih mjera zaštite unutar rezervata, nije potrebno implementirati druge mjere.

Narthecium scardicum je endem Balkanskog poluostrva i zakonom zaštićena vrsta, sa rasprostranjenjem u Crnoj Gori na više lokaliteta masiva Prokletija. Na području NP evidentiran je na Bogičevici i Hridu. Istraživanja su obavljena na oba lokaliteta tokom 2018 i 2019 godine. Vrlo značajna, po površini koju zauzima i po pokrovnosti, zabilježena je populacija na Bogičevici, u vegetaciji acidofilnih niskih cretova – prelazne tresave, na nadmorskoj visini iznad 2000m. Na istom staništu evidentirano je prisustvo i drugih nacionalno i međunarodno značajnih taksona: *Willemetia stipitata* ssp. *albanica*, *Pinguicula balcanica*, *Gymnadenia frivaldii*, *Dactylorhiza cordigera* ssp. *bosniaca*, koje zajedno sa *Narthecium scardicum* potvrđuju da se radi o potencijalnom Natura 2000 habitatu 7250* Zapadnobalkanske alpijske tresava (*Narthecium scardicum*) - prijedlog za novi tip staništa sa Anex I Habitat Direktive. Tokom istraživanja na Hridskoj Gori, evidentirana je manja populacija na vlažnim progalama šume molike, na 1994-2002m. Zatečeno stanje staništa i populacija vrste *Narthecium scardicum* na Bogičevici i Hridu ukazuje da, sem monitoringa od strane stručne službe JP i redovnog nadzora od strane Službe zaštite, za sada nije potrebno sprovoditi dodatne mjere zaštite populacija i staništa.

Lunaria telekiana je endem planina prokletijskog sektora. Nalazi se na preliminarnoj Crvenoj listi flore Crne Gore kao CR (kritično ugrožena). Na crnogorskom dijelu Prokletija evidentirana je na više lokaliteta. Istraživanja stručne službe obavljena su na lokalitetima Dolina Grebaje, Vojuša (Zastan), padine Volušnice i Mecin do, na siparskim i kamenjarskim staništima u visinskom rasponu od 1194 do 1342m. Konstatovano je da *Lunaria telekiana*, kao endemska i zaštićena vrsta, gradi brojne populacije na ranije evidentiranim staništima (naročito na Mecinom dolu), sa tendencijom širenja areala prema Dolini Grebaje, osvajajući postepeno i travna staništa doline. Samim tim, ne postoji potreba za uvođenjem dodatnih mjera zaštite na njenim staništima.

Evidentiranje endemske, nacionalno i međunarodno zaštićene flore

Na svim lokalitetima na kojima je vršeno istraživanje navedenih vrsta, istovremeno je obavljen popis i drugih nacionalno i/ili međunarodno značajnih biljnih taksona, dok je uz planinarsku stazu Grebaja-Volušnica urađen popis značajnih biljnih taksona sa ciljem identifikovanja i uspostavljanja monitoringa za vrste koje se javljaju u malom broju primjeraka ili se klasifikuju kao rijetke i ugrožene. Staza najvećim dijelom prolazi kroz bukovu šumu, gdje su zabilježene u pojedinačnim primjercima šumske vrste orhideja. Na platou Volušnice, na vlažnim staništima, evidentirano je brojno prisustvo rijetkih endemskih vrsta *Dactylorhiza cordigera* ssp. *bosniaca* i *Pinguicula balcanica* koje će se pratiti kroz budući program monitoringa. Na suvljim terenima uz stazu, urađen je popis drugih endemskih vrsta (*Achillea abrotanoides*, *Plantago reniformis*, i dr.) - u brojnosti koja ne zahtijeva dalje praćenje njihovih populacija.

U radu na terenu, primijenjena je metoda transekta. Urađene su mape transekata sa punktiranim koordinatama za svaku vrstu. Podaci su unijeti u bazu podataka i fotodokumentovani.

Ubiranje ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva u komercijalne svrhe

U zaštićenom području kao što je nacionalni park, ubiranje i korišćenje biljnih resursa u komercijalne svrhe mora se odvijati po ustanovljenim propisima, na osnovu prethodno pribavljene dozvole od strane Agencije za zaštitu životne sredine.

Radi bolje kontrole staništa biljnih vrsta koja su pod pritiskom uslijed ubiranja u komercijalne svrhe, uspostavljena je saradnja sa Agencijom u smislu preuzimanja podataka o izdatim dozvolama. Takođe, iskoordinisan je rad službe zaštite NP i stručne službe JPNPCG, kako bi se na osnovu preuzetih podataka, uradila analiza stanja komercijalnih vrsta i njihovih staništa. Tokom realizacije ove aktivnosti izdvojila su se tri problema, koje treba ubuduće riješiti, kako na nivou NP i JPNPCG, tako i na nivou nadležnih institucija.

1. Agencija za zaštitu prirode i životne sredine, u ovom planskom periodu i godinama unazad, nije dobila ni jedan zahtjev, a time ni izdala dozvolu za komercijalno ubiranje ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva za područje NP.
2. Nedovoljna kontrola od strane Službe zaštite, ali i realni problemi koji ih onemogućavaju u tom radu.
3. Nemogućnost mapiranja staništa, jer nadzornici u službenu zabilješku bilježe lokalni naziv ili ime šireg područja za lokalitet na kojem je zatečeno lice u nelegalnoj radnji. Mape na Google-Earth i u GIS-u, ne prepoznaju lokalne nazive područja. U narednom periodu neophodno je da nadzornici koriste uređaje sa GPS koordinatama.

Imajući u vidu navedeno, nije moguće izvesti zaključak o sakupljanju divlje flore u komercijalne svrhe u granicama NP Prokletije. Realno, nelegalno ubiranje divlje flore postoji u ovom NP u većoj mjeri nego što je službeno konstatovano, naročito kada su u pitanju borovnica i gljive. Bez preciznih podataka u kojoj mjeri i na kojim lokalitetima se vrši ubiranje na cijelom području Parka, nemamo saznanje o stvarnom stanju na terenu i stepenu ugroženosti ovih staništa i populacija.

Monitoring šumskih ekosistema

Stanje šuma prema oštećenosti od požara

Požari, kao najopasniji negativni faktori koji utiču na degradaciju i potpuno uništavanje šuma, odlikuju se različitim stepenom uništenosti šumskih ekosistema. U narednoj tabeli dajemo pregled vrsta oštećenja od požara u odnosu na površinu i procentualno učešće u odnosu na površinu šuma.

Tabela 14: Pregled vrsta oštećenja od požara u odnosu na površinu i procentualno učešće

Oštećenja sume izazvana požarom	Površina ha	Površina %
Bez oštećenja	8,900.00	99.2
Ozbiljna oštećenja izazvana šumskim požarima (uginuće stabala i šibljava >90%), tekuća godina	50.0	0.4
Ozbiljna oštećenja izazvana požarima (uginuće stabala i šibljava >50%), od dvije do pet godina	50.0	0.4
UKUPNO	9,000.0	100.0

Oštećenja od požara su prema podacima inventure šuma prisutni na oko 0,8%. Prethodni period je obilježen učestalim požarima u ljetnjim mjesecima. Požari koji se javljaju u proljećnom periodu su isključivo izazvani paljenjem imanja od strane stanovništva naselja u kontaktnim zonama i na području Parka. Do sada nije bilo potrebe da se rade planovi sanacije, jer su požari zahvatili veoma male površine pod šumom.

Analiza grupe podataka - defolijacija kruna drveća

Defolijacija se definiše kao gubitak iglica/lišća u krošnji koja se ocjenjuje u odnosu na referentno stablo. Ocjena defolijacije (opalost lišća/iglica) se vrši bez obzira na uzrok gubitka asimilacionih organa. Defolijacija predstavlja prvi mjerljiv parametar koji pokazuje stepen oštećenja stabla, jer kroz biološki mehanizam stablo pokušava da se odbrani i da napadnute ili obolele asimilacione organe odbaci.

Na nivou posljednjeg monitoringa, determinisan je gubitak iglica/lišća na posmatranom uzorku.

Tabela 15: Gubitak iglica/lišća na posmatranom uzorku

Broj stabla - uzoraka	Stepen defolijacije (%)	Procenat defolijacije (%)
1760	0	94,00
57	10-30	3,00
9	31- 50	0,50
46	iznad 50%	2,50
Σ1872	-	100

Na cijelom području Parka, pod šumskom vegetacijom postavljena su 78 klastera sa kojih su prikupljeni i analizirani podaci o zdravstvenom stanju šuma. Svaki klaster se sastojao od 4 ogledne površine na kojima je analizirano po 6 stabala. Najveći broj stabala obuhvaćenih posmatranjem, 1760 stabala (94%) bio je bez defolijacije, što govori o relativno dobrom zdravstvenom stanju šuma.

2.6.2. Monitoring i istraživanja faune

Tokom 2015.godine započete su aktivnosti u vidu postavljanja foto-zamki u okviru programa oporavka balkanskog risa (BLRP). Te godine postavljeno je 10 foto-zamki na teritoriji Parka i u njegovoj neposrednoj blizini. Iste godine primjenjivala se i metoda praćenja tragova u snijegu duž definisanog transeкта na šumskim putevima. Na osnovu tragova došlo se do zaključka da je na ovom području vrlo brojna lisica. Divlja svinja, jazavac i zec na osnovu ove metodologije procijenjeni su kao brojni, dok su vuk i divlja mačka u kategoriji vrlo rijetka. Tokom 2015. i 2016. godine istraživanja su nastavljena uz korišćenje foto-zamki i prikupljanjem tragova, što se realizovalo i uz pomoć lokalnog stanovništva. Tokom 2016. godine, u saradnji sa NVO Triton i PSK Hrid postavljene su foto-zamke na području Bogićevice, Ropojane i Grebaja. Uspostavljena je saradnja NVO Toka iz Albanije, NVO Era iz Kosova i NVO Triton iz Crne Gore u cilju vršenja prekograničnog monitoringa balkanskog risa i drugih životinjskih vrsta na ovom području. Istraživanja su nastavljena 2019. godine kroz anketiranje lokalnog stanovništva i angažovanje nadzornika, a u cilju određivanja najpogodnijih lokaliteta za nastavak istraživanja.

Za sada na području parka nije zabilježeno pojavljivanje oboljenja kod sisara. Međutim, projekat „Spremnost zemalja Balkana u slučaju pojave afričke svinjske kuge kod divljih i domaćih svinja“ je pokrenut u 2019. godini u cilju očuvanja stanja faune u parku.

2.6.3. Monitoring i istraživanja kulturno-istorijskog nasljeđa

U minulom planskom periodu započeto je istraživanje i dokumentovanje tradicionalnog katunskog graditeljstva na prostoru Parka, čiji će finalni rezultati pokazati ukupnu sliku stanja, brojnost i vlasništvo objekata.

Terensko istraživanje je vršeno na više lokacija. U plavskom dijelu Prokletija na području Babinog polja u katunima Bogičevica, Kolašinac, Muharemovića, Bajrovića i Bakovića katunima konstatovan je veći broj zapuštenih i aktivnih stanova, stočarskih koliba, građenih od drvenih oblica pokrivenih daskom i limom, u čijem sklopu su i prateći sadržaji za potrebe pastirskog života. Na gusinjskoj strani Parka evidentiranje je obavljeno u katunima Volušnica, Zarunica i Zastan, u kojima su vidni brojni ostaci napuštenih stočarskih koliba zidanih od kamena u suvomeđi, sa propalim krovnim konstrukcijama. U prošlosti ovi objekti su pokriveni bukovim listom, ili klekovim granjem, u novije vrijeme daskom, terpapiromi i najlonom.

U kontaktu sa lokalnim stanovništvom prikupljeni su podaci o vlasništvu evidentiranih objekata, kao i o većem broju katuna za koje predstoji terensko istraživanje.

Upravi za zaštitu kulturnih dobara 2019. godine je prosljeđena inicijativa za uspostavljanje zaštite tradicionalnih kula i kuća Plava i Gusinja, nakon čega je uslijedilo zajedničko terensko istraživanje sa stručnim timom UZZKD.

Tom prilikom je evidentirano 50-tak objekata tradicionalnog graditeljstva različite namjene, lokacija, vremena nastanka, stanja očuvanosti kulturno-istorijskih vrijednosti i različitog fizičkog stanja očuvanosti. Istovremeno, napravljen je uvid u 10-tak enterijera starih kula i kuća iste oblasti. Analizom dobijenih podataka, odnosno zatečenih vrijednosti i stanja 34 stare kule i kuće u Plavu i Gusinju, rezultiralo je prijedlogom, od strane stručnog tima UZZKD, za dalju valorizaciju kulturno-istorijskih vrijednosti, odnosno za zaštitu 9 objekata, 5 u Plavu i 4 u Gusinju.

2.6.4. Monitoring i istraživanja etnografskog nasljeđa

U prethodnom planskom periodu na prostoru Parka nastavljeno je sa aktivnostima rekognosciranja, identifikovanja, istraživanja, dokumentovanja, očuvanja, zaštite, valorizacije i promocije nematerijalnih kulturnih dobara. Rezultat toga istraživanja su popisani stari zanati kao što su kovački, samardžijski, izrada ženske nošnje za mlade „mladačko ruho“ ili alaturko nošnja, tkanje plavsko-gusinjskih ćilima poznatih kao „granaši“ i „buketi“ i izrada drvenih čamaca. Zabilježeno je pjevanje i sviranje uz pratnju tradicionalnih muzičkih instrumenata (tamburica, saz, šargija). Iz oblasti narodne medicine vještina liječenja travama i spravljanje melema. Iz domena običajne prakse proslavljanje Kurban Bajrama, Ramazanskog Bajrama, Omahe i Klanjanje. Što se tiče prehrambene proizvodnje zabilježeno je spravljanje različitih prerađevina od mlijeka, kao što su sir i jardum. Prikupljeni su i zabilježeni recepti, reprezentativna jela (hasude, dolma,

pačaburek, gotovac, češkec - češke, satramac, prža - zatop, list pita), kao i slastice i kolači (baklava, šećerli lokum, urmašice, halva, gurabije, hačajlija, štrudla sa borovnicama, sok od ruže). Na Bajrovića katunu na Bogičevici od 2018.godine organizuje se manifestacija katuna i manifestacija autohtone gastronomske ponude Parka.

Kroz strateški projekat „Zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa Crne Gore” koji su zajednički pokrenuli Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturnih dobara i Narodni muzej Crne Gore, urađeno je rekognosciranje područja po svim opštinama. Na osnovu prikupljene dokumentacije, sačinjena je lista za nacionalni Registar NKN, koji je preduslov za UNESCO reprezentativnu listu zaštite. Prosljeđene su inicijative Upravi za zaštitu kulturnih dobara, za uspostavljanje zaštite dva identifikovana arheološka nalazišta iz praiistorijskog perioda u granicama NP Prokletije i to lokalitet u blizini katuna Volušnica, nazvan Velika majka Prokletija i lokalitet crteža na ulazu u pećinu na planini Vezirova brada. Ove inicijative su prihvaćene od nadležne institucije i slijedi izrada njihovih elaborata, kojima će se steći njihova odgovarajuća pravna zaštita.

U narednom planskom periodu prezentacija i popularizacija vrijednosti etnografske baštine Parka sprovodiće se na način kojim će se obezbijediti njihova zaštita, očuvanje i unapređenje, kroz kontinuiranu institucionalnu saradnju iz oblasti kulturnog nasljeđa (MKCG, NMCG, UZKD, CANU). S tim u vezi, nastaviće se stručno istraživanje iz domena nematerijalnog kulturnog nasljeđa, kao i aktivnosti na njihovoj valorizaciji, koje podrazumijevaju aktivan odnos prema baštini koja ne treba da bude statična, već živa, kroz kreiranje i osmišljavanje edukativno-promotivnih prezentacija i programa različitih manifestacija, sajmova i dešavanja u Parku.

2.7. UTICAJI NA ŽIVOTNU SREDINU I STANJE BIODIVERZITETA NA PROSTORU NACIONALNOG PARKA

2.7.1. Uticaji na životnu sredinu

U prethodnom planskom periodu antropogeni pritisci na životnu sredinu na području Parka uglavnom su bili izraženi kroz nesavjesno odlaganje otpada, naročito na lokacijama Grebaje, Ropojana, Oko skakavice, Treskavac, Babino polje, Hrid, Bogičevica. Permanentno se pratilo stanje i vršila sanacija površina gdje su se pojavljivala nelegalna odlagališta. Organizovane su edukativne radionice u cilju razvijanja svijesti o ovom problemu. Mjere zaštite prostora od nastajanja otpada na području Parka, sprovode se kroz implementaciju strateških dokumenata koja se tiču upravljanja otpadom, a to su Državni plan upravljanja otpadom, kao i lokalni planovi za upravljanje komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom, Zakon o upravljanju otpadom i Zakon o komunalnim djelatnostima.

NP Prokletije nije destinacija „masovnog turizma” i turistička djelatnost ne ugrožava u većoj mjeri kvalitet životne sredine. Ipak, zaštita i očuvanje životne sredine predstavlja važan segment za održivi razvoj turizma na prostoru Parka, te je stoga neophodno uvesti monitoring zaštićenih područja u segmentu turističke aktivnosti. Stoga će se u narednom planskom periodu posebna pažnja pokloniti istraživanju i određivanju najposjećenijih prihvatnih kapaciteta u Parku, te na osnovu dobijenih rezultata pratiće se i regulisati broj posjetilaca, izgradiće se mehanizam smanjenja efekta vidljivosti posjetilaca u određenim područjima („leave no trace“ principi), kao i

razviti nova turistička ponuda i programi obilaska s ciljem da se najatraktivniji lokaliteti oslobode pritiska posjetilaca.

2.7.2. Stanje biodiverziteta

Stanje flore i vegetacije

Oslanjajući se na relevantne literaturne izvore i na osnovu sopstvenih istraživanja, stručna služba kontinuirano prikuplja podatke o brojnosti i florističkom diverzitetu značajnih taksona (endema i vrsta na nacionalnoj i međunarodnim listama zaštite) i podatke o stanju pojedinih vrsta i njihovih staništa.

Međutim, zbog nedovoljne istraženosti područja Plavsko-Gusinjskih Prokletija koje pripadaju NP, i nepotpunih i zastarelih istraživačkih i naučnih podataka i nedovoljnih kapaciteta stručne službe da svojim radom pokriju velika područja, moguće je dati samo opšti uvid stanja i uticaja ugrožavajućih faktora na floristički diverzitet Parka:

- Prisutni su antropogeni, biološki i klimatski pritisci koji mogu ugroziti ili ugrožavaju diverzitet flore kada su u pitanju šumski ekosistemi.
- Nisu zabilježeni antropogeni pritisci koji ugrožavaju lokalne endemske vrste, ali zbog malog areala ovih vrsta, u skladu sa IUCN kriterijumima, smatra se da su ugrožene. Povoljnost u njihovom očuvanju je što se uglavnom nalaze u nepristupačnim predjelima refugijalnog tipa.
- Na terenima koje je stručna služba istraživala (opisano u poglavlju 2.6.), nijesu uočeni antropogeni pritisci koji bi mogli ugroziti stabilnost populacija koje su bile predmet monitoringa.
- Dolina Grebaje i Prokletijski masivi koji se izdižu iznad nje, predstavljaju neprocjenjivi prostor za multidisciplinarna istraživanja. Neophodno je kontrolisati sve veću posjetu gostiju i eventualne antropogene pritiske duž staza koje u tom dijelu postoje. Takođe, potrebno je spriječiti dalju nekontrolisanu gradnju na ulazu u dolinu Grebaje koja može narušiti osnovni prirodni izgled i ljepotu predjela.
- Nelegalno ubiranje ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva u komercijalne svrhe je realna prijetnja po populacije vrsta i njihova staništa, tim prije što ne postoji adekvatna kontrola i sankcionisanje ovih radnji. Stanovnici i posjetioci Parka mogu pojedinačno ubirati manje količine ovih vrsta.
- Trenutno, može se reći da je najveća prijetnja za biodiverzitet NP Prokletije generalno slaba proučenost područja, naročito kada su u pitanju visokoplaninska refugijalna staništa i neki rijetki stanišni tipovi kao što su Natura 2000 Habitati 7250* ZAPADNOBALKANSKE ALPIJSKE TRESAVE (NARTHECION SCARDICI), koji se javlja isključivo na Prokletijama i to lokalizovano na manjim površinama, ili mozaično u vidu fragmenata manjih od 2 m², ili 3180 *POVREMENA KRAŠKA JEZERA (TURLOZI), kojem pripada Ropojansko jezero u Gusinjskim Prokletijama.

Preglednija slika o stanju značajnih bioloških sistema dobiće se sa sticanjem novih saznanja kroz neophodna ekspertska istraživanja i kroz uspostavljanje granica Natura 2000 habitata, a time će se i konkretizovati mjere očuvanja specijskog i stanišnog diverziteta.

Stanje šumskih ekosistema

Stanje šuma na prostoru NP Prokletije moguće je sagledati pregledom analiza određenih činioca na osnovu kojih se mogu jasno uvidjeti različiti uticaji, prilike, posljedice i mogućnosti šumskih ekosistema.

Prema uzročniku oštećenja sve štetne faktore koji se javljaju u ovim šumama možemo grupisati u tri kategorije:

1) faktori koji se sanitarnim i uzgojnim mjerama mogu kontrolisati (brojni nepovoljni faktori koji narušavaju uslove za opstanak šumskih ekosistema, kao što su promjena klime, opadanje kvaliteta vazduha, vode i zemljišta i dr.);

2) faktori koji se mogu kontrolisati neposrednim sanitarnim mjerama (ovdje prvenstveno spadaju faktori koji preko uzgojnih mjera obezbijavaju pravilnu izgrađenost i stabilnost šumskih ekosistema);

3) faktori koji se mjerama zaštite mogu kontrolisati (biotički faktori kao što su patogene gljive, štetni insekti, glodari i sl.).

Abiotički štetni faktori izazivaju poremećaje i oštećenja koja nastaju pod uticajem nepovoljnih klimatskih i edafskih faktora. Pojava sušenja stabala izazvana je uticajem različitih vrsta abiotičkih faktora, kao što su suviše niske ili suviše visoke temperature, nedostatak ili prevelika vlaga zemljišta, nedostatak ili prevelika svjetlost, aerozagadjenje, nedostatak hranljivih elemenata u zemljištu, prevelika kisjelosti ili bazičnost zemljišta, mineralna toksičnost, mehaničko dejstvo vjetrova, snijega, grada, groma i sl. Kada su u pitanju biotički štetni faktori, u prvom redu su u pitanju razne biljne i životinjske vrste i fitopatogeni virusi koji izazivaju bolesti. Nazivaju se još i infektivne bolesti, jer oboljele biljke koje su izvor zaraze mogu prenijeti ove bolesti na okolne zdrave biljke. Od svih biljnih bolesti u šumarstvu, daleko najveći značaj imaju mikoze, tj. bolesti uzrokovane patogenim gljivama.

Inventurom šuma sprovedenom tokom 2015. i 2016. godine, pregledom ukupno 1872 stabla, utvrđeno je prijeteće prisustvo većeg broja negativnih abiotičkih i biotičkih faktora:

- insekti (na 34 stabla)
- gljive (na 40 stabala)
- abiotički faktori (na 49 stabala)
- uticaj čovjeka (na 57 stabala)

Oštećenja stabala izazvana djelovanjem insekata prouzrokovana su prisustvom sipaca (*Scolytus* sp.) na deblu, granama i grančicama. Štete prouzrokovane insektima su veoma važne i oslikavaju ukupno stanje na nivou Parka, dok pojedini lokaliteti (npr. širi reon Babinog polja, Hridske gore, Bogićevice) zavređuju detaljniju opservaciju i smatra se da su znatno ugroženiji od prikazanih rezultata. U šumama na području Parka štetni insekti se obično javljaju poslije šteta nastalih od nekih primarnih parazita, zatim na stablima oštećenim od glodara (npr. poslije prstenovanja mlađih stabala to su oštećenja od vjeverice ili puha), zatim na mjestima gdje su vršene sječe, ali na kojima poslije toga nije ustanovljen šumski red (ostala prevršena stabla, razbacane grane ostale neobrađene izvale u šumama u kojima se u prethodnom periodu ekonomski gazdovalo), zatim gdje je došlo do snjegoizvala, vjetroizvala, lomova i sl. Uglavnom se javljaju štete od

insekata koji su poznati kao "sekundarne štetočine" i koji naseljavaju fiziološki oslabljena stabla (npr. potkornjaci, strižibube, ose drvenice, veliki šumski mrav i sl.). Međutim konstatovane su neke insekatske vrste koje se ponašaju i kao "primarne štetočine" (npr. *Cryptococcus fagisuga*, koja zajedno sa gljivom *Nectria coccinea* izaziva "bolest kore bukve", *Chermes* spp i dr.).

Oštećenja stabala izazvana djelovanjem gljiva determinisana su na 40 stabala, čiji prepoznati uzročnici su bili gljive (prouzrokovajući truleži pridanaka i korjena, gljive razarači drveta, gljive prouzrokovajući uvenuća i druge). Imajući u vidu da su Prokletije izložene perhumidnoj klimi sa visokim nivoom padavina, stvoreni su povoljni uslovi za razvoj gljivičnih oboljenja na šumskim vrstama drveća ovog područja. Mediteranski pluviometrijski režim padavina, koji je zbog proljećnjeg i jesenjeg maksimuma padavina nepovoljan za šume, a idealan za razvoj parazitskih gljiva. Štete uzrokovane njihovim aktivnostima se iz godine u godinu uvećavaju. Iz tog razloga, kada se sagledaju uticaj svi štetnih faktora koji se javljaju u šumama Parka, patogene gljive su još uvijek dominantan faktor koji dovodi do sušenja šuma.

Negativni faktori na šumu ne djeluju pojedinačno, već sukcesivno. Djelovanje jednog faktora stvara preduslove za djelovanje nekog drugog štetnog faktora, koji ne bi bio prijetnja da nije do štetnog uticaja prvog faktora. Zbog toga je rano otkrivanje i reagovanje u cilju suzbijanja primarnih štetnih faktora najbolja zaštita. Možemo konstatovati da se šume na prostoru Parka nalaze u dobrom zdravstvenom stanju i da nijesu značajno ugrožene djelovanjem štetnih faktora.

Stanje faune

Kada su u pitanju vodeni organizmi, glavna prijetnja za vrste koje žive u vodenim ekosistemima je izgradnja mini-hidroelektrana u okruženju Parka. Vodena staništa su relativno dobro očuvana, a direktni antropogeni uticaji slabo izraženi. Ranijim istraživanjima utvrđeno je da su hidrološki objekti poput Hridskog jezera, Ljuče, Grlje i Grnčara veoma dobro očuvani i konstatovano je dobro stanje ihtiofaune u ovim jezerima. Pored toga, vodni objekti u Parku nisu sportsko-ribolovno atraktivni, a na nekim su zabranjene sportsko-ribolovne aktivnosti. Stanje biodiverziteta gmizavaca i vodozemaca u Parku, kao i u većini drugih područja Crne Gore ocjenjuje se kao relativno stabilno, izuzev rijetkih i ugroženih vrsta vodenih mrmoljaka. Prema literaturnim podacima, ali i stručnim mišljenjima, smatra se da je ova grupa faune ugrožena prvenstveno pojavom alohtonih vrsta u nekim zatvorenim hidrološkim sistemima kao što je Hridsko jezero.

U cilju spremnosti za eventualne pojave širenja epidemije zaraznih bolesti kod sisara, u toku 2019. godine započet je projekat „Spremnost zemalja Balkana u slučaju pojave afričke svinjske kuge kod divljih i domaćih svinja”. Projekat provodi Uprava za bezbjednost hrane i fitosanitarne poslove i Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma. U okviru Projekta, izvršena je obuka stručnih saradnika za zaštitu faune. Kada su u pitanju zarazne bolesti, u periodu 2015-2020. godina, nisu registrovana zarazna oboljenja kod sisara. Što se tiče primjene zdravstvenih i sanitarnih mjera, u nacionalnim parkovima dozvoljava se sanitarni odstrjel u slučaju pojave bolesti. U proteklom planskom periodu nisu registrovana oboljenja kod krupnih sisara. Kada je u pitanju antropogeni uticaj na faunu krupnih sisara, kao jedan od najznačajnijih izdvaja se pritisak u smislu lova i krivolova. Veliki problem sa kojim se suočava Služba fizičke zaštite je lov u kontaktnoj zoni Parka. Lov u lovištima koja se nalaze u kontaktnoj zoni Parka utiče na ekologiju krupnih sisara (brojnost, ponašanje, vitalnost, reproduktivnost itd.), uzimajući u obzir areale aktivnosti populacija ovih vrsta koje obuhvataju jedinstvenu teritoriju koja obuhvata kontaktne zone i područje Parka.

Antropogeni pritisak na ptice Prokletija je sve izraženiji. Ekstenzivno stočarstvo na visokoplaninskim pašnjacima, naročito u vrijeme gnjezdilišne sezone, otvaranje Crne Gore kao turističke destinacije za alpiniste i paraglajdiste koji se po masivu kreću nekontrolisano, te uništavanje – sječa šuma i izgradnja šumskih puteva velika su prijetnja opstanku ptica cijelog regiona. Sve gore navedene aktivnosti poklapaju se sa vremenom sezone gniježdenja na planini, te su one, inače najveća vrijednost Prokletija posebno ugrožene.

2.8. INSTITUCIONALNA PITANJA RAZVOJA, IZAZOVI, PROBLEMI, OGRANIČENJA, PRIJETNJE, ŠANSE I MOGUĆNOSTI ZA UPRAVLJANJE NP PROKLETIJE

Na osnovu detaljne socio-ekonomske, kulturološke i analize stepena očuvanosti prirode na prostoru NP Prokletije, a na osnovu presjeka svih parametara može se izvesti analiza stanja (SWOT analiza) koja percipira prednosti, slabosti, prijetnje i mogućnosti područja Parka. Dinamika procesa, kompleksnost samog prostora i upravljačke mjere doprinijele su da u odnosu na prethodni period imamo nove slabosti ili prijetnje, ali su i brojne slabosti u međuvremenu pretvorene u šanse i prednosti, a prijetnje značajno redukovane u odnosu na prethodni planski period. Tako, na osnovu sveobuhvatne analize svih parametara i indikatora moguće je uraditi novu SWOT analizu na sledeći način:

PREDNOSTI	NEDOSTACI
<ul style="list-style-type: none"> • Izuzetno povoljna geografska pozicija Parka koji je smješten između tri države, gdje u radijusu od 300 km živi preko 1,000.000 stanovnika. • Relativna blizina drugih turističkih centara, kao što je crnogorsko primorje i područja sjeverne Albanije i Kosova. • Dobra promocija Parka na međunarodnim berzama i sajmovima turizma, kao i unaprjeđenje sistema marketinga i promocije korišćenjem savremenih digitalnih formi; • Trendovi turističkog tržišta pružaju mogućnost za razvoj održivog turističkog proizvoda, a koje u sinergiji sa poljoprivredom, zanatstvom i drugim uslugama doprinosi kvalitetu ukupne turističke ponude područja; • Značajno rastuća svijest i znanje o mogućnostima održivog razvoja i eko-turizma, kao i jačanje svijesti o 	<ul style="list-style-type: none"> • Niz problema koji su prouzrokovani direktnim i indirektnim ljudskim aktivnostima i navikama u prošlosti; • Potreba zajednice za intenzivnijim privredno-društvenim razvojem, što nije u korelaciji sa osnovnim premisama zaštite kao i misijom i vizijom očuvanja prostora Parka; • Narušavanje izgleda prirodnih predjela nezakonitim i neuređenim odlagalištima otpada; • Nedovršeni i narušeni građevinski objekti; • Nedostatak relevantne, aktuelne i pouzdane informacije o pojedinim ekosistemima, staništima i vrstama; • Nedostatak međuinstitucionalne i međursorske koordinacije i saradnje; • Nedostatak smještajnih kapaciteta za duži boravak turista na širem području Parka;

<p>neophodnosti očuvanja bogate prirodne i kulturne baštine područja;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Značajno unaprijeđena saradnja upravljača na lokalnom nivou; • Kulturna baština koja ilustruje bogatu istoriju ovog područja; • Tradicionalna arhitektura i brojni sakralni objekti iz različitih istorijskih epoha; • Povećano zanimanje javnosti za kulturnu baštinu područja Parka; • Izgradnjom novih i proširenjem postojećih saobraćajnica značajno poboljšana dostupnost ovoj destinaciji; 	<ul style="list-style-type: none"> • I dalje nedovoljna angažovanost domaćih struktura iz oblasti turizma za praćenje i transmisiju savremenih trendova razvoja u skladu sa praksama i iskustvima razvijenih evropskih država;
<p>MOGUĆNOSTI</p> <ul style="list-style-type: none"> • Razvoj područja na principima održivog razvoja, a što se naročito odnosi na turizam i sa njim povezane djelatnosti; • Razvoj savremenih smještajnih kapaciteta namijenjenih za goste sa ino-tržišta; • Kroz ostvarenu i unaprijeđenu saradnju sa lokalnim strukturama otvara se niz mogućnosti za apliciranje i realizaciju različitih projekata od interesa za ovo zaštićeno područje; • Velike mogućnosti za razvoj kulturnog turizma; • Mogućnosti za razvoj zimskog turizma; • Mogućnosti apliciranja za projekte kod EU fondova, kao i za grantove koje u skladu sa Strategijom pametne specijalizacije raspisuje Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta u saradnji sa drugim ministarstvima u Vladi Crne Gore; • Potencijali za razvoj farmakoterapije na bazi održivog korišćenja ljekovitog i aromatičnog bilja; 	<p>PRIJETNJE</p> <ul style="list-style-type: none"> • Brojni faktori i rizici koji ugrožavaju diverzitet vaskularne flore na području Parka, uslovljeni antropogenim djelovanjem i drugim procesima; • Nelegalna gradnja na teritoriji Parka, naročito u dolini Ropojane i na Grebajama • Narušavanje staništa kroz različite forme i oblike korišćenja prirodnih resursa; • Neadekvatan pristup i način sakupljanja ljekovitog i aromatičnog bilja što doprinosi ugrožavanju pojedinih populacija biljnih vrsta; • Prisutna negativna demografska kretanja i iseljavanje stanovništva, što se negativno reflektuje na lokalnu ekonomiju i tradicionalni sistem ekonomskog privređivanja; • Još uvijek neadekvatno stanje lokalnih puteva unutar granica Parka što doprinosi sprječavanju porasta broja korisnika uređenih pješačkih i biciklističkih staza; • Planirana dionica puta Plav-Dečani kroz područje Parka može imati

<ul style="list-style-type: none"> • Maksimalno korišćenje domaćih potencijala za razvoj svih oblika održivog turizma; • Mogućnosti za progresivnu promociju Parka na crnogorskom tržištu, koje je do sada u strukturi posjeta bilo vrlo slabo zastupljeno u poređenju sa posjetama iz inostranstva; • Mogućnosti kreiranja i razvoja projekata i njihove implementacije sa Opštinama Plav i Gusinje u CG, opštinama Peć i Dečani na Kosovu i opštinama u Albaniji koje gravitiraju ka masivu Prokletija.; 	<p>negativan uticaj na predioni i ukupan ekosistem Parka;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja MHE u okruženju i na području Parka; • Neadekvatno korišćenje zemljišta u privatnom vlasništvu; • Nelegalna sječa šume; • Druge nelegalne aktivnosti; • Nizak nivo održivih investicija, što za posljedicu ima slabo razvijene turističke kapacitete; • Globalni procesi i pandemije koje će u narednom periodu značajno uticati na turistički promet, a što će imati višestruke i negativne multiplikativne efekte na finansijsku održivost Parka i razvoj lokalnih ekonomija.
---	--

3.DUGOROČNA VIZIJA I OPERATIVNI PROGRAM UPRAVLJANJA NP PROKLETIJE

VIZIJA

Nacionalni park Prokletije, jedinstveni planinski masiv-mjesto očuvanih univerzalnih prirodnih fenomena i ukupnih vrijednosti područja, koji su okvir razvoja održivog turizma zasnovanog na prirodi i tradicionalnosti. Park je primjer dobrog upravljanja kroz blisku saradnju lokalnih zajednica i razvoj lokalnih ekonomija.

Strateško opredjeljenje Plana se zasniva na setu strateških oblasti, i u vezi sa tim definisanih ciljeva. Ovakvim pristupom će se obezbijediti neometano funkcionisanje i integrisanje različitih ciljeva u jednu cjelinu. Plan propisuje aktivnosti koje će se obavljati u periodu 2021-2025. godine, a koje će biti usmjerene na ispunjavanje definisanih ciljeva upravljanja.

Zakonom o zaštiti prirode (Sl. list CG br. 54/16), Metodogija izrade Plana upravljanja u najvećoj mjeri je definisana kroz propisani sadržaj ovog planskog dokumenta koji se navodi u zakonu. U Planu upravljanja NP Prokletije 2021-2025 definisano je 6 strateških oblasti u okviru kojih su formulisani ciljevi upravljanja sa setom aktivnosti koje su vremenski definisane.

Član 58 Zakona o zaštiti prirode navodi da se Plan upravljanja implementira kroz usvajanje godišnjih programa upravljanja i izvještaje o realizaciji godišnjih programa upravljanja koji se dostavljaju nadležnom ministarstvu.

Shodno strateškim oblastima datim u petogodišnjem Planu upravljanja, za svaku godinu biće definisani prioriteti, sa definisanom vremenskom dinamikom.

Strateške oblasti:

- 1. Istraživanje, praćenje, obnova i unaprijeđenje ekosistema, staništa i vrsta**
- 2. Očuvanje, unaprijeđivanje i promocija kulturno-istorijskih i etnografskih vrijednosti i potencijala**
- 3. Edukacija, interpretacija i promocija prirodnih i kulturnih vrijednosti parka**
- 4. Turizam zasnovan na aktivnom odmoru u prirodi**
- 5. Saradnja sa nacionalnim i međunarodnim organizacijama i institucijama i lokalnim zajednicama**
- 6. Efikasna kontrola prostora Parka**

Za vrijeme važenja plana upravljanja 2021–2025. godina, ciljevi upravljanja grupisani u strateške oblasti koje proizilaze iz dugoročne vizije predstavljaju glavne smjernice za planiranje i sprovođenje konkretnih aktivnosti upravljanja. U slučaju promjene prirodnih, finansijskih, metodoloških i drugih uslova, moguće je vršiti izmjene ili dopune ciljeva upravljanja ili upravljačkih aktivnostima u Godišnjim programima upravljanja.

3.1. OCJENA STANJA I PRITISCI PO STRATEŠKIM OBLASTIMA

3.1.1 Istraživanje, praćenje, obnova i unaprijeđenje ekosistema, staništa i vrsta

Flora i vegetacija

Trenutno, kao najveću prijetnju u očuvanju biodiverziteta NP Prokletije uočavamo generalno slabu proučenost područja, naročito kada su u pitanju visokoplaninska refugijalna staništa i neki rijetki stanišni tipovi, kao „7250“* Zapadnobalkanske alpijske tresave (*Narthecion scardici*), koji se javlja isključivo na Prokletijama i to lokalizovano na manjim površinama, ili mozaično u vidu fragmenata manjih od 2 m² i 3180 *Povremena kraška jezera (Turlozi), kojem pripada Ropojansko jezero u Gusinjskim Prokletijama.

Prekomjerno ubiranje ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva u komercijalne svrhe su realna prijetnja po populacije vrsta i njihova staništa, tim prije što ne postoji adekvatna kontrola i sankcionisanje ovih radnji. Vegetacija vriština, naročito sa borovnicom, je pod pritiskom nelegalnih sakupljača, a JPNPCG ne raspolaže podacima o stvarnom stanju. Ovaj tip staništa pripada NATURA 2000 staništu sa kodom 4060 Alpijske i borealne vrištine.

Nijesu zabilježeni antropogeni pritisci koji ugrožavaju lokalne endemske vrste, ali zbog njihovog malog ukupnog areala, u skladu sa IUCN kategorizacijom, može se smatrati da su ugrožene. Povoljnost u njihovom očuvanju je što se uglavnom nalaze u nepristupačnim predjelima refugijalnog tipa.

Dolina Grebaje i Prokletijski masivi koji se izdižu iznad nje predstavlja neprocjenjivi prostor za multidisciplinarna istraživanja. Neophodno je iskontrolisati sve veću posjetu gostiju i eventualne antropogene pritiske duž staza koje u tom dijelu postoje. Takođe, spriječiti dalju nekontrolisanu gradnju na ulazu u dolinu, koja bi narušila osnovni prirodni izgled i ljepotu predjela.

Stanje šumskih ekosistema

Ukupna površina pod šumom, koja je izračunata po metodologiji klastera 1 x 1, dužine stranica 100m, iznosi 7875ha. Na osnovu ove površine a prema kategorijama šuma, stanje visokih šuma je 94,7% pristupačne površine dok ostalih 5% ide na izdanačke šume, samo 0,3% čini sastojina belog bora koja je vještački podignuta. Prema vertikalnoj strukturi sastojine jednospratne sastojine čine 47,7%, zatim sastojine sa tri ili više spratova 45,7% obrasle pristupačne površine a dvospratne 6,6%.

Prema učešću površina prema razvojnoj fazi prednjače raznodobne, grupimično raznodobne ili višespratne sastojine sa 39,7%, dozrevajuće sastojine sa 31,8%, sastojine u fazi debljeg letvenjaka 10,9% površine i razrijeđene, podmlađene dozrevajuće sastojine zauzimaju 7,3% površine Parka.

Prema inventuri oštećenja od požara su veoma mala i iznose samo 0,8%.

Zastupljenost podmlatka je izražena najviše kod bukve i to u iznosu od 43,7%, jele 31,9%, smrče 12,9% i molike 10,33%. Ostale vrste učestvuju sa veoma malim procentom podmlatka.

Što se tiče pritisaka, oko 77% površine (bez kategorija šumskog zemljišta i nepristupačnih terena) je pod pritiskom abiotičkih faktora, dok je ostatak pod uticajem biotičkih i antropogenih faktora. Antropogeni faktor, naročito od strane posjetilaca je primjetan na prostoru Babinog polja, Hridske

gore i Hridskog jezera, zatim doline Ropojane, Grebaje, Popadije i dr., odnosno u djelovima šumskih ekosistema kroz koji idu turističke i planinarske staze. Abiotički faktori se ogledaju u formi oštećenja od požara, sušenja uslijed siromašnog i plitkog staništa i suše, dok su na grebenima i padinama evidentirane snjigoizvale i vjetroizvale.

Pojava sušenja stabala izazvana je uticajem različitih vrsta abiotičkih faktora, kao što su suviše niske ili suviše visoke temperature, nedostatak ili prevelika vlaga zemljišta, nedostatak ili prevelika svjetlost, aerozagadjenje, nedostatak hranljivih elemenata u zemljištu, prevelika kisjelosti ili bazičnost zemljišta, mineralna toksičnost, mehaničko dejstvo vjetra, snijega, grada, groma i sl. Kada su u pitanju biotički štetni faktori, u prvom redu su u pitanju razne biljne i životinjske vrste i fitopatogeni virusi koji izazivaju bolesti.

Inventurom šuma u NP Prokletije sprovedenom do 2018. godine, pregledom ukupno 1872 stabla, utvrđeno je prijeteće prisustvo većeg broja negativnih abiotičkih i biotičkih faktora:

- insekti (na 34 stabla)
- gljive (na 40 stabala)
- abiotički faktori (na 49 stabala)
- uticaj čovjeka (na 57 stabala)

Štete prouzrokovane insektima su veoma važne i oslikavaju ukupno stanje šuma na području NP Prokletije. Najveća sušenja šuma ovog Parka nastaju usled djelovanja štetnih vrsta insekata na šumu, a to su prvenstveno vrste potkornjaka (*Scoliyde* sp.). U šumama na području Parka, štetni insekti (prvenstveno potkornjaci) se obično javljaju poslije šteta nastalih od nekih primarnih parazita, na stablima oštećenim od divljih životinja, na mjestima gdje su vršene sječe, ali na kojima poslije toga nije uspostavljen šumski red (ostala prevršena stabla, razbacane grane ostale neobrađene izvale u šumama u kojima se u prethodnom periodu ekonomski gazdovalo), zatim gdje je došlo do snjega i vjetroizvala, lomova i sl.

Oštećenja stabala izazvana djelovanjem gljiva determinisana su na 40 stabala, čiji prepoznati uzročnici su bili gljive (prouzrokovaci truleži pridanaka i korijena, gljive razarači drveta, gljive prouzrokovaci uvenuća i druge). Iz tog razloga, kada se sagledaju uticaj svih štetnih faktora koji se javljaju u šumama Parka, patogene gljive su jedan od faktora koji dovodi do sušenja šuma.

Negativni faktori na šume ne djeluju pojedinačno, već sukcesivno. Djelovanje jednog faktora stvara preduslove za djelovanje nekog drugog štetnog faktora, koji ne bi bio prijetnja da prethodno nije došlo do prvog štetnog uticaja. Zbog toga je rano otkrivanje i reagovanje u cilju suzbijanja primarnih štetnih faktora najbolja zaštita.

Stanje šuma na prostoru Parka moguće je sagledati pregledom analiza određenih činioca iz prethodnog perioda, na osnovu kojih se mogu jasno uvidjeti različiti uticaji, prilike, posljedice i mogućnosti šumskih ekosistema. Generalno se šume na prostoru Parka, nalaze u dobrom zdravstvenom stanju i nijesu značajno ugrožene djelovanjem štetnih faktora.

Važno je napomenuti da je u posljednjem periodu evidentirano sporadično sušenje stabala na „krpe“, a nastale od prenamnoženja potkornjaka. Da li se radi o faktorima prethodno navedenim ili se radi o uticaju globalne promjene klimatskih faktora, i njihov povoljan uticaj na štetne organizme na šumu (potkornjaci, gljive) teško je definisati, te je za to potrebno sprovesti detaljnije naučna istraživanja i ustanoviti koji su to faktori koji predstavljaju okidač prenamnoženja štetnih organizama.

Kompleksno djelovanje visokih temperatura i suše odražava se na zemljište, a kako smrča ima plitak koren ona je osjetljiva na zagrijavanje te je stoga i posebno ugrožena u čistim sastojinama, razbijenog sklopa, na plitkim krečnjačkim zemljištima, izloženim istočnim, južnim ekspozicijama.

Sušenje svakako nije samo sa tim uzrokovano, već i zajedničkim djelovanjem patogenih gljiva, *Heterobasidion annosum* i insekata (potkornjaka) koja će dovesti do potpunog propadanja stabala.

Sporadično sušenje šuma je evidentirano posebno na području reona Babinog polja, Hridske gore i Bogičevice. i smatra se da su ovi lokaliteti znatno ugroženiji od prikazanih rezultata na nivou cijelog Parka.

Gusinjska šume, koje su uglavnom obrasle šumom bukve (*Fagus silvatica*) se nalaze u dobrom opštem zdravstvenom stanju i na ovom prostoru su evidentirani prvenstveno antropogeni uticaji koji se oslikavaju kroz nelegalno i legalno otvaranje šumskih puteva i drugih oštećenja.

Fauna

Fauna beskičmenjaka

Na području parka fauna beskičmenjaka je slabo istražena. Postoje pojedinačne publikacije vezane za pojedine vrste rodova ili familija, ali do sada nisu sprovedena sistematska naučna istraživanja. Fauna dnevnih leptira (Rhopalocera) prepoznata je kao veoma značajna za dalja istraživanja budući da su ovi organizmi najosjetljiviji na promjene ekoloških faktora, naročito onih koji su nastali antropogenim djelovanjima i klimatskim promjenama. Dostupni literaturni podaci govore o prisutnosti određenih vrsta, ali nedostaju podaci o njihovoj vremenskoj i prostornoj distribuciji.

Evidentirani pritisci vezani za faunu beskičmenjaka:

- Zarastanje pašnjaka i livada, uslijed napuštanja katunskog načina stočarstva utiče na smanjenje populacije dnevnih leptira i drugih insekata.
- Gubitak i kaptiranje izvora i potoka, utiče na smanjenje populacije puževa, vilinih konjica, dvokrilaca, vodenih stjenica i tvrdokrilaca.
- Pojava požara takođe može uticati na smanjenje populacije pojedinih vrsta insekata koji su vezani za šumske ekosisteme.

Fauna riba

Klimatske varijacije manje utiču na prostor ovog parka. Fluktuacije nivoa vodenih objekata su manje i stabilnost cjelokupnog ekosistema je bolja nego u drugim parkovima.

Sportski ribolov na području parka ne postoji na rijekama, a Hridsko jezero je rezervat u kome živi neautohtona ihtiofauna.

Ranijim istraživanjima utvrđeno je da su hidrološki objekti poput Hridskog jezera i Grlje veoma dobro očuvani i konstatovano je dobro stanje ihtiofaune u njima.

Na teritoriji Parka nalaze se sljedeći vodni objekti u kojima je prisutna je potočna pastrmka (*Salmo labrax*) i peš (*Cottus gobio*): Babinopoljska, Treskavička, Hridska rijeka, Komoračke rijeke, Jesenička, Trokuska, Dolja, Bistričica.

Za sada nisu planirane konzervacione mjere.

Fauna vodozemaca i gmizavaca

Stanje biodiverziteta vodozemaca i gmizavaca u Parku, kao i na širem području Prokletija ocjenjuje se kao stabilno, izuzev rijetkih ugroženih vrsta mrmoljaka i crnog daždevnjaka. U pogledu batraho- i herpetofaune, područje Prokletija uslijed većeg prisustva površinskih voda, posebno pogoduje različitim vrstama vodozemaca koje se mogu naći u kontinentalnim predjelima

Crne Gore. Iako je generalno diverzitet gmizavaca više izražen u primorskoj nego u planinsko-kotlinskoj regiji Crne Gore, otvorena staništa sa većom mogućnošću insolacije poput šumskih prosjeka, kamenjara, livada i pašnjaka pogoduju gmizavcima koji se javljaju na većim nadmorskim visinama u kontinentalnom dijelu Crne Gore.

Evidentirani pritisci vezani za faunu vodozemaca i gmizavaca su slijedeći:

- Sječa šuma. Sječa stabala, kao i intervencije u šumskim ekosistemima (izvlačenje starih stabala) utiču generalno na gubitak staništa vodozemaca i gmizavaca, što se ogleda kako kroz promjenu mikroklimе koja negativno utiče na vrste koje su vezane za zasjenčenja, vlažnija mjesta i koje šumsku stelju, mahovinu, opalo granje koriste kao mjesta hibernacije ili skrivanja tokom sezone aktivnosti, tako i nestanka specifičnih šumskih mikrostaništa što dovodi i do nestanka sitnih beskičmenjaka kojima se vodozemci i gmizavci hrane.
- Zarastanje staništa. Napuštanje tradicionalnog načina upravljanja pašnjacima u vidu uzgoja stoke kroz pašarenje i košenje livada, dovodi do zarastanja pašnjaka šikarom i drvećem, ali dovodi i do zarastanja manjih vodenih površina i smanjenja njihove osunčanosti. Napasanje stoke oko vodenih površina može sprječavati njihovo zarastanje i omogućiti veću osunčanost istih, što je posebno važno za mala vodena tijela na većim nadmorskim visinama koja služe kao staništa i reproduktivni centri vodozemaca.
- Požari. Negativno utiču na populacije herpetofaune jer dovode do degradacije i fragmentacije staništa. Posebno, ako se ima u vidu da je areal aktivnosti gmizavaca relativno mali, sposobnost migracije na velike udaljenosti je ograničena, kao i sposobnost kolonizacije novih staništa.
- Stradanje na putevima. Dok gmizavci stradaju koristeći puteve kao povoljna mjesta za insolaciju, vodozemcima putevi presijecaju migracione rute ka reproduktivnim centrima.
- Poribljavanje malih vodenih staništa narušava prirodnu ravnotežu staništa, dovodi do poremećaja u procesu razvoja i rasta larvalnih stupnjeva vodozemaca. Ribe se smatraju glavnim predatorom mrmoljaka, čije prisustvo onemogućava uspostavljanje većih populacija ovih vodozemaca ili dovodi do njihovog istrebljenja u malim vodama.
- Kao potencijalne prijetnje navode se klimatske promjene, neplanska urbanizacija, razvoj turizma i infrastrukture koji mogu dovesti do veće vjerovatnoće ispoljavanja drugih potencijalnih prijetnji kao što su uznemiravanje, namjerno usmrćivanje jedinki i poribljavanje vodenih staništa.

Fauna ptica

U NP Prokletije postoje pritisci različite prirode kada je riječ o ornitofauni. Tokom realizacije aktivnosti programa upravljanja, a koja se oslanja na planski dokument, potrebno je naglasiti da je ograničavajući faktor u realizaciji, nedostatak stručnog saradnika na mjestu čiji rada podrazumijeva praćenje ove faunističke grupe.

Prostor NP Prokletije odlikuje se kao prostor koji je na udaru velike privredne ekspanzije. Najveći pritisak koji se reflektuje na biodiverzitet ptica je pojava intenzivne i nekontrolisane eksploatacije šuma, a ogleda se kroz smanjenje mikrostaništa za veliki broj šumskih vrsta. Takođe, znajući konfiguraciju ovog područja, a koje nastanjuju najugroženije vrste ptica kao što su grabljivice (npr. suri orao (*Aquila chrysaetos*), evidentno je da je njihova brojnost i stabilnost populacija vezana sa katunskim načinom života, koji se iz godine u godinu smanjuje. Očigledna je i sve prisutnija devastacija prostora, koja se ogleda u izgradnji turističkih infrastrukturnih objekata. Ovo je posebno naglašeno u područjima Grebaje i Ropojane, koja su prepoznata kao poligoni za najveće

grabljivice koje ove lokalite koriste kao hranilišta, kao i na noćne vrste poput ćuka (*Otus scops*), ušare (*Bubo bubo*), legnja (*Caprimulgus europaeus*) i dr.

Kao jedan od pritisaka treba navesti i krivolov koji je evidentiran kako na teritoriji Nacionalnog parka tako i na širem području planine.

Fauna sisara

Postoje određeni pritisci na diverzitet sisara u nacionalnom parku, prije svega kroz uznemiravanje životinja i krivolov, kao i požari koji direktno utiču kroz gubitak staništa pojedinih vrsta. Šumska staništa su posebno osjetljiva u vrijeme parenja i odgajanja mladih, a evidentirani su i pritisci na divokozu, što se ogleda kroz registrovanje malog broja jedinki u odnosu na potencijal staništa. Ovo prvenstveno utiče na uznemiravanje životinja u smislu ometanja njihovog prirodnog kretanja, brojnost, ponašanje, vitalnost i reprodukciju. Lov u nacionalnom parku je zabranjen tokom cijele godine.

Osim ovih evidentiranih pritisaka, postoji mogućnost da na diverzitet sisara može uticati i prekomjerni turizam poput intenziviranog planinarenja, skijanja i drugih aktivnosti koji mogu uzrokovati ometanje u prirodnom okruženju i smetnju pomenutim uobičajenim aktivnostima sisara.

Sve ove prijetnje, pojedinačno i kombinovano, mogu značajno uticati na brojnost i raznolikost sisara, što može imati dugoročne posljedice na cjelokupni ekosistem parka. Stoga će se odabrane mjere sprovesti u cilju zaštite faune sisara i njihovih staništa, kako bi se osiguralo dugoročno očuvanje biološke raznolikosti parka.

Vode

Na području NP Prokletije nalazi se veliki broj jezera, rijeke, vrela i izvora. Značajan hidrološki potencijal čine i podzemne vode koje se u višim krečnjačkim terenima javljaju u pećinama i jamama, a u nižim, kotlinskim i dolinskim predjelima u vidu plitke izdani. Prema karti industrijskih zagađivača, nema koncentrisanih izvora zagađenja površinskih i podzemnih voda. Difuzni izvori zagađenja predstavljaju poljoprivredne površine, lokalne deponije, lokalna putna mreža i naselja koja nisu priključena na kanalizacioni sistem. Prema tome može se zaključiti da površinske i podzemne vode imaju dobar status i da nisu u riziku. Kvalitet voda na ovom području je relativno dobar.

Jedan od najvećih problema i pritisaka na hidrološke objekte u NP Prokletije jesu male hidroelektrane. Na Babinopoljskoj rijeci koja protiče kroz Park postoje dvije male hidroelektrane Jara i Babino polje. Prepoznati uticaji koji generišu ovakvi objekti su: barijera za usisnu cijev mHE postrojenja mijenja ekologiju rijeke budući da uzrokuje prekidanje protoka rijeke, buka koja utiče na život životinja, prepreke kretanju životinjskog svijeta, opasnost od erozije zbog gubitka vegetacije, uslijed radova na iskopu dolazi do zamućenosti vode i nizvodnog taloženja sedimenata. U narednom planskom periodu neophodno je vršiti komunikaciju sa nadležnim organima Ministarstvom poljoprivrede i ruralnog razvoja (Direktorat za vodoprivredu), Ministarstvom održivog razvoja i turizma, Upravom za vode, Zavodom za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore, Centrom za ekotoksikološka ispitivanja, Agencijom za zaštitu životne sredine Crne Gore, u cilju dobijanja podataka monitoringa minimalnog ekološkog protoka kako bi se obezbijedilo nesmetano funkcionisanje riječnih ekosistema.

3.1.2 Očuvanje, unaprijeđivanje i promocija kulturno-istorijskih i etnografskih vrijednosti i potencijala

Materijalna kulturna baština

Na području Babinog polja u katunima Bogićevica, Kolašinc, Muharemovića, Bajrovića i Bakovića katunima konstatovan je veći broj zapuštenih i aktivnih stanova, stočarskih koliba, u čijem sklopu su i prateći sadržaji za potrebe pastirskog života. Na gusinjskoj strani Parka u katunima Volušnica, Zarunica i Zastan, vidni su brojni ostaci napuštenih stočarskih koliba sa propalim krovnim konstrukcijama.

Upravi za zaštitu kulturnih dobara 2019. godine je proslijeđena inicijativa za uspostavljanje zaštite tradicionalnih kula i kuća Plava i Gusinja, nakon čega je uslijedilo zajedničko terensko istraživanje sa stručnim timom UZZKD. Analizom dobijenih podataka, odnosno zatečenih vrijednosti i stanja 34 stare kule i kuće u Plavu i Gusinju, rezultiralo je prijedlogom, od strane stručnog tima UZZKD, za dalju valorizaciju kulturno-istorijskih vrijednosti, odnosno za zaštitu 9 objekata, 5 u Plavu i 4 u Gusinju.

Na osnovu dosadašnjeg istraživanja konstatovano je da su objekti materijalne kulturne baštine uglavnom očuvani u izvornom obliku. Zapaža se i naglašena težnja ka savremenoj gradnji, a obnova starih objekata vrši se uz neadekvatnu sanaciju, bez poštovanja tradicionalnih formi i materijala.

Nematerijalna kulturna baština

Prostor NP Prokletije karakteriše je pejzaž u kojem se prožimaju oblici prirodnog i kulturnog nasljeđa, što ga čini posebnim i autentičnim. Raspoloživi oblici naslijeđene tradicionalne arhitekture u katunima sa dugom tradicijom stočarskog privređivanja se postepeno napuštaju ustupajući mjesto eko katunima koji se koriste u funkciji turizma. U urbanim jezgrima Plava i Gusinja prisutna je djelimična očuvanost autohtonog graditeljstva. Neki stambeni objekti zadržavaju karakteristične elemente tradicionalne arhitekture ali su na njima izvedene intervencije osavremenjivanja, kako bi se prilagodili modernom načinu života. Unazad deceniju primjetan je trend izgradnje modernih novih kuća, koje često ostaju prazne, tokom većeg dijela godine, a vlasnici dolaze samo ljeti na odmor i koriste ih otprilike mjesec dana. U posljednje vrijeme uočavaju se, iako usamljeni primjeri, rekonstrukcije kula koje su urađene tako da su ispoštovani konzervatorski uslovi, što se tiče spoljašnjeg izgleda.

U ovim krajevima je prisutan odliv stanovnika u inostranstvo uglavnom prema SAD-u što rezultira prisustvom uglavnom starije populacije, dok najmlađi članovi zajednice obično brinu o roditeljima. Po nepisanom pravilu mnogi od njih nemaju potrebu da privređuju jer ga ostali članovi materijalno pomažu.

Ovo područje predstavlja specifičnu mješavinu tradicionalnih i modernih vrijednosti, koja se očituje u različitim aspektima života od arhitekture do sklapanja braka.

Očuvanje starih zanata, koji su inače ugrožena kategorija, takođe je značajno, tako da žene u svojim domovima izrađuju kompletnu nošnju za nevjestu „Alaturko“, koja odgovara svadbenim običajima.

Sve ovo stvara jedinstvenu atmosferu koja istovremeno odražava duboko ukorijenjeno kulturno nasljeđe i suočava se sa modernim promjenama i migracijama stanovništva.

3.1.3 Edukacija, interpretacija i promocija prirodnih i kulturnih vrijednosti parka

Edukacija i interpretacija

Edukativna predavanja namijenjena školskoj populaciji vezana su prevashodno za prezentaciju prirodnih i kulturnih vrijednosti Parka, a realizuju se u Centru za posjetioce.

Centar za posjetioce nalazi se u Gusinju, dostupan je posjetiocima tokom cijele godine. Posjeduje prostor namijenjen za održavanje predavanja i prezentacija, uglavnom za unaprijed najavljene i dogovorene đačke posjete. Ovaj prostor je malog kapaciteta, te kao takav ne odgovara za izvođenje edukativnih radionica. Shodno prostornom kapacitetu Centra, edukativna predavanja se organizuju na način da se grupa dijeli na manje grupe sa kojima se onda pojedinačno izvodi edukacija.

U kontaktnoj zoni Parka, u gradskom jezgru Plava i Gusinja, urađena je edukativna staza „Kulturne rute“, koja obuhvata značajnije kulturno-istorijske spomenike ovog područja, te se u narednom periodu u saradnji sa TO Gusinje i TO Plav, planira njeno održavanje, unaprijeđivanje i promocija.

U Parku nema opremljenih i markiranih edukativnih staza, pa se u saradnji sa relevantnim institucijama za naredni period planira njihovo uspostavljanje, naročito u dolinama Grebaje i Ropojane. Takođe, postoji samo jedna tematska staza - „Praistorijski crtež Magna mater- Velika majka“, za koju se u narednom periodu planira njeno dalje unaprijeđivanje.

U sklopu IPA projekta Creative Twinning, u saradnji sa NVO CSTI Montenegro, sa kojom je od ranije uspostavljena saradnja na valorizaciji vrijednosti unutar nacionalnih parkova, planirano je uređenje tematske staze „od Glečera do Grebaje“, dužine 2,6 km. Uspostavljanjem tematske staze obogatiće se sadržaji Parka namijenjene posjetiocima.

Edukacija u NP Prokletije je usmjerena prema svim korisnicima (školskoj populaciji, posjetiocima i lokalnom stanovništvu) kroz organizovanje edukativnih i tematskih radionica, stručnih predavanja, edukativnih šetnji, obilježavanje značajnih ekoloških datuma ili organizovanje različitih akcija (čišćenja, pošumljavanja i sl.). Takođe, edukativne radionice se organizuju i na zahtjev nastavnika i profesora prilikom obrade nastavnih jedinica koje su vezane za ekologiju i zaštitu životne sredine. Saradnja sa školama je dobra, ali postoji problem prilikom organizacija posjeta, koje su prvenstveno vezane za prevoz učenika. U narednom periodu, u saradnji sa osnovnim školama koje gravitiraju Parku i resornim ministarstvom, planira se izrada edukativnih programa namjenjenih školskoj populaciji.

U okviru sajta JPNPCG, nalazi se stranica Edukativni kutak, koja je namijenjena učenicima osnovnih škola i njihovim nastavnicima, a koja sadrži i program „Kalendar događaja“ sa temama i periodima održavanja edukativnih radionica.

Interpretacija u ovom parku nije razvijena i ne postoje interpretativni programi obilaska parka za različite ciljane grupe. Otežavajuću okolnost predstavlja i činjenica da Park nema licenciranog vodiča, koji bi realizovao ove programe.

Promocija

Promocija parka sprovodi se putem web sajta JPNPCG, na vlastitim društvenim mrežama facebook i instagram, učešćem Preduzeća na turističkim sajmovima, izradom promotivnog materijala, saradnjom sa elektronskim i štampanim medijima i organizacijom i učešćem na brojnim manifestacijama i izložbama. Promocija putem društvenih mreža nije na zavidnom nivou, o čemu svjedoči i broj pratilaca, te se u narednom periodu planira saradnja sa infuleserima, kreiranje kvalitetnijih sadržaja i reklamiranje na društvenim mrežama.

Izrada promotivnog materijala uglavnom zavisi od finansijskih mogućnosti Preduzeća i može se konstatovati da ga nema u dovoljnoj količini kako bi se distribuirao turističkim središtima, organizacijama i agencijama.

Saradnja sa Nacionalnom turističkom organizacijom je odlična, dok je saradnja sa lokalnim turističkim organizacijama koje gravitiraju parku na izuzetno niskom nivou. Saradnja sa turističkim agencijama je relativno dobra, ali izostaje saradnja sa marketinškim agencijama, uglavnom iz finansijskih razloga.

Organizovanjem i učestvovanjem u manifestacijama nastoji se očuvati i prezentovati nekadašnji način života, zanati, običaji i lokalna gastronomija. Saradnja sa lokalnim stanovništvom koje još uvijek čuva tradiciju, običaje i stare zanate postoji, pa se i prilikom organizovanja manifestacija značajan broj njih odazove učešću i plasmanu svojih proizvoda. Manifestacije ovog tipa, koje su organizovane uglavnom samo od strane JPNPCG, su bile dobro posjećene i od strane posjetilaca, ali ih je neophodno bolje promovisati, i u njihovoj organizaciji uključiti lokalne turističke organizacije, opštine koje gravitiraju Parku i druge zainteresovane strane.

3.1.4 Turizam zasnovan na aktivnom odmoru u prirodi

Turistička infrastruktura

Većina posjetioca u Park dolazi automobilima prolazeći kroz glavni ulaz u dolini Grebaje, gdje se nalazi jedini uređen kontrolno-naplatni punkt. Na lokalitetu ne postoji parking prostor kojim upravlja Park, već posjetioci automobilima i autobusima dolaze do prostora na kojem je privatni parking u blizini resotrana, dok se određeni broj posjetilaca vozila parkiraju u neobilježenim mjestima u dolini Grebaje.

Zbog bolje kontrole prostora i naplate ulaznica planirano je u narednom periodu izgradnja pet novih kontrolno-naplatnih punktova na lokacijama Hridska krivina, Ropojana, Ribljak, Zarunice i Babino polje, kao i rekonstrukcija dva postojeća kontrolno-naplatna punkta Grebaja i Gradine.

Centar za posjetioce, koji se nalazi u Gusinju u narednom periodu potrebno je dopunjavati novim sadržajima. Takođe, planira se uređenje prostora ispred i iza Centra za posjetioce u funkciji expo-prostora. Analiza dosadašnjeg poslovanja, ukazuje na potrebu kvalitetne edukacije svih ciljnih grupa, za šta su prioritetno zaduženi prezentacijski centri. Zato bi trebalo izgraditi i urediti još jedan Centar za posjetioce koji bi se nalazio u garnicama Parka.

Na teritoriji parka nalaze se tri planinarska doma: „Hrid“ u Babinom Polju, planinarski dom „Branko Kotlajić“ u dolini Grebaje koji je u vlasništvu PK „Radnički“ iz Beograda, kao i planinarski dom „Karanfil“, takođe u dolini Grebaje. NP Prokletije je od Ministarstva unutrašnjih poslova dobio na korišćenje četiri napuštene vojne karaule na lokacijama Gradine, Vusanje, Grebaja, Grnčar-Bojovići. U narednom planskom periodu planira se njihova rekonstrukcija i prenamjena u turističke svrhe.

U parku postoji veći broj vidikovaca. Nalaze se na najatraktivnijim lokacijama, ali nijedan nije uređen. Planom se predviđa uređenje osmatračnica i vidikovaca: Tromeđa, Memina planina, Kofiljača, vrh Karaula, Vezirova Brada; Horolac, Bogićevica i Bor Radoničića.

Odmorišni mobilijar u parku je na zadovoljavajućem nivou, ali zahtjeva redovno održavanje i obnovu.

Sistem pješačkih staza je neophodno redovno održavati i po potrebi obnavljati markaciju, smjerokaze i informativne table.

U samom parku postoje organizovane i obilježene biciklističke staze, ali se koriste i kolske i pješačke planinske staze. S tim u vezi, a radi unaprjeđivanja ove turističke ponude neophodno je u saradnji sa biciklističkim savezom formirati staze za planinski biciklizam, i na njima postaviti odgovarajući informativni i odmorišni mobilijar.

Na putnim pravcima ka parku i na ulazima u park ne postoje najavne, glavne i ulazne table, koje bi upućivale posjetioce na park. Sistem informativnih tabli u samom parku je nedovoljan i zahtjeva postavljanje novih tabli kojima bi se posjetioci bolje informisali o njegovim prirodnim i kulturnim vrijednostima.

Glavne atrakcije u parku nijesu dostupne osobama sa invaliditetom, te se će se adaptacijom Centra za posjetioce i izgradnjom novog planirati postavljanje rampi za pristup osoba sa invaliditetom.

Turistička ponuda

Turistička ponuda parka bazira se na aktivnom odmoru u prirodi i u skladu je sa principima održivog turizma.

U svoju turističku ponudu Park je uključio iznajmljivanje štapova za hodanje, bicikla, šatora i krplji. U cilju obogaćivanje turističke ponude parka u narednom planskom periodu planira se formiranje novog turističkog proizvoda „posmatranje ptica“, kao i novog proizvoda „posmatranje divljih životinja“.

Planirana je izgradnja dječijeg igrališta ispred Centra za posjetioce u Gusinju.

Upravljanje posjetiocima

NP Prokletije nema podatke o realnom broju posjetilaca, već se brojnost procjenjuje na osnovu broja prodatih ulaznica. Ulaznice se prodaju na kontrolno - naplatnim punktovima u dolini Grebaje i Ropajane, kao i u mjestu Gradina, ali i od strane nadzornika na terenu.

Najveći broj posjetilaca boravi u dolini Grebaje i vrhova oko nje, kao i na prostoru oko Hridskog jezera i to tokom ljetnjih mjeseci, od juna do oktobra. S tim u vezi, pokazalo se neophodnim izrada studije prihvatnih kapaciteta za najposjećenije lokalitete, u skladu sa smjernicama zaštite prirode, na osnovu kojih bi se razvili mehanizmi praćenja i regulisanja broja posjetilaca tj. izradio Akcioni plan upravljanja posjetiocima koji trenutno ne postoji.

Organizovani programi obilaska Parka za posjetioce nijesu razvijeni, a otežavajuću okolnost predstavlja činjenica da Park nema licencirane vodiče koji bi realizovali ovakve programe.

U parku ne postoji uređen prostor za kampovanje niti odmorište sa elektro i vodenom instalacijom (Mobile Home). Posjetioci koji na ovaj način posjećuju park to ostvaruju na način da šatore i kamp prikolice postavljaju najčešće na prostoru koji nije predviđen za ovu namjenu i to bez odobrenja Parka i bez naknade za korišćenje prostora parka. Promocija nacionalnih parkova na zapadnoevropskim turističkim sajmovima proteklih godina, ukazala je na potrebu da u okviru NP Prokletije treba urediti prostor za ovu vrstu turističke ponude. Memorandumom o saradnji između GIZ-a (Njemačko društvo za međunarodnu saradnju), MORT-a (Ministarstva održivog razvoja i turizma) i JNPCG iz 2010.godine izrađen je projekat „5 u 5“ čiji je cilj bila izrada 5 visokokvalitetnih Mobil Home odmorišta u 5 nacionalnih parkova, uključujući i NP Prokletije. Uređenje prostora za kampovanje i Mobil Home će svakako doprinijeti i boljem upravljanju

posjetilaca, diversifikaciji turističke ponude Parka i privući će posjetioce koji na ovaj način žele posjetiti Park i boraviti u njemu.

3.1.5 Saradnja sa nacionalnim i međunarodnim organizacijama i institucijama i lokalnim zajednicama

Saradnja sa nacionalnim organizacijama i institucijama

Javno preduzeće za nacionalne parkove kroz zakonske mehanizme i na osnovu strateško-planskih dokumenata ostvaruje saradnju sa brojnim organizacijama i institucijama na nacionalnom nivou. I pored toga što je saradnja do sada išla redovnim tokom, prepoznato je da bi se ona mogla unaprijediti donošenjem procedura koje bi omogućilo brže sprovođenje aktivnosti na zaštiti, razvoju i unaprijeđenju prirode i životne sredine.

U sferi zaštite prirode i biodiverziteta JPNPCG ostvaruje saradnju sa Agencijom za zaštitu životne sredine. Dosadašnja saradnja pokazala je nedostatak u procedurama razmjene podataka kao što je ne dostavljanje rezultata istraživanja biodiverziteta od strane trećih lica, a koje bi doprinijele da se podignu upravljačke aktivnosti zaštićenog područja na veći nivo, naročito onih koje se odnose na biodiverzitet.

Kontinuirano se saraduje sa Zavodom za hidrometeorologiju i seizmologiju, koji vrši redovan monitoring kvaliteta voda, vazduha i ostalih parametara. Nedostatak JPNPCG je nepostojanje stručnog kadra za monitoring i zaštitu voda, koji bi pratio stanje vodenih tijela na nivou parka, čak i onih koji nijesu u planu i programu ZHMS.

U cilju pripreme i realizacije turističke sezone Nacionalni parkovi imaju koordinirane aktivnosti sa NTO i LTO. Te aktivnosti su vezane za zajedničku promociju prirodnih i kulturnih vrijednosti na turističkim sajmovima u regionu i inostranstvu.

Nacionalni parkovi su u prethodnom planskom periodu 2016-2020 oragnizovali tematske sastanke sa predstavnicima lokalnih samouprava (Opštine Plav i Gusinje), predstavnicima LTO i ugostiteljima sa područja Plava i Gusinja. Ovu saradnju je neophodno dalje unaprijeđivati kako bi lokalni stajholderi razumjeli potrebe zaštite prostora Parka i pomogli u implementaciji razvoja lokalne infrastrukture na održivim osnovama.

Saradnja sa NVO sektorom postoji, ali bi se ona morala unaprijediti kroz implementaciju zajedničkih projekata iz oblasti zaštite životne sredine i održivog turizma.

Saradnja sa međunarodnim organizacijama i institucijama

JPNPCG kontinuirano ostvaruje saradnju sa međunarodnim organizacijama i institucijama, ali uvijek ima prostora za njeno unaprjeđivanje. Važno je naglasiti i da većina međunarodnih organizacija funkcioniše na principu plaćanja redovnih godišnjih članarina. Npr. IUCN članarinu JPNPCG dugi niz godina nije realizovalo, uslijed nedostatka finansijskih sredstava, što onemogućava njegovo aktivno učešće na konferencijama, studijskim posjetama, zajedničkim projektima i sl.

Saradnja sa lokalnim zajednicama

Prioritet u radu JPNP je unaprijeđenje saradnje sa lokalnim zajednicama i reprezentativnim predstavnicima koje se ostvaruju kroz različite modalitete.

S tim u vezi Nacionalni parkovi su organizovali tematske sastanke sa predstavnicima lokalnih samouprava koje administrativno zauzimaju prostore nacionalnih parkova, LTO, predstavnicima turističke privrede, reprezentativnim predstavnicima lokalnih struktura i drugih relevantnih stejkholdera. U period 2016-2020.godina organizovani su brojni sastanci sa predstavnicima opština Plav, a od 2017.godine i sa novoformiranom Opštinom Gusinje, kao i predstavnicima LTO Plav i ugostiteljima sa prostora Plava i Gusinja.

Identifikovani su sledeći pritisci i izazovi u radu sa lokalnim zajednicama:

- Veliki udio šumskih ekosistema u privatnom vlasništvu u granicama NP Prokletije;
- Stalno prisutna opasnost od nelegalne sječe i nelegalnog lova;
- Percepcija kod lokalnog stanovništva, a naročito kod vlasnika malih pilana za preradu drveta da se nije desilo adekvatno razgraničenje između Uprave za šume i JPNP CG i da su od formiranja parka ostali uskraćeni za svoje djelatnosti i planiranu ekonomsku dobit;
- Ogromna i nerealna očekivanja domicilnog stanovništva da im Nacionalni park može generisati prihode i to u relativno kratkom vremenskom intervalu;
- Često i nerazumijevanje esencijalne uloge i pojma kategorije kao što je Nacionalni park;
- Nalegana gradnja na pojedinim lokalitetima kao što je Vusanje;
- Nedostatak administrativnih kapaciteta u samom parku koji bi mogao intenzivirati i unaprijediti rad sa lokalnim zajednicama.

U okviru NP Prokletije, JPNPCG je prepoznalo značaj ovog segmenta te je otvorilo radno mjesto za stručnog saradnika, koji će biti zaduženi za rad sa lokalnim stanovništvom.

Socio-ekonomski forumi

U prethodnom planskom periodu formiran je Socio ekonomski forum koji ima savjetodavnu ulogu. Iste je formiran sa ciljem unaprijeđenja svih oblika saradnje sa lokalnim strukturama, sa ciljem veće inkluzivnosti prilikom donošenja planova, programa i njihove implementacije. U njihovom formiranju korištene su tehničke preporuke i smjernice od strane svih relevantnih međunarodnih institucija i organizacije (IUCN, WWF, UNESCO i dr.) i formalno implementirane najbolje upravljačke prakse iz razvijenih evropskih zemalja.

Njegovo konstituisanje bilo je sa ciljem povećanja transparentnosti u radu, i podizanje nivoa učešće lokalnog stanovništva prilikom kreiranja politika zaštite i održivog razvoja u Parku. Česte promjene u vrhu menadžmenta preduzeća uticale su na dinamiku rada Socio-ekonomskog foruma, te oni nijesu održavani dinamikom koja je planirana programima upravljanja. Jedan od prepoznatih nedostataka u radu Socio-ekonomskog savjeta je bio slab odaziv lokalnog stanovništva ili njihovih predstavnika.

Kriza izazvana COVID pandemijom, u mnogome je otežala rad Savjeta, tokom 2020godine.

3.1.6 Fizička zaštita i kontrola prostora Parka

Fizička zaštita Parka

U Službi fizičke zaštite nacionalnog parka radno je angažovano deset (10) zaposlenih koji ispunjavaju uslove propisane unutrašnjim aktima JPNPCG i Zakona o zaštiti lica i imovine, tako da su kapaciteti Službe zaštite u tom segmentu zadovoljavajući. U narednom planskom periodu neophodno je angažovati još tri lica u Službi fizičke zaštite parka. Poslovi fizičke zaštite

podrazumijevaju adekvatne primjene ovlaštenja te je potrebno vršiti kontinuiranu obuku nadzornika kod institucija koje su osposobljene za pružanje ovog vida edukacije.

Potrebno je uspostaviti što čvršću saradnju sa institucijama koje mogu dati značajan doprinos u sprječavanju nezakonitih radnji na prostoru Parka, u prvom redu inspeksijske službe, policija, organi lokalne samouprave kao i subjektima civilnog sektora i NVO organizacijama, koji su u svojim aktivnostima usmjereni na zaštitu prirode. Takođe, neophodnim se pokazalo i unaprijeđenje saradnje sa službama zaštite i spašavanja iz opština koje gravitiraju ka parku, kako bi Služba fizičke zaštite pravovremeno mogla reagovati u slučajevima izbijanja požara, kao i pružanju pomoći posjetiocima koji su doživjeli nezgode u samom parku.

Nedostatak digitalnog katastra za opštine Plav i Gusinje, bez kojeg se ne može izraditi Plan privremenih objekata, ima za posljedicu povećanje nelegalne gradnje, posebno u dolini Grebaje. Kada je u pitanju materijalno tehnička opremljenost Službe zaštite, potrebno je naglasiti da je ona na niskom nivou u smislu zastarjelosti i nedostataka određenih sredstava. S tim u vezi potrebno je izvršiti nabavku određenih sredstava čije stanje i nedostatak itekako utiču na stepen kvaliteta obavljanja poslova koji se odnose na kontrolu prostora Parka (uniforme za nadzornike, dvogledi, termalne kamere, terenski automobili, paketi prve pomoći i dr.), kao i izvršiti servisiranje postojeće opreme.

Veoma izazovne i rizične situacije sa kojima su svakodnevno suočeni zaposleni Službe zaštite tokom obilaska parka, u prvom redu sa predstavnicima divlje faune (zvijeri) kao i sa vrstama koje su potencijalni nosioci virusa bjesnila (lisica) i naoružanim licima, neophodno je opremiti nadzornike sa sredstvima prinude propisana Zakonom o zaštiti lica i imovine i Zakonom o nacionalnim parkovima.

Obilježavanje granica

NP Prokletije nema jasno definisane i obilježene granice, što predstavlja veliku prepreku i izazov za zaštitu i upravljanje prostorom parka. S tim u vezi, potrebno je da u saradnji sa organima državne uprave nadležnim za poslove šumarstva i zaštite životne sredine, organom uprave nadležnom za poslove katastra, gradskim opštinama i opštinama na čijoj se teritoriji nalazi park formirati radno tijelo koje će procijeniti finansiranja, budžet i dinamiku za utvrđivanje i obilježavanje jasnih granica Parka.

Otpad

Na području Parka prisutno je nastajanje nelegalnih odlagališta. U cilju sprječavanje njihovog nastanka i uklanjanja postojećih, Služba za održavanje ambijentalne higijene i infrastrukture i Služba fizičke zaštite Parka, u saradnji sa komunalnu preduzećima vrše uklanjanje nelegalnih odlagališta, pri čemu se evidentira njihov broj, zona parka, lokacija, veličina deponije, vrsta otpadnog materijala i da li je mjesto pristupno za odvoz otpada. Može se konstatovati da su prisutne sljedeće vrste otpada: plastična ambalaža, gume, papir, limenke, staklo i granje i šiblje drvenastih biljaka. Nelegalna odlagališta u prethodnom planskom periodu su evidentirana na sljedećim lokacijama: Grebaje, Ropojana, Oko skakavice, Treskavac, Babino polje, Hrid i Bogičevica.

3.2. TABELA CILJEVA I AKTIVNOSTI PLANA UPRAVLJANJA

Strateška oblast 1: Istraživanje, praćenje, obnova i unaprijeđenje ekosistema, staništa i vrsta							
Cilj 1.1	Unaprijeđenje informacione baze podataka o flori nacionalnog parka kroz literaturni i terenski rad , softverska nadogradnja i stručno usavršavanje saradnika						
Indikator: Funkcionalna baza podataka o flori unaprijeđena (kvalitativno i kvantitativno) sa brojem novih unosa u odnosu na prethodni planski period							
Aktivnost 1.1.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izvršiti obuku stručnih saradnika za floru i vegetaciju za rad u Geografsko informacionom sistemu	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izvršena obuka stručnog saradnika za floru i vegetaciju u GIS-u							
Aktivnost 1.1.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi mobilnu aplikaciju u cilju boljeg monitoringa i prikupljanja podataka	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izrađena mobilna aplikacija							
Aktivnost 1.1.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Nastaviti inventarizaciju nacionalno i/ili međunarodno značajnih biljnih taksona u postojećoj bazi podataka	2						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Broj inventarisanih biljnih taksona							
Aktivnost 1.1.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izvršiti analizu literaturnih i terenskih podataka unijetih u bazu	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izvještaj o analizi i reviziji podataka o flori sa akcentom na prioritetne vrste							
Aktivnost 1.1.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Uraditi karte distribucije za prioritetne vrste	2						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj

Indikator: Broj mapa distribucije prioriternih vrsta							
Cilj 1.2	Utvrđeno nulto stanje povremenih kraških jezera (turloga) i zapadnobalkanskih alpijskih tresava (<i>Narthecion scardici</i>) potencijalnih NATURA 2000 staništa						
Indikator: Broj kartiranih potencijalnih NATURA 2000 staništa i definisano stanje dijagnostičkih vrsta							
Aktivnost 1.2.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Kartirati stanišni tip *3180 Povremena kraška jezera (turlozi) na prostoru Ropojanskog jezera	1					Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj	
Indikator: Urađene mape distribucije za stanišni tip *3180							
Aktivnost 1.2.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi analizu stanja dijagnostičkih vrsta na stanišnom tipu *3180	1					Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj	
Indikator: Izvještaj o stanju dijagnostičkih vrsta za stanišni tip *3180							
Aktivnost 1.2.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Kartirati stanišni tip *7250 Zapadnobalkanske alpijske tresave (<i>Narthecion scardici</i>)	1					Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj	
Indikator: Urađene mape distribucije za stanišni tip *7250							
Aktivnost 1.2.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi analizu stanja dijagnostičkih vrsta na stanišnom tipu *7250	1					Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj	
Indikator: Izvještaj o stanju dijagnostičkih vrsta za stanišni tip *7250							
Cilj 1.3.	Unaprijeđen sistem kontrole ubiranje divlje flore u komercijalne svrhe						
Indikator: Broj evidentiranih kontrolisanih kontrola kroz aplikaciju							
Aktivnost 1.3.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi mobilnu aplikaciju za rad na terenu	1					Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj	
Indikator: Izrađena mobilna aplikacija							
Aktivnost 1.3.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Obučiti nadzornike za korišćenje mobilne aplikacije	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Broj obučениh nadzornika za korišćenje mobilne aplikacije							
Aktivnost 1.3.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Kontrolisati stanje na terenu i unositi terenske podatke u bazu podataka	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj, Služba fizičke zaštite NP
Indikator: Broj izvršenih kontrola. Broj terenskih podataka unijetih u bazu							
Aktivnost 1.3.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izvršiti analizu stanja i mapirati staništa na kojima je vršeno ubiranje	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj, Služba fizičke zaštite NP
Indikator: Izveštaj o stanju sa mapom staništa koja su pod pritiskom							
Cilj 1.4	Očuvani šumski ekosistemi						
Indikator: Šumski ekosistemi bez negativnih pritisaka							
Aktivnost 1.4.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Pratiti zdravstveno stanje šumskih ekosistema na odabranim bioindikatorskim tačkama	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izveštaj o sprovedenom monitoringu na mreži bioindikacijskih tačaka							
Aktivnost 1.4.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Sprovoditi monitoring dendrometričkih i ekoloških aspekata šumskih ekosistema	2						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izveštaj o sprovedenom monitoringu dendrometričkih i ekoloških aspekata							
Aktivnost 1.4.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Sprovoditi sanitarno-higijenske aktivnosti	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Količina doznačene drvne mase u šumskim ekosistemima							
Aktivnost 1.4.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Sprovesti mjere zaštite od požara	1						Direktor parka, Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj, Služba zaštite
Indikator: Izvršena nabavka protiv požarne opreme u skladu sa Planom zaštite i spašavanja							
Aktivnost 1.4.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi interaktivnu bazu podataka o stanju šumskih ekosistema	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izrađena interaktivna baza. Broj unijetih podataka u bazu							
Cilj 1.5.	Utvrđeno nulto stanje dnevnih leptira						
Indikator: Ček lista dnevnih leptira na području Parka							
Aktivnost 1.5.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Istražiti i sakupiti literaturne podatke o fauni dnevnih leptira (<i>Lepidoptera</i>)	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Broj unesenih podataka u bazi							
Aktivnost 1.5.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Odrediti nulto stanje dnevnih leptira na području Parka	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izvještaj o nultom stanju dnevnih leptira							
Cilj 1.6	Inventarizacija vodozemaca i gmizavaca						
Indikator: Ček lista vodozemaca i gmizavaca na području Parka							
Aktivnost 1.6.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Istražiti i sakupiti literaturne podatke o fauni vodozemaca i gmizavaca	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Broj unesenih podataka u bazi							
Aktivnost 1.6.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Odrediti distribuciju vodozemaca i gmizavaca na području Parka	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izvještaj o nultom stanju							
Cilj 1.7.	Utvrđeno kvantitativno i kvalitativno stanje vrsta ptica grabljivica						
Indikator: Izrađena lista vrsta ptica grabljivica i njihova brojnost u Parku							
Aktivnost 1.7.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost

		1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Generisati literaturne i terenske podatke o prisutnosti i stanju ptica grabljivica	1						
Indikator: Broj unesenih podataka u bazi							
Aktivnost 1.7.2.	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Vršiti monitoring najznačajnijih vrsta grabljivaca	1						
Indikator: Izvještaj o sprovedenom monitoringu							
Cilj 1.8.	Očuvane populacije slijepih miševa						
Indikator: Broj Istraženih objekata važnih za očuvanje kolonija slijepih miševa i sprovedene mjere zaštite ugroženih kolonija							
Aktivnost 1.8.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Izvršiti nabavku opreme za istraživanje slijepih miševa	1						
Indikator: Izvršena nabavka opreme (mreže i aluminijske šipke)							
Aktivnost 1.8.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Istražiti rasprostranjenost i utvrditi važna područja za očuvanje slijepih miševa	1						
Indikator: Izrađene mape distribucije vrsta i njihovih skloništa							
Aktivnost 1.8.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Utvrđiti faktore ugrožavanja i po potrebi sprovesti mjere očuvanja kolonija slijepih miševa	1						
Indikator: Definisani faktori ugrožavanja i broj zaštićenih skloništa							
Cilj 1.9.	Utvrđeno stanje vrsta iz porodice kuna						
Indikator: Izrađena lista prisutnih vrsta sa mapom distribucije i ocjenom stanja populacija							
Aktivnost 1.9.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Nabavka opreme za istraživanje <i>Mustelida</i> (foto-zamke, živolovke)	1						
Indikator: Izvršena nabavka opreme							
Aktivnost 1.9.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Monitoring stanje vrsta iz porodice kuna	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izvještaj monitoringa o stanju vrsta iz porodice kuna							
Aktivnost 1.9.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izvršiti kartiranje potencijalnih staništa porodica kuna							Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izrađene mape distribucije potencijalnih staništa							
Cilj 1.10.	Utvrđeni koridori krupnih sisara						
Indikator: Identifikovani koridori za krupne sisare na prostoru Parka sa mapom distribucije							
Aktivnost 1.10.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi mobilnu aplikaciju za terenski rad u cilju boljeg monitoringa	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj, Služba fizičke zaštite
Indikator: Izrađena mobilna aplikacija							
Aktivnost 1.10.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izvršiti obuku nadzornika za korišćenje mobilne aplikacije	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Broj obučениh nadzornika							
Aktivnost 1.10.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izvršiti nabavku opreme za istraživanje prisustva krupnih sisara (foto-zamke)							Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izvršena nabavka opreme							
Aktivnost 1.10.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Sprovoditi monitoring krupnih sisara							Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izvještaj o sprovedenom monitoringu i mapirani koridori							
Cilj 1.11.	Obezbijeđena prihrana za krupne sisare tokom zimskih mjeseci						
Indikator: Uspostavljena funkcionalna hranilišta							
Aktivnost 1.11.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Vršiti prihranu krupnih sisara tokom zimskih mjeseci na hranilištima	1						Direktor Parka, Služba fizičke zaštite
Indikator: Količina utrošene hrane i soli							
Aktivnost 1.11.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izgraditi nova hranilišta i solila	1						Direktor Parka, Služba fizičke zaštite, Služba za održavanje ambijentalne higijene i infrastrukture
Indikator: Izgrađena dva hranilišta i četiri solila							
Cilj 1.12.	Zaštita i održivo korišćenje vodenih resursa						
Indikator: Ekološki kvalitet vode je na zadovoljavajućem nivou							
Aktivnost 1.12.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Monitoring hidroloških objekata	1						Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju; Uprava za vode; Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj, direktor Parka
Indikator: Ispitan kvalitet vode Hridskog jezera, obezbijeđena dugoročna zaštita i održivo korišćenje							

Strateška oblast 2: Očuvanje, unapređivanje i popularizacija kulturno-istorijskih i etnografskih vrijednosti i potencijala							
Cilj 2.1	Očuvana materijalna kulturna baština						
Indikator: Broj Istraženih i valorizovanih elemenata materijalne kulturne baštine Parka							
Aktivnost 2.1.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Finalizovati terensko istraživanje katunskog graditeljstva na području Parka	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izveštaj o sprovedenim istraživanjima katunskog graditeljstva na području Parka							
Aktivnost 2.1.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Inicirati i učestvovati u projektima istraživanja, sprovođenja mjera zaštite i prezentovanja kulturnog nasljeđa, koje implementiraju nadležne institucije	2						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj

Indikator: Broj realizovanih projekata i sprovedenih mjera zaštite							
Aktivnost 2.1.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Pokretati inicijative za uspostavljanje zaštite kulturnih dobara	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Broj pokrenutih inicijativa. Broj zaštićenih kulturnih dobara.							
Cilj 2.2	Prezentacija materijalne kulturne baštine Parka						
Indikator: Broj promovisanih i prezentovanih elemenata materijalne kulturna baština Parka							
Aktivnost 2.2.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Prikupljati starije fotografije i razglednice iz plavsko-gusinjske regije u elektronskoj formi, od institucija i pojedinaca koji ih posjeduju	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Broj digitalizovanih elemenata							
Aktivnost 2.2.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Formirati elektronsku bazu umjetničkih radova sa motivima Plavsko-gusinjske regije akademskih likovnih stvaralaca	3						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Broj digitalizovanih elemenata							
Aktivnost 2.2.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Organizovati tematske izložbe povodom značajnih datuma	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Broj organizovanih tematskih izložbi							
Cilj 2.3	Zaštita i prezentacija nematerijalne kulturne baštine						
Indikator: Broj zaštićenih, valorizovanih i promovisanih elemenata nematerijalne kulturne baštine							
Aktivnost 2.3.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Inventarisati nematerijalnu kulturnu baštinu Parka	1						Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Broj popisanih elemenata nematerijalne kulturne baštine							
Aktivnost 2.3.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Prikupiti podatke od nosilaca nematerijalnih kulturnih dobara	1						Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Broj nosilaca nematerijalnih kulturnih dobara							
Aktivnost 2.3.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Popunjavati upitnike za identifikaciju elemenata nematerijalnog kulturnog nasljeđa	1						Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Broj popunjenih upitnika							
Aktivnost 2.3.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Inicirati ka Upravi za zaštitu kulturnih dobara uspostavljanje zaštite, na osnovu istraživačkih nalaza, zaštitu nematerijalnog kulturnog dobra	2						Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Broj inicijativa i broj zaštićenih elemenata nematerijalnog kulturnog dobra							
Aktivnost 2.3.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Organizovati manifestacije i učestvovati na sajmovima, izložbama i kulturno-umjetničkim programima koji se oslanjaju na etnografsko nasljeđe	2						Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Broj organizovanih manifestacija i tematskih sajmova							
Aktivnost 2.3.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Učestvovati u projektima zaštite i valorizacije nematerijalne kulturne baštine pod pokroviteljstvom relevantnih institucija (Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturnih dobara, CANU i dr.)	2						Služba za promociju, marketing i turizam; Institucije iz oblasti zaštite kulturnog nasljeđa, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturnih dobara, CANU i dr.
Indikator: Broj realizovanih projekata							
Aktivnost 2.3.7	Prioritet	Dinamika					Odgovornost

		1	2	3	4	5	Služba za promociju, marketing i turizam, Ministarstvo kulture i medija
Pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture kreirati programe za obilježavanje "Dana evropske baštine"	2						
Indikator: Realizovan program „Dani evropske baštine“							

Strateška oblast 3: Edukacija, interpretacija i promocija prirodnih i kulturnih vrijednosti parka

Cilj 3.1 Razvijena i unaprijeđena edukacija i interpretacija

Indikator: Procenat školske populacije, posjetilaca i lokalnog stanovništva koji su kvalitetno edukovani o vrijednostima Parka je povećan za 15% u odnosu na prethodni period

Aktivnost 3.1.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa osnovnim školama sprovoditi postojeće edukativne programe	1						Služba za promociju, marketing i turizam, Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj

Indikator: Broj održanih radionica sprovedenih po edukativnom programu. Broj učenika koji su prošli kroz edukativni program.

Aktivnost 3.1.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U skladu sa nastavnim programima osmisliti edukativne materijale	1						Služba za promociju, marketing i turizam, Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj

Indikator: Broj izrađenih edukativnih materijala

Aktivnost 3.1.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa TO obilježiti značajne ekološke datume	1						Služba za promociju, marketing i turizam, TO Plav, TO Gusinje

Indikator: Broj obilježenih ekoloških datuma

Aktivnost 3.1.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa TO Plav i Gusinje osmisliti i sprovesti ciljane interpretativne programe obilaska Parka	1						Služba za promociju, marketing i turizam, TO Plav, TO Gusinje

Indikator: Osmišljeni interpretativni programi parka. Broj sprovedenih obilazaka.

Aktivnost 3.1.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

U saradnji sa Planinarskim savezom Crne Gore formirati nove edukativne staze	1						Služba za promociju, marketing i turizam, direktor Parka, Planinarski savez Crne Gore
Indikator: Formirane nove edukativne staze							
Aktivnost 3.1.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa Planinarskim savezom Crne Gore formirati novu tematsku stazu	1						Direktor JPNPCG, direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam, Planinarski savez Crne Gore
Indikator: Formirana nova tematska staza							
Aktivnost 3.1.7	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa Planinarskim savezom Crne Gore, naldežnim ministarstvom i Agencijom unaprijediti tematsku stazu "Praistorijski crteži-Magna mater (Velika majka)"	1						Služba za promociju, marketing i turizam, direktor Parka, Planinarski savez Crne Gore, nadležno Ministarstvo i Agencija za zaštitu životne sredine
Indikator: Unaprijeđena tematska staza							
Cilj 3.2	Park je uspješno promovisan na nacionalnom i međunarodnom nivou						
Indikator: Park je prepoznatljiva i atraktivna destinacija za posjetioce i ljubitelje prirode							
Aktivnost 3.2.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Sprovoditi PR kampanje	1						Služba za promociju, marketing i turizam, direktor Parka, direktor JPNPCG
Indikator: Broj sprovedenih PR kampanja							
Aktivnost 3.2.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Učestvovati na turističkim sajmovima	1						Služba za promociju, marketing i turizam, direktor Parka, direktor JPNPCG
Indikator: Broj međunarodnih i nacionalnih turističkih sajmova na kojima je JPNPCG uzelo učešće							
Aktivnost 3.2.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Organizovati manifestacije i događaje	1						Služba za promociju, marketing i turizam, Direktor Parka
Indikator: Broj organizovanih manifestacija i događaja							
Aktivnost 3.2.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Izraditi promotivni materijal	1						Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Količina izrađenog promotivnog materijala							
Aktivnost 3.2.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi propagandni materijal	1						Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Količina izrađenog propagandnog materijala							
Aktivnost 3.2.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi autentični suvenir Parka	1						Služba za promociju, marketing i turizam, direktor Parka
Indikator: Objavljen i sproveden konkurs, izabran autentičan suvenir parka							

Strateška oblast 4: Turizam zasnovan na aktivnom odmoru u prirodi							
Cilj 4.1	Unaprijeđena i razvijena turistička posjetilačka infrastruktura Parka						
Indikator: Broj uređenih, adaptiranih i novoizgrađenih elemenata posjetilačke infrastrukture							
Aktivnost 4.1.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Unaprijediti postojeći Centar za posjetioce u Gusinju novim sadržajima	1						Direktor JPNPCG, direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Unaprijeđen postojeći Centar za posjetioce							
Aktivnost 4.1.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izgraditi i urediti novi Centar za posjetioce	1						Direktor JPNPCG, Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Izrađen novi Centar za posjetioce							
Aktivnost 4.1.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Urediti prostor ispred i iza Centra za posjetioce u Gusinju u funkciji expo-prostora	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Uređen expo-prostor							
Aktivnost 4.1.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Urediti glavne ulaze u Park	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Izrađeni glavni ulazi u Park							
Aktivnost 4.1.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Izgraditi kontrolno-naplatne punktove	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Izrađeni kontrolno-naplatni punktovi na lokalitetima Hridska krivina, dolina Ropojana, Ribljak, Zarunice i Babino polje							
Aktivnost 4.1.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Postaviti i dopuniti najavne, glavne i informativne table ka i u Parku	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Broj dopunjenog informativnog mobilijara							
Aktivnost 4.1.7	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Unaprijediti postojeći sistem informativnih tabli i smjerokaza	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Broj adaptiranih elemenata informativnog mobilijara							
Aktivnost 4.1.8	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa planinarskim savezom unaprijediti pješačke staze	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam , Planinarski savez CG
Indikator: Izvještaj o uređenju pješačkih staza							
Aktivnost 4.1.9	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa biciklističkim savezom unaprijediti biciklističke staze	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam, Biciklistički savez CG
Indikator: Izvještaj o uređenju biciklističkih staza							
Aktivnost 4.1.10	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izgraditi vidikovce na lokacijama: Kofiljača, Horolac, Vezirova brada, Bogičevića	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Izgrađeni vidikovci							
Aktivnost 4.1.11	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Formirati stazu za hodanje na krpjama	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Formirana staza za hodanje na krpjama							
Aktivnost 4.1.12	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Izraditi infrastrukturu za posmatranje ptica	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Izrađena infrastruktura za posmatranje ptica							
Aktivnost 4.1.13	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi infrastrukturu za posmatranje životinja	2						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Izrađena infrastruktura za posmatranje životinja							
Aktivnost 4.1.14	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi odmorišta za pješake i bicikliste	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Izrađena odmorišta za pješake i bicikliste							
Aktivnost 4.1.15	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izvršiti rekonstrukciju i/ili adaptaciju karaula na teritoriji Parka koje nisu u funkciji i izvršiti prenamjenu istih (u funkciji posjetilaca)	2						Direktor JNPCG, direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam, Ministarstvo unutrašnjih poslova
Indikator: Izvršena rekonstrukcija i/ili adaptacija karaula na lokacijama Gradine, Vusanje, Grebaja, Grnčar-Bojovići.							
Aktivnost 4.1.16	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izgraditi dječije igralište ispred Centra za posjetioce u Gusinju	2						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Izgrađeno dječije igralište							
Aktivnost 4.1.17	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Prilagoditi glavne atrakcije u Parku (učiniti ih dostupnim) za posjete osoba sa invaliditetom	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Izrađena rampa za pristup osoba sa invaliditetom ispred Centra za posjetioce u Gusinju i ispred novog Centra za posjetioce							
Cilj 4.2	Unaprijeđena turistička ponuda koja je zasnovana na rekreaciji						
Indikator: Uspostavljeni elementi za rekreativne aktivnosti povećavaju zadovoljstvo i broj posjetilaca							
Aktivnost 4.2.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Razviti nov turistički proizvod posmatranje ptica	2						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Izrađen program turističke ponude posmatranja ptica							
Aktivnost 4.2.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Razviti nov turistički proizvod posmatranje divljih životinja	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Izrađen program turističke ponude posmatranja divljih životinja							
Aktivnost 4.2.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Osmisliti nove izložbene postavke u Centru za posjetioce	1						Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Urađena nova izložbena postavka							
Cilj 4.3	Upravljanje posjetiocima						
Indikator: Uređen i funkcionalan sistem posjećivanja sa akcionim planom upravljanja posjetiocima;Povećan nivo zadovoljstva posjetilaca Parka.							
Aktivnost 4.3.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Analizirati strukturu, mišljenje, potrebe i očekivanja posjetilaca	1						Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Sprovedena anketa i izrađen izvještaj analize							
Aktivnost 4.3.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Analizirati uticaj posjetilaca na prirodne i kulturne vrijednosti	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Izvještaj o analizi uticaja posjetilaca u Parku na osnovu dnevnih izvještaja nadzornika							
Aktivnost 4.3.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U sardnji sa planinarskim i biciklističkim savezom analizirati korišćenje postojećeg sistema staza	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Izrađen elaborat o analizi svih vrsta staza							
Aktivnost 4.3.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Istražiti i odrediti prihvatne kapacitete pojedinih najposjećenijih lokaliteta u	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam

skladu sa smjernicama zaštite prirode, pratiti i regulisati broj posjetilaca							
Indikator: Izrađena studija prihvatnih kapaciteta najposjećenijih lokaliteta							
Aktivnost 4.3.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izgraditi mehanizam koji će doprinijeti da se smanji efekat vidljivosti posjetilaca u određenim područjima („leave no trace“ principi)	1						Direktor Parka Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Razvijen mehanizam zasnovan na „leave no trace“ principima. Efekat vidljivosti posjetilaca na Hrdskom jezeru i u dolini Grebaje smanjen							
Aktivnost 4.3.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Razviti programe obilaska Parka (bazirane na prirodnim i kulturnim vrijednostima) za različite ciljne grupe	1						Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Osmišljeni ciljani programi obilaska parka. Broj sprovedenih obilazaka							

Strateška oblast 5: Saradnja sa nacionalnim i međunarodnim organizacijama i institucijama i lokalnim zajednicama

Cilj 5.1 Unapređenje upravljanja, umrežavanja, zaštite i promocije kroz nacionalnu i međunarodnu saradnju

Indikator: Park je prepoznat kao pouzdan partner domaćim i međunarodnim organizacijama i institucijama;Mehanizmi saradnje su unaprijeđeni i raste broj zajedničkih inicijativa i projekata

Aktivnost 5.1.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Poboljšati saradnju sa državnim institucijama i ustanovama u vezi definisanja jasnih procedura i zakonskih obaveza iz oblasti zaštite živote sredine i prirode	1						Direktor JNPCG, direktor Parka
Indikator: Broj održanih tematskih sastanaka. Efikasnije sprovođenje procedura i obaveza.							
Aktivnost 5.1.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Uputiti inicijative državnim institucijama i ustanovama u cilju efikasnijeg	1						Direktor JNPCG, direktor Parka,

upravljanja zaštićenog područja							
Indikator: Broj inicijativa i zaključci sa održanih sastanaka							
Aktivnost 5.1.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Aktivnom saradnjom sa NVO sektorom realizovati projekte iz oblasti zaštite prirode i životne sredine	1						Direktor JPNPCG, direktor Parka, Služba za projekte i međunarodnu saradnju, NVO
Indikator: Broj realizovanih zajedničkih projekata							
Aktivnost 5.1.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Uputiti inicijative ka lokalnim organizacijama i u cilju efikasnijeg upravljanja zaštićenim područja	1						Direktor parka
Indikator: Broj inicijativa i zaključci sa održanih sastanaka							
Aktivnost 5.1.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Uspostaviti saradnju sa zaštićenim područjima u regionu	2						Direktor JPNPCG
Indikator: Memorandumi o saradnji sa najmanje 2 zaštićena područja							
Aktivnost 5.1.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Unaprijediti saradnju sa partnerskim zaštićenim područjima	2						Direktor JPNPCG, direktor parka, Služba za projekte i međunarodnu saradnju
Indikator: Broj održanih sastanaka, partnerskih inicijativa i studijskih posjeta							
Aktivnost 5.1.7	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Nastaviti saradnju sa međunarodnim organizacijama (IUCN, UNESCO, Europark federacija i dr.)	1						Direktor JPNPCG
Indikator:							
Aktivnost 5.1.8	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Priprema i izrada prijedloga projekata u skladu sa potreba parka i javnim pozivima	1						Direktor parka, Služba za projekte i međunarodnu saradnju

Indikator: Broj podnošenih i broj odobrenih projektnih prijedloga							
Aktivnost 5.1.9	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Realizacija projektnih aktivnosti	1						Direktor parka, Služba za projekte i međunarodnu saradnju
Indikator: Izvještaji o uspješnosti realizacije projektnih aktivnosti							
Aktivnost 5.1.10	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Učešće u obukama za pisanje i izvještavanje projekata	3						Služba za projekte i međunarodnu saradnju
Indikator: Broj stručnih saradnika koji su uspješno završili obuku							
Cilj 5.2	Podrška lokalnoj zajednici u održivom razvoju u skladu sa principima očuvanja vrijednosti parka						
Indikator: Lokalne zajednice aktivno saraduju sa Parkom; Povećan broj zajedničkih projekata i inicijativa, tradicionalnih funkcionalnih gazdinstava i usluga i proizvoda lokalne zajednice u ponudi Parka.							
Aktivnost 5.2.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi prijedloge projekata u skladu sa pozivima u partnerstvu sa lokalnim zajednicama koje gravitiraju Parku	2						Direktor parka Služba za projekte i međunarodnu saradnju
Indikator: Broj podnošenih i broj odobrenih projektnih prijedloga							
Aktivnost 5.2.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Pružiti podršku lokalnom stanovništvu za očuvanje tradicionalne poljoprivrede	3						Direktor parka
Indikator: Broj tradicionalnih funkcionalnih gazdinstava							
Aktivnost 5.2.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Pružiti podršku lokalnom stanovništvu za razvoj ponuda zasnovanih na tradicionalnim oblicima, u skladu sa održivim principima	1						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Broj tradicionalnih funkcionalnih ponuda							
Aktivnost 5.2.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Uspostaviti geografski sertifikat porijekla za lokalne proizvode	1						Direktor JPNPCG; direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Uspostavljen geografski sertifikat							
Aktivnost 5.2.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Pružiti podršku lokalnom stanovništvu da svoje proizvode plasiraju na manifestacijama i sajmovima koje organizuje JPNPCG	3						Direktor Parka, Služba za promociju, marketing i turizam
Indikator: Broj lokalnih proizvođača koji se odazvao pozivu							
Aktivnost 5.2.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Uraditi Plan gazdovanja šuma u privatnoj svojini	1						Direktor Parka, Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Izrađen Plan gazdovanja šuma u privatnoj svojini							
Aktivnost 5.2.7	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Obezbijediti drvene sortimente iz reda sanitara za potrebe lokalnog stanovništva	1						Direktor Parka, Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Količina drvenih sortimenata koja je dodjeljena lokalnom stanovništvu na osnovu upućenih zahtjeva							
Cilj 5.3	Socio-ekonomski razvoj područja Parka						
Indikator: Akteri koji su u interakciji sa područjem Parka su prepoznati i uključeni u procese upravljanja zaštićenim područjem.							
Aktivnost 5.3.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi socio -ekonomsku analizu šireg područja Parka	1						Direktor parka, Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Broj definisanih klastera i njihovo uključivanje u socio-ekonomski forum							
Aktivnost 5.3.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Redovno održavati socio-ekonomske forume	2						Direktor parka, Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Indikator: Broj održanih tematskih socio-ekonomskih foruma sa sačinjenim izvještajima							

Strateška oblast 6: Efikasna kontrola prostora Parka

Cilj 6.1 Unapređenje fizičke zaštite Parka

Indikator: Broj podnesenih prijava; Broj procesuiranih prijava; Usklađeni pravni i organizacioni kapaciteti sa potrebama Parka

Aktivnost 6.1.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izvršiti povećanje broja izvršilaca u Službi zaštite	1						Direktor JPNPCG, direktor Parka, Služba za kadrovske, pravne i opšte poslove

Indikator: Broj izvršilaca u Službi zaštite je povećan za tri

Aktivnost 6.1.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Organizovati interne obuke za Službu fizičke zaštite	1						Direktor Parka Služba za kadrovske, pravne i opšte poslove, Služba za promociju, marketing i turizam, Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine I održivi razvoj

Indikator: Broj organizovanih obuka

Aktivnost 6.1.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izvršiti nabavku materijalno - tehničkih sredstava za Službu fizičke zaštite i Službu za održavanje ambijentalne higijene i infrastrukture	1						Direktor Parka, Služba za logistiku

Indikator: Izvršena nabavka

Aktivnost 6.1.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa nadležnim inspekcijским službama vršiti kontrolu i suzbijati nelegalne aktivnosti	1						Direktor Parka, Služba fizičke zaštite, Služba za kadrovske, pravne i opšte poslove

Indikator: Broj podnešenih i procesuiranih prijava

Aktivnost 6.1.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa odjeljenjem bezbjednost Plav i stanicom policije Gusinje vršiti kontrolu i suzbijati nelegalne aktivnosti	1						Direktor Parka, Služba fizičke zaštite, Služba za kadrovske, pravne i opšte poslove

Indikator: Broj podnešenih i procesuiranih prijava							
Cilj 6.2		Utvrđivanje i označavanje jasne granice Parka					
Indikator: Definisana dinamika i način finansiranja za utvrđivanje jasnih granica Parka							
Aktivnost 6.2.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Direktor JPNPCG i direktor Parka
Uputiti inicijativu organima državne uprave nadležnim za poslove šumarstva i zaštite životne sredine, organu uprave nadležnom za poslove katastra, gradskim opštinama i opštinama na čijoj se teritoriji nalazi nacionalni park za formiranje radnog tijela za utvrđivanje i obilježavanje jasnih granica Parka	1						
Indikator: Formirano radno tijelo							
Aktivnost 6.2.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Radno tijelo za utvrđivanje i obilježavanje jasnih granica Parka
Definisati izvore finansiranja, budžet i dinamiku za utvrđivanje i obilježavanje jasnih granica Parka	1						
Indikator: Jasno definisani izvori finansiranja, budžet i dinamika							
Cilj 6.3		Park bez otpada					
Indikator: Efikasna regulacija upravljanja otpadom; Smanjen broj nelegalnih odlagališta otpada.							
Aktivnost 6.3.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Direktor JPNPCG, direktor Parka, Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj, Služba za kadrovske, pravne i opšte poslove
Inicirati sastanke sa komunalnim preduzećima koji gravitiraju u Parku u vezi definisanja procedura spriječavanja nastanka i sanacije neuređenih odlagališta otpada	1						
Indikator: Broj sastanaka i broj definisanih procedura							
Aktivnost 6.3.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Direktor Parka, Služba za održavanje ambijentalne higijene i infrastrukture,
U saradnji sa komunalnim preduzećima opština koje	1						

gravitiraju u Parku izvršiti sanaciju neuređenih odlagališta otpada na području Parka							Služba fizičke zaštite, Komunalna preduzeća opština Plav i Gusinje
Indikator: Broj saniranih neuređenih odlagališta otpada							
Aktivnost 6.3.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa komunalnim preduzećima, NVO-ima, civilnim sektorima, lokalnim stanovništvom i volonterima organizovati akcije uklanjanja otpada	1						Direktor Parka, Služba za održavanje ambijentalne higijene i infrastrukture, Služba fizičke zaštite, Komunalna preduzeća opština Plav i Gusinje, NVO
Indikator: Broj preuzetih akcija i količina uklonjenog otpada							

3.3. VREMENSKI RASPORED OSTVARIVANJA PREDVIĐENIH AKTIVNOSTI

Broj	Aktivnost	2021	2022	2023	2024	2025
1.1.1	Izvršiti obuku stručnih saradnika za floru i vegetaciju za rad u Geografsko informacionom sistemu					
1.1.2	Izraditi mobilnu aplikaciju u cilju boljeg monitoringa i prikupljanja podataka					
1.1.3	Nastaviti inventarizaciju nacionalno i/ili međunarodno značajnih biljnih taksona u postojećoj bazi podataka					
1.1.4	Izvršiti analizu literaturnih i terenskih podataka unijetih u bazu					
1.1.5	Uraditi karte distribucije za prioritetne vrste					
1.2.1	Kartirati stanišni tip *3180 Povremena kraška jezera (turlozi) na prostoru Ropojanskog jezera					
1.2.2	Izraditi analizu stanja dijagnostičkih vrsta na stanišnom tipu *3180					
1.2.3	Kartirati stanišni tip *7250 Zapadnobalkanske alpijske tresave (<i>Narthecion scardici</i>)					
1.2.4	Izraditi analizu stanja dijagnostičkih vrsta na stanišnom tipu *7250					
1.3.1	Izraditi mobilnu aplikaciju za rad na terenu					
1.3.2	Obučiti nadzornike za korišćenje mobilne aplikacije					
1.3.3	Kontrolisati stanje na terenu i unositi terenske podatke u bazu podataka					
1.3.4	Izvršiti analizu stanja i mapirati staništa na kojima je vršeno ubiranje					
1.4.1	Pratiti zdravstveno stanje šumskih ekosistema na odabranim bioindikatorskim tačkama					

1.4.2	Sprovoditi monitoring dendrometričkih i ekoloških aspekata šumskih ekosistema					
1.4.3	Sprovoditi sanitarno-higijenske aktivnosti					
1.4.4	Sprovoditi mjere zaštite od požara					
1.4.5.	Izraditi interaktivnu bazu podataka o stanju šumskih ekosistema					
1.5.1	Istražiti i sakupiti literaturne podatke o fauni Lepidoptera					
1.5.2	Odrediti nulto stanje dnevnih leptira na području Parka					
1.6.1	Istražiti i sakupiti literaturne podatke o fauni vodozemaca i gmizavaca					
1.6.2	Odrediti distribuciju vodozemaca i gmizavaca na području Parka					
1.7.1	Generisati literaturne i terenske podatke o prisutnosti i stanju ptica grabljivica					
1.8.1	Izvršiti nabavku opreme za istraživanje slijepih miševa					
1.8.2	Istražiti rasprostranjenost i utvrditi važna područja za očuvanje slijepih miševa					
1.8.3	Utvrditi faktore ugrožavanja i po potrebi sprovesti mjere očuvanja kolonija slijepih miševa					
1.9.1	Nabavka opreme za istraživanje <i>Mustelida</i> (foto-zamke, živolovke)					
1.9.2	Monitoring stanje vrsta iz porodice kuna					
1.9.3	Izvršiti kartiranje potencijalnih staništa porodica kuna					
1.10.1	Izraditi mobilnu aplikaciju za terenski rad u cilju boljeg monitoringa					
1.10.2	Izvršiti obuku nadzornika za korišćenje mobilne aplikacije					
1.10.3	Izvršiti nabavku opreme za istraživanje prisustva krupnih sisara (foto-zamke)					
1.10.4	Sprovoditi monitoring krupnih sisara					
1.11.1	Vršiti prihranu krupnih sisara tokom zimskih mjeseci na hranilištima					
1.11.2	Izgraditi nova hranilišta i solila					
1.12.1	Monitoring hidroloških objekata					
2.1.1	Finalizovati terensko istraživanje katunskog graditeljstva na području Parka					
2.1.2	Inicirati i učestvovati u projektima istraživanja, sprovođenja mjera zaštite i prezentovanja kulturnog nasljeđa, koje implementiraju nadležne institucije					
2.1.3	Pokretati inicijative za uspostavljanje zaštite kulturnih dobara					
2.2.1	Prikupljati starije fotografije i razglednice iz plavsko-gusinjske regije u elektronskoj formi, od institucija i pojedinaca koji ih posjeduju					
2.2.2	Formirati elektronsku bazu umjetničkih radova sa motivima Plavsko-gusinjske regije akademskih likovnih stvaralaca					
2.2.3	Organizovati tematske izložbe povodom značajnih datuma					
2.3.1	Inventarisati nematerijalnu kulturnu baštinu Parka					
2.3.2	Prikupiti podatke od nosilaca nematerijalnih kulturnih dobara					
2.3.3	Popunjavati upitnike za identifikaciju elemenata nematerijalnog kulturnog nasljeđa					

2.3.4	Inicirati ka Upravi za zaštitu kulturnih dobara uspostavljanje zaštite, na osnovu istraživačkih nalaza, zaštitu nematerijalnog kulturnog dobra					
2.3.5	Organizovati manifestacije i učestvovati na sajmovima, izložbama i kulturno-umjetničkim programima koji se oslanjaju na etnografsko nasljeđe					
2.3.6	Učestvovati u projektima zaštite i valorizacije nematerijalne kulturne baštine pod pokroviteljstvom relevantnih institucija (Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturnih dobara, CANU i dr.)					
2.3.7	Pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture kreirati programe za obilježavanje "Dana evropske baštine"					
3.1.1	U saradnji sa osnovnim školama sprovesti postojeće edukativne programe					
3.1.2	U skladu sa nastavnim programima osmisliti edukativne materijale					
3.1.3	U saradnji sa TO obilježiti značajne ekološke datume					
3.1.4	U saradnji sa TO Plav i Gusinje osmisliti i sprovesti ciljane interperativne programe obilaska Parka					
3.1.5	U saradnji sa Planinarskim savezom Crne Gore formirati nove edukativne staze					
3.1.6	U saradnji sa Planinarskim savezom Crne Gore formirati novu tematsku stazu					
3.1.7	U saradnji sa Planinarskim savezom Crne Gore, naldežnim ministarstvom i Agencijom unaprijediti tematsku stazu "Praistorijski crteži-Magna mater (Velika majka)"					
3.2.1	Sprovesti PR kampanje					
3.2.2	Učestvovati na turističkim sajmovima					
3.2.3	Organizovati manifestacije i događaje					
3.2.4	Izraditi promotivni materijal					
3.2.5	Izraditi propagandni materijal					
3.2.6	Izraditi autentični suvenir Parka					
4.1.1	Unaprijediti postojeći Centar za posjetioce u Gusinju novim sadržajima					
4.1.2	Izgraditi i urediti novi Centar za posjetioce					
4.1.3	Urediti prostor ispred i iza Centra za posjetioce u Gusinju u funkciji expo-prostora					
4.1.4	Urediti glavne ulaze u Park					
4.1.5	Izraditi kontrolno-naplatne punktove					
4.1.6	Postaviti i dopuniti najavne, glavne i informativne table ka/i u Parku					
4.1.7	Unaprijediti postojeći sistem informativnih tabli i smjerkaza					
4.1.8	U saradnji sa planinarskim savezom unaprijediti pješačke staze					
4.1.9	U saradnji sa biciklističkim savezom unaprijediti biciklističke staze					

4.1.10	Izgraditi vidikovce na lokacijama: Kofiljača, Horolac, Vezirova brada, Bogičevića					
4.1.11	Formirati stazu za hodanje na krpljama					
4.1.12	Izraditi infrastrukturu za posmatranje ptica					
4.1.13	Izraditi infrastrukturu za posmatranje životinja					
4.1.14	Izraditi odmorišta za pješake i bicikliste					
4.1.15	Izvršiti rekonstrukciju i/ili adaptaciju karaula na teritoriji Parka koje nisu u funkciji i izvršiti prenamjenu istih (u funkciji posjetilaca)					
4.1.16	Izgraditi dječije igralište ispred Centra za posjetioce u Gusinju					
4.1.17	Prilagoditi glavne atrakcije u Parku (učiniti ih dostupnim) za posjete osoba sa invaliditetom					
4.2.1	Razviti novi turistički proizvod posmatranja ptica					
4.2.2	Razviti nov turistički proizvod posmatranje divljih životinja					
4.2.3	Osmisliti nove izložbene postavke u Centru za posjetioce					
4.3.1	Analizirati strukturu, mišljenje, potrebe i očekivanja posjetilaca					
4.3.2	Analizirati uticaj posjetilaca na prirodne i kulturne vrijednosti					
4.3.3	U saradnji sa planinarskim i biciklističkim savezom analizirati korišćenje postojećeg sistema staza					
4.3.4	Istražiti i odrediti prihvatne kapacitete pojedinih najposjećenijih lokaliteta u skladu sa smjernicama zaštite prirode, pratiti i regulisati broj posjetilaca					
4.3.5	Izgraditi mehanizam koji će doprinijeti da se smanji efekat vidljivosti posjetilaca u određenim područjima („leave no trace“ principi)					
4.3.6	Razviti programe obilaska Parka (bazirane na prirodnim i kulturnim vrijednostima parka) za različite ciljne grupe					
5.1.1	Poboljšati saradnju sa državnim institucijama i ustanovama u vezi definisanja jasnih procedura i zakonskih obaveza iz oblasti zaštite živote sredine i prirode					
5.1.2	Uputiti inicijative državnim institucijama i ustanovama u cilju efikasnijeg upravljanja zaštićenog područja					
5.1.3	Aktivnom saradnjom sa NVO sektorom realizovati projekte iz oblasti zaštite prirode i životne sredine					
5.1.4	Uputiti inicijative ka lokalnim organizacijama i u cilju efikasnijeg upravljanja zaštićenim područja					
5.1.5	Uspostaviti saradnju sa zaštićenim područjima u regionu					
5.1.6	Unaprijediti saradnju sa partnerskim zaštićenim područjima					
5.1.7	Nastaviti saradnju sa međunarodnim organizacijama (IUCN, UNESCO, Europark federacija i dr.)					
5.1.8	Priprema i izrada prijedloga projekata u skladu sa potreba parka i javnim pozivima					
5.1.9	Realizacija projektnih aktivnosti					
5.1.10	Učešće u obukama za pisanje i izvještavanje projekata					

5.2.1	Izraditi prijedloge projekata u skladu sa pozivima u partnerstvu sa lokalnim zajednicama koje gravitiraju u Parku					
5.2.2	Pružiti podršku lokalnom stanovništvu za očuvanje tradicionalne poljoprivrede					
5.2.3	Pružiti podršku lokalnom stanovništvu za razvoj ponuda zasnovanih na tradicionalnim oblicima, u skladu sa održivim principima					
5.2.4	Uspostaviti geografski sertifikat porijekla za lokalne proizvode					
5.2.5	Pružiti podršku lokalnom stanovništvu da svoje proizvode plasiraju na manifestacijama i sajmovima koje organizuje JPNPCG					
5.2.6	Uraditi Plan gazdovanja šuma u privatnoj svojini					
5.2.7	Obezbijediti drvene sortimente iz reda sanitara za potrebe lokalnog stanovništva					
5.3.1	Izraditi socio -ekonomsku analizu šireg područja Parka					
5.3.2	Redovno održavati socio-ekonomske forume					
6.1.1	Izvršiti povećanje broja izvršilaca u Službi zaštite					
6.1.2	Organizovati interne obuke za Službu fizičke zaštite					
6.1.3	Izvršiti nabavku materijalno - tehničkih sredstava za Službu fizičke zaštitu i Službu za održavanje ambijentalne higijene i infrastrukture					
6.1.4	U saradnji sa nadležnim inspekcijским službama vršiti kontrolu i suzbijati nelegalne aktivnosti					
6.1.5	U saradnji sa odjeljenjem bezbjednost Plav i stanicom policije Gusinje vršiti kontrolu i suzbijati nelegalne aktivnosti					
6.2.1	Uputiti inicijativu organima državne uprave nadležnim za poslove šumarstva i zaštite životne sredine, organu uprave nadležnom za poslove katastra, gradskim opštinama i opštinama na čijoj se teritoriji nalazi nacionalni park za formiranje radnog tijela za utvrđivanje i obilježavanje jasnih granica Parka					
6.2.2	Definisati izvore finansiranja, budžet i dinamiku za utvrđivanje i obilježavanje jasnih granica Parka					
6.3.1	Inicirati sastanke sa komunalnim preduzećima koji gravitiraju u Parku u vezi definisanja procedura spriječavanja nastanka i sanacije neuređenih odlagališta otpada					
6.3.2	U saradnji sa komunalnim preduzećima opština koje gravitiraju u Parku izvršiti sanaciju neuređenih odlagališta otpada na području Parka					
6.3.3	U saradnji sa komunalnim preduzećima, NVO-ima, civilnim sektorima, lokalnim stanovništvom i volonterima organizovati akcije uklanjanja otpada					

3.4. DINAMIKA, SUBJEKTI REALIZACIJE I NAČIN SPROVOĐENJA OCJENE SPROVOĐENJA PLANA UPRAVLJANJA

U cilju optimalnog sprovođenja programa zaštite i razvoja, kroz analizu usvojenih planova i programa prati se sprovođenje planskih i programskih aktivnosti i omogućava kontrolisanje dinamike njihove realizacije sa nivoa rukovodne i upravljačke strukture.

3.4.1. Definicija nosilaca realizacije Plana upravljanja

Za upravljanje prostorom NP Prokletije zaduženo je Javno preduzeće za Nacionalne parkove Crne Gore. Sve aktivnosti ovog Plana upravljanja sprovodiće se uz koordiniran rad zajedničkih službi sa nivoa Javnog preduzeća i NP Prokletije.

Stručnu zaštitu, kao i razvoj i unaprijeđenje prirodnih i radom stvorenih vrijednosti parka implementiraće Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj sa službama Parka. Promociju, edukaciju i interpretaciju realizovaće Služba za promociju, marketing i turizam i saradnicima iz u NP Prokletije.

Za fizičku kontrolu prostora zadužena je Služba fizičke zaštite koja se nalazi u okviru organizacione jedinice NP Prokletije i kojom neposredno rukovodi direktor organizacione jedinice.

3.4.2. Način ocjene sprovođenja i indikatori praćenja uspješnosti Plana upravljanja

Petogodišnji Plan upravljanja NP Prokletije (2021–2025) obezbjeđuje okvirne smjernice iz kojih proizilaze godišnji Programi upravljanja, finansijski i drugi planovi i izvještaji. Plan upravljanja se realizuje/sprovodi kroz jednogodišnje Programe upravljanja.

Prema članu 56 Zakona o zaštiti prirode, upravljač zaštićenog područja dužan je da dostavi godišnji izvještaj Ministarstvu o realizaciji Plana upravljanja i godišnjeg Programa upravljanja, sprovedenim mjerama, finansijskim sredstvima utrošenim za sprovođenje mjera. Članom 58 ovog zakona, navedeno je da Ministarstvo daje saglasnost na Godišnji program upravljanja. Istim članom, upravljač je u obavezi da Ministarstvu dostavlja Izvještaje o realizaciji godišnjih programa upravljanja.

Godišnji program upravljanja dostavlja se resornom ministarstvu do 30. novembra tekuće godine za narednu godinu, a Izvještaj o realizaciji godišnjeg programa upravljanja do 1. marta tekuće godine za prethodnu godinu.

3.4.3. Smjernice za naučnoistraživački rad

U narednom periodu potrebno je nastaviti sa istraživanjima u nacionalnom parku. Na prostoru Parka i dalje ne postoje kompletni podaci o stanju biodiverziteta, a mnogi podaci su zastareli i potrebno ih je dopuniti novim istraživanjima. Sa aspekta upravljača veoma je važno imati dobar uvid u kompletno stanje i status značajnih populacija i vrsta flore i faune, kao i stanja ekosistema. U prethodnom periodu, započet je proces uspostavljanja Natura 2000 mreže u Crnoj Gori, a u okviru ovog projekta vrše se istraživanja na područjima nacionalnih parkova. Daljim planiranim istraživanjima na uspostavljanju Natura mreže, dobiće se jasna slika o stanju staništa i vrsta od značaja. Finalizacijom Natura 2000 mreže stvoriće se preduslovi za adekvatan način upravljanja definisan EU standardima. U proces izrade Natura mreže, pored naučnih i stručnih institucija, uključeni su i eksperti JP nacionalni parkovi Crne Gore.

Javno preduzeće za Nacionalne parkove će podstaći i afirmisati svaki naučno-istraživački projekat i rad za koji se naučne institucije i pojedini naučni radnici opredijele u narednom planskom periodu. Prilikom naučno-istraživačkih aktivnosti pravnih ili fizičkih lica potrebno je pridržavati odredaba Zakona o zaštiti prirode (Sl. list CG br.51/08 i 62/13), a koje se odnose na pribavljanje dozvole od Agencije za zaštitu životne sredine.

3.4.4. Smjernice i prioritete za zaštitu i održivi razvoj nacionalnog parka

Prioriteti zaštite prirodnih vrijednosti u Planu upravljanja u narednom planskom periodu realizovaće se kroz set aktivnosti definisanih u operativnom dijelu Plana upravljanja, sa naročitim fokusom na:

- Istraživanja flore i vegetacije;
- Istraživanja faune;
- Implementiranje mjera zaštite komponenti biodiverziteta;
- Identifikovanje i restauracija narušenih ekosistema;
- Edukacija lokalnog stanovništva i posjetilaca.

U cilju efikasne realizacije ovih aktivnosti, neophodno je uvećati broj stručnih saradnika u ovom planskom periodu.

Smjernice koje se odnose na prioritete u vezi sa održivim razvojem:

- Podržavati sve vidove održivog turizma;
- Uspostaviti efikasan sistem upravljanja posjetiocima;
- Podrška i kreiranje tradicionalnog i održivog korišćenja prirodnih resursa od strane lokalnog stanovništva;
- Podržavati socio-ekonomski i kulturni razvoj ovog regiona.

4.FINANSIJSKA SREDSTVA ZA SPROVOĐENJE PLANA

4.1. FINANSIRANJE JAVNOG PREDUZEĆA ZA NACIONALNE PARKOVE CRNE GORE

Javno preduzeće za nacionalne parkove Crne Gore osnovano je na osnovu Odluke o osnivanju Javnog preduzeća za nacionalne parkove (Sl. List CG br. 39/92) a nastavilo sa radom u skladu sa Zakonom o nacionalnim parkovima (Sl. list CG br. 28/14, 39/16) i Odlukom o organizovanju Javnog preduzeća za nacionalne parkove Crne Gore (Sl. list CG br. 20/11 od 15.04.2011.godine). Statut preduzeća je donesen od strane Upravnog odbora dana 09.05.2011. godine, a stupio na snagu nakon dobijanja saglasnosti od nadležnog Ministarstva. Osnivač preduzeća je Skupština Crne Gore.

Shodno Zakonu o nacionalnim parkovima (Sl. list CG broj 28/14, 39/16), Javno preduzeće za Nacionalne parkove Crne Gore upravlja sa prirodnim dobrima nacionalnih parkova Crne Gore i preduzima potrebne mjere u cilju njihove zaštite, unaprjeđivanja i razvoja, kao djelatnosti od javnog interesa.

Članom 13 stav 2 Zakona o unaprjeđenju poslovnog ambijenta (Sl. list CG broj 40/10), propisano je da će se javna preduzeća reorganizovati u skladu sa Zakonom o privrednim društvima (Sl. list RCG broj 6/02 i Sl. list CG broj 17/07, 80/08, 40/10, 73/10, 36/11 i 40/11) u roku od tri godine od dana stupanja na snagu ovog zakona. Zakonom o Nacionalnim parkovima koji je Skupština donijela 19.06.2014. godine, definisano je da nacionalnim parkovima treba da upravlja privredno društvo i da isto osniva Vlada Crne Gore. Zakonom je takođe definisano da će se privredno društvo osnovati u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu ovog zakona. JPNPCG još uvijek nije reorganizovano.

U cilju zaštite i očuvanja prirode, te stvaranja uslova za neometano odvijanje prirodnih procesa i održivog korišćenja prirodnih resursa na području Nacionalnih parkova Crne Gore, Javno preduzeće teži da obezbijedi uslove za obavljanje neposredne zaštite i nadzora nad zaštićenim područjima, turističku djelatnost uključujući različite sadržaje sportsko-rekreativnog turizma za posjetioce, te promociju prirodnog bogatstva nacionalnih parkova kao destinacije, i druge poslove u skladu sa zakonom, što bi trebalo da doprinese stvaranju jedinstvene ponude na globalnom turističkom tržištu.

U cilju planiranja rashoda za obavljanje navedenih aktivnosti i prihoda kao izvora finansiranja, izrađuje se Godišnji finansijski plan, radi stvaranja uslova za neometano i pravilno raspolaganje finansijskim sredstvima Preduzeća. Finansijski plan za jednu godinu se radi na bazi:

- prihoda i rashoda ostvarenih u prethodnoj godini,
- procjene troškova po osnovu aktivnosti predviđenih programima upravljanja za svaki park,
- procjene prihoda po osnovu korišćenja dobara i pružanja usluga u narednoj godini,
- Plana javnih nabavki,
- odobrenih sredstava državnim budžetom za narednu godinu.

Sredstva koja Javno preduzeće za nacionalne parkove Crne Gore uspije da ostvari na godišnjem nivou iz sopstvenih prihoda nijesu dovoljna za samostalno funkcionisanje i realizaciju tekućih i programskih aktivnosti, te se programske aktivnosti finansiraju uglavnom subvencijama iz državnog budžeta.

Sredstva za rad preduzeća obezbjeđuju se iz:

- Budžeta Crne Gore;

- Naknada za korišćenje nacionalnih parkova iz člana 21 Zakona o nacionalnim parkovima;
- Donacija;
- Kredita;
- Drugih izvora u skladu sa Zakonom.

Priprema nacрта Godišnjeg finansijskog plana vrši se u okviru stručne službe Javnog preduzeća nakon čega slijedi usvajanje plana od strane Upravnog odbora Javnog preduzeća. Izveštavanje o realizaciji finansijskog plana prema Upravnom odboru vrši se kvartalno.

Na kraju kalendarske godine vrši se izrada Završnog računa (bilans stanja, bilans uspjeha, statistički aneks, promjene na kapitalu, tok gotovine, napomene uz finansijske izvještaje). Završni račun usvaja Upravni odbor Javnog preduzeća. Usvojeni Završni račun se predaje Upravi prihoda i Carina (Ministarstvo finansija i socijalnog staranja).

Prihodi

Odlukom o visini i načinu obračuna i plaćanja naknada za korišćenje dobara nacionalnih parkova definisane su naknade u skladu sa članom 21, Zakona o nacionalnim parkovima (Sl. list CG, br. 39/2016) a odnose se na sledeće:

- ulazak u nacionalni park;
- pružanje usluga posjetiocima (korišćenje vodiča, razgledanje zbirke, korišćenje informativno-edukativnog materijala i dr.);
- ugostiteljske, prodajne, smještajne i infrastrukturne objekte (stalne i privremene);
- iznajmljivanje i/ili korišćenje objekata i prostorija nacionalnog parka;
- korišćenje mineralnih sirovina;
- iznajmljivanje sredstava i opreme za sport i rekreaciju (čamaca, brodova, kajaka, bicikala i dr.);
- organizovano posmatranje ptica;
- kampovanje;
- splavarenje i rafting;
- loženje vatre na posebno uređenim mjestima;
- džiping ture;
- parking;
- sportske i kulturne manifestacije;
- korišćenje plaža;
- trafo stanice;
- uspostavljanje zona sanitarne zaštite vodozahvata u sistemima javnog vodosnabdijevanja;
- korišćenje prostora za žičare, uspinjače i ski liftove;
- postavljanje privremenih objekata;
- postavljanje bilborda i reklamnih panoa;
- snimanje igranih i komercijalnih filmova, TV reklama i spotova;
- privredni i sportsko rekreativni ribolov;
- splavarenje i upotrebu plovila u sportsko rekreativne svrhe;
- korišćenje imena i znaka nacionalnog parka;
- sakupljanje i branje šumskih plodova i gljiva u komercijalne svrhe;
- druge radnje, aktivnosti i djelatnosti u skladu sa zakonom.

Rashodi

Finansijska sredstva Javnog preduzeća troše se u skladu sa zakonom i opštim aktima preduzeća, donijetim odlukama, planovima i programima rada, zaključenim ugovorima i drugim aktima, u cilju izvršavanja obaveza i zadataka iz nadležnosti Javnog preduzeća.

- Investiciona ulaganja (izrada tehničke dokumentacije, elaborati, studije, geodetska snimanja, recenzije, izvođenje radova sa nadzorom);
- Troškovi tekućeg održavanja opreme, vozila, plovila, objekata i drugih osnovnih sredstava
- Monitoring i praćenje stanja životne sredine
- Ostali poslovni rashodi (troškovi struje, vode, telefon, internet, reklama, zakup prostorija, kancelarijski materijal, održavanje higijene i ostali režijski troškovi);
- Osnovna sredstva (nabavka opreme, vozila i dr.);
- Zarade i ostala lična primanja zaposlenih;
- Prenesene aktivnosti.

4.2. PROCJENA FINANSIJSKIH SREDSTAVA ZA REALIZACIJU PLANA UPRAVLJANJA

Planiranje godišnjeg finansijskog okvira zasnovano je na ciljevima koji treba da se ostvare. Vezano za planirani razvoj, urađene su projekcije finansijskih pokazatelja za period od jedne fiskalne godine. Uzeti su u obzir trendovi poslovanja u prethodnim godinama, i poslovna politika menadžmenta, vezana za budući rast i razvoj preduzeća. U obzir su uzeta i aktuelna dešavanja u vezi sa inflacijom koja je uslovljena post Covid-19 periodom ekonomskog oporavka a pogađaju svjetsku privredu i utiču na globalnu ekonomiju.

Tabela 16: Prikaz ukupnih troškova i prihoda NP Prokletije po godinama

Elementi	2021. godina	2022. godina	2023. godina	2024. godina	2025. godina
Troškovi ljudskih resursa	229.600,00	256.500,00	285.000,00	290.700,00	293.607,00
Ostali poslovni rashodi	25.000,00	25.500,00	26.010,00	26.530,20	27.060,80
Finansiranje Programa	22.115,00	43.195,00	233.275,00	420.695,00	415.795,00
UKUPNO (€)	276.715,00	325.195,00	544.285,00	737.925,20	736.462,80

Elementi	2021. godina	2022. godina	2023. godina	2024. godina	2025. godina
Projektovani sopstveni prihodi po godinama	28.000,00	29.400,00	78.000,00	81.900,00	85.995,00
UKUPNO (€)					303.295,00

	1	2	3	4	5
Nedostajuća finansijska sredstva	-248.715,00	-295.795,00	-466.285,00	-656.025,20	-650.467,80

Izvor finansiranja za nedostajuća sredstva će se obezbijediti iz projekata, donacija i drugih izvora u skladu sa zakonom prema definisanim prioritetima i mogućnostima.

Tabela 17: Pregled godišnjih troškova po ciljevima i aktivnostima

Rb.	Opis	Prioritet	Dinamika					Ukupno
			1	2	3	4	5	
Strateška oblast 1: Istraživanje, praćenje, obnova i unaprjeđenje ekosistema, staništa i vrsta								
Cilj 1.1.	Unaprijeđenje informacione baze podataka o flori nacionalnog parka kroz literaturni i terenski rad, softverska nadogradnja i stručno usavršavanje saradnika		270	270	270	270	0	1.080
1.1.1.	Izvršiti obuku stručnih saradnika za floru i vegetaciju za rad u Geografsko informacionom sistemu	1	0					0
1.1.2.	Izraditi mobilnu aplikaciju u cilju boljeg monitoringa i prikupljanja podataka	1	0					0
1.1.3.	Nastaviti inventarizaciju nacionalno i/ili međunarodno značajnih biljnih taksona	2	270	270	270	270		1.080
1.1.4.	Izvršiti analizu literaturnih i terenskih podataka unijetih u bazu	1					0	0
1.1.5.	Uraditi karte distribucije za prioritete vrste	2				0	0	0
Cilj 1.2.	Utvrđeno nulto stanje povremenih kraških jezera (turloga) i zapadnobalkanskih alpijskih tresava (Narthecion scardici) potencijalnih NATURA 2000 staništa		540	270	0	0	270	1.080
1.2.1.	Kartirati stanišni tip *3180 Povremena kraška jezera (turlozi) na prostoru Ropojanskog jezera	1	270				270	540
1.2.2.	Izraditi analizu stanja dijagnostičkih vrsta na stanišnom tipu *3180	1		0	0	0	0	0
1.2.3.	Kartirati stanišni tip *7250 Zapadnobalkanske alpijske tresave (Narthecion scardici)	1	270	270				540
1.2.4.	Izraditi analizu stanja dijagnostičkih vrsta na stanišnom tipu *7250	1		0	0	0	0	0
Cilj 1.3.	Unaprijeđen sistem kontrole ubiranje divlje flore u komercijalne svrhe		0	0	100	0	0	100
1.3.1.	Izraditi mobilnu aplikaciju za rad na terenu	1			0			0
1.3.2.	Obučiti nadzornike za korišćenje mobilne aplikacije	1			100			100
1.3.3.	Kontrolisati stanje na terenu i unositi podatke u bazu	1	0	0	0	0	0	0
1.3.4.	Izvršiti analizu stanja i mapirati staništa na kojima je vršeno ubiranje	1					0	0
Cilj 1.4.	Očuvani šumski ekosistemi		1.410	1.410	1.410	1.410	1.410	7.050
1.4.1.	Pratiti zdravstveno stanje šumskih ekosistema na odabranim bioindikatorskim tačkama	1	270	270	270	270	270	1.350
1.4.2.	Sprovoditi monitoring dendrometrijskih i ekoloških aspekata šumskih ekosistema	2	270	270	270	270	270	1.350
1.4.3.	Sprovoditi sanitarno-higijenske aktivnosti	1	600	600	600	600	600	3.000
1.4.4.	Sprovoditi mjere zaštite od požara	1	270	270	270	270	270	1.350
1.4.5.	Izraditi interaktivnu bazu podataka o stanju šumskih ekosistema	1	0	0	0	0	0	0
Cilj 1.5.	Utvrđeno nulto stanje dnevnih leptira		270	270	270	270	270	1.350

1.5.1.	Istražiti i sakupiti literaturne podatke o fauni Lepidoptera	1	0	0	0	0	0	0
1.5.2.	Odrediti nulto stanje dnevnih leptira na području Parka	1	270	270	270	270	270	1.350
Cilj 1.6	Inventarizacija vodozemaca i gmizavaca		0	0	0	270	270	540
1.6.1.	Istražiti i sakupiti literaturne podatke o fauni vodozemaca i gmizavaca	1				0	0	0
1.6.2.	Odrediti distribuciju vodozemaca i gmizavaca na području Parka	1				270	270	540
Cilj 1.7.	Utvrđeno kvantitativno i kvalitativno stanje vrsta ptica grabljivica		0	0	270	270	270	810
1.7.1.	Generisati literaturne i terenske podatke o prisutnosti i stanju ptica grabljivica	1			0	0	0	0
1.7.2.	Vršiti monitoring najznačajnijih vrsta grabljivica	1			270	270	270	810
Cilj 1.8.	Očuvane populacije slijepih miševa		1.170	270	270	270	270	2.250
1.8.1.	Izvršiti nabavku opreme za istraživanje slijepih miševa	1	900					900
1.8.2.	Istražiti rasprostranjenost i utvrditi važna područja za očuvanje slijepih miševa	1	270	270	270	270	270	1.350
1.8.3.	Utvrđiti faktore ugrožavanja i po potrebi sprovesti mjere očuvanja kolonija slijepih miševa	1				0	0	0
Cilj 1.9	Utvrđeno stanje vrsta iz porodice kuna		1.715	215	215	215	215	2.575
1.9.1.	Nabavka opreme za istraživanje mustelida (foto-zamke, živolovke)	1	1.500					1.500
1.9.2.	Monitoring stanje vrsta iz porodice kuna	1	215	215	215	215	215	1.075
1.9.3.	Izvršiti kartiranje potencijalnih staništa porodica kuna	1	0	0	0	0	0	0
Cilj 1.10.	Utvrđeni koridori krupnih sisara		370	270	270	270	270	1.450
1.10.1.	Izraditi mobilnu aplikaciju za terenski rad u cilju boljeg monitoringa	1	0					0
1.10.2.	Izvršiti obuku nadzornika za korišćenje mobilne aplikacije	1	100					100
1.10.3.	Izraditi plan zaštite staništa i vrste	1	0					0
1.10.4.	Sprovoditi monitoring krupnih sisara	1	270	270	270	270	270	1.350
Cilj 1.11.	Obezbijedena prihrana za krupne sisare tokom zimskih mjeseci		300	300	300	600	600	2.100
1.11.1.	Vršiti prihranu krupnih sisara tokom zimskih mjeseci na hranilištima	1	300	300	300	300	300	1.500
1.11.2.	Izgraditi nova hranilišta i solila	1				300	300	600
Cilj 1.12.	Zaštita i održivo korišćenje vodenih resursa		0	0	0	0	0	0
1.12.1.	Monitoring hidroloških objekata	1	0	0	0	0	0	0
Strateška oblast 2: Očuvanje, unaprjeđivanje i promocija kulturno-istorijskih i etnografskih vrijednosti i potencijala								
Cilj 2.1.	Očuvana materijalna kulturna baština		270	270	0	0	0	540
2.1.1.	Finalizovati terensko istraživanje katunskog graditeljstva na području Parka	1	270	270				540
2.1.2.	Inicirati i učestvovati u projektima istraživanja, sprovođenja mjera zaštite i prezentovanja kulturnog nasljeđa, koje implementiraju nadležne institucije	2	0	0	0	0	0	0
2.1.3.	Pokretati inicijative za uspostavljanje zaštite kulturnih dobara	1	0	0	0	0	0	0
Cilj 2.2.	Prezentacija materijalne kulturne baštine Parka		0	1.000	1.000	1.000	1.000	4.000

2.2.1.	Prikupljati starije fotografije i razglednice iz plavsko-gusinjske regije u elektronskoj formi, od institucija i pojedinaca koji ih posjeduju	1	0	0	0	0	0	0
2.2.2.	Formirati elektronsku bazu umjetničkih radova sa motivima Plavsko-gusinjske regije akademskih likovnih stvaralaca	2	0	0	0	0	0	0
2.2.3.	Organizovati tematske izložbe povodom značajnih datuma	1		1.000	1.000	1.000	1.000	4.000
Cilj 2.3.	Zaštita i prezentacija nematerijalne kulturne baštine		200	400	1.850	5.350	6.650	14.450
2.3.1.	Inventarisati nematerijalnu kulturnu baštinu Parka	1	100	100	100	300	300	900
2.3.2.	Prikupiti podatke od nosilaca nematerijalnih kulturnih dobara	1	50	50	150	150	150	550
2.3.3.	Popunjavati upitnike za identifikaciju elemenata nematerijalnog kulturnog nasljeđa	1	0	0	100	200	300	600
2.3.4.	Inicirati ka Upravi za zaštitu kulturnih dobara uspostavljanje zaštite, na osnovu istraživačkih nalaza, zaštitu nematerijalnog kulturnog dobra	2	0	200	200	400	500	1.300
2.3.5.	Organizovati manifestacije i učestvovati na sajmovima, izložbama i kulturno-umjetničkim programima koji se oslanjaju na etnografsko nasljeđe	2	50	50	1.000	1.500	2.500	5.100
2.3.6.	Učestvovati u projektima zaštite i valorizacije nematerijalne kulturne baštine pod pokroviteljstvom relevantnih institucija (Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturnih dobara, CANU i dr.)	2	0	0	300	300	400	1.000
2.3.7.	Pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture kreirati programe za obilježavanje "Dana evropske baštine"	2	0	0	0	2.500	2.500	5.000
Strateška oblast 3: Edukacija, interpretacija i promocija prirodnih i kulturnih vrijednosti parka								
Cilj 3.1.	Razvijena i unaprijeđena edukacija i interpretacija		400	2.200	2.800	4.500	2.800	12.700
3.1.1.	U saradnji sa osnovnim školama sprovesti postojeće edukativne programe	1	0	300	500	1.000	0	1.800
3.1.2.	U skladu sa nastavnim programima osmisliti edukativne materijale	1	0	500	800	800	0	2.100
3.1.3.	U saradnji sa TO obilježiti značajne ekološke datume	1	400	400	500	900	900	3.100
3.1.4.	U saradnji sa TO Plav i Gusinje osmisliti i sprovesti ciljane interpretativne programe obilaska Parka	1	0	0	500	800	900	2.200
3.1.5.	U saradnji sa Planinarskim savezom Crne Gore formirati nove edukativne staze	1		300		1.000	1.000	2.300
3.1.6.	U saradnji sa Planinarskim savezom Crne Gore formirati novu tematsku stazu	1		700				700
3.1.7.	U saradnji sa Planinarskim savezom Crne Gore, nadležnim ministarstvom i Agencijom unaprijediti tematsku stazu "Praisorijski crteži-Magna mater (Velika majka)"	1				500		500
Cilj 3.2.	Park je uspješno promovisan na nacionalnom i međunarodnom nivou		3.450	4.150	5.500	6.650	7.050	26.800
3.2.1.	Sprovesti PR kampanje	1	250	250	1.000	1.000	1.000	3.500
3.2.2.	Učestvovati na turističkim sajmovima	1	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	15.000
3.2.3.	Organizovati manifestacije i događaje	1	200	200	500	500	500	1.900
3.2.4.	Izraditi promotivni materijal	1	0	300	500	700	900	2.400
3.2.5.	Izraditi propagandni materijal	1	0	400	500	700	900	2.500

3.2.6	Izraditi autentični suvenir Parka	1	0	0	0	750	750	1.500
Strateška oblast 4: Turizam zasnovan na aktivnom odmoru u prirodi								
Cilj 4.1.	Unaprijeđena i razvijena turistička posjetilačka infrastruktura Parka		4.900	24.900	197.650	364.900	359.900	957.250
4.1.1.	Unaprijediti postojeći Centar za posjetioce u Gusinju novim sadržajima	1			250			250
4.1.2.	Izgraditi i urediti novi Centar za posjetioce	1			100.000	150.000	150.000	400.000
4.1.3.	Urediti prostor ispred i iza Centra za posjetioce u Gusinju u funkciji expo-prostora	1		8.000	8.000			16.000
4.1.4.	Urediti glavne ulaze u Park	1		2.500	10.000			12.500
4.1.5.	Izgraditi kontrolno-naplatne punktove	1		6.000	9.000			15.000
4.1.6.	Postaviti i dopuniti najavne, glavne i informativne table ka/i u Parku	1	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	5.000
4.1.7.	Unaprijediti postojeći sistem informativnih tabli i smjerokaza	1	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	5.000
4.1.8.	U saradnji sa planinarskim savezom unaprijediti pješačke staze	1	500	500	500	500	500	2.500
4.1.9.	U saradnji sa biciklističkim savezom unaprijediti biciklističke staze	1	400	400	400	400	400	2.000
4.1.10.	Izgraditi vidikovce na lokacijama: Kofiljača, Horolac, Vezirova brada, Bogičevića	1	0	0	2.000	4.000	2.000	8.000
4.1.11.	Formirati stazu za hodanje na krpljama	1		1.000	1.000			2.000
4.1.12.	Izraditi infrastrukturu za posmatranje ptica	1			3.000	3.000		6.000
4.1.13.	Izraditi infrastrukturu za posmatranje životinja	2				3.000	3.000	6.000
4.1.14.	Izraditi odmorista za pješake i bicikliste	1		3.500	3.500			7.000
4.1.15.	Izvršiti rekonstrukciju i/ili adaptaciju karaula na teritoriji Parka koje nisu u funkciji i izvršiti prenamjenu istih (u funkciji posjetilaca)	2	0	0	10.000	200.000	200.000	410.000
4.1.16.	Izgraditi dječije igralište ispred Centra za posjetioce u Gusinju	2			50.000			50.000
4.1.17.	Prilagoditi glavne atrakcije u Parku (učiniti ih dostupnim) za posjete osoba sa invaliditetom	1	2.000	2.000	2.000	2.000	2.000	10.000
Cilj 4.2.	Unaprijeđena turistička ponuda koja je zasnovana na rekreaciji		0	0	10.000	21.300	21.300	52.600
4.2.1.	Razviti novi turistički proizvod posmatranje ptica	2				500	500	1.000
4.2.2.	Razviti nov turistički proizvod posmatranje divljih životinja	1				800	800	1.600
4.2.3.	Osmisliti nove izložbene postavke u Centru za posjetioce	1			10.000	20.000	20.000	50.000
Cilj 4.3.	Upravljanje posjetiocima		150	150	3.650	4.750	4.350	13.050
4.3.1.	Analizirati strukturu, mišljenje, potrebe i očekivanja posjetilaca	1	100	100	100	100	100	500
4.3.2.	Analizirati uticaj posjetilaca na prirodne i kulturne vrijednosti	1	50	50	50	50	50	250
4.3.3.	U saradnji sa planinarskim i biciklističkim savezom analizirati korišćenje postojećeg sistema staza	1			500	600	700	1.800
4.3.4.	Istražiti i odrediti prihvatne kapacitete pojedinih najposjećenijih lokaliteta u skladu sa smjernicama zaštite prirode, pratiti i regulisati broj posjetilaca	1			2.000	2.000	2.000	6.000
4.3.5.	Izgraditi mehanizam koji će doprinijeti da se smanji efekat vidljivosti posjetilaca u određenim područjima („leave no trace“ principi)	1			500	500	500	1.500

4.3.6.	Razviti programe obilaska Parka (bazirane na prirodnim i kulturnim vrijednostima parka) za različite ciljne grupe	1	0	0	500	1.500	1.000	3.000
Strateška oblast 5: Saradnja sa nacionalnim i međunarodnim organizacijama i institucijama i lokalnim zajednicama								
Cilj 5.1.	Unaprjeđenje upravljanja, umrežavanja, zaštite i promocije kroz nacionalnu i međunarodnu saradnju		1.550	1.550	1.550	1.850	1.850	8.350
5.1.1.	Poboljšati saradnju sa državnim institucijama i ustanovama u vezi definisanja jasnih procedura i zakonskih obaveza iz oblasti zaštite živote sredine i prirode	1	200	200	200	200	200	1.000
5.1.2.	Uputiti inicijative državnim institucijama i ustanovama u cilju efikasnijeg upravljanja zaštićenog područja	1	100	100	100	100	100	500
5.1.3.	Aktivnom saradnjom sa NVO sektorom realizovati projekte iz oblasti zaštite prirode i životne sredine	1	150	150	150	150	150	750
5.1.4.	Uputiti inicijative ka lokalnim organizacijama i u cilju efikasnijeg upravljanja zaštićenim područja	1	250	250	250	250	250	1.250
5.1.5.	Uspostaviti saradnju sa zaštićenim područjima u regionu	2				300	300	600
5.1.6.	Unaprijediti saradnju sa partnerskim zaštićenim područjima	2	500	500	500	500	500	1.500
5.1.7.	Nastaviti saradnju sa međunarodnim organizacijama (IUCN, UNESCO, Europark federacija i dr.)		0	0	0	0	0	0
5.1.8.	Priprema i izrada prijedloga projekata u skladu sa potreba parka i javnim pozivima	1	0	0	0	0	0	0
5.1.9.	Realizacija projektnih aktivnosti	1	0	0	0	0	0	0
5.1.10.	Učešće u obukama za pisanje i izvještavanje projekata	3	350	350	350	350	350	1.750
Cilj 5.2.	Podrška lokalnoj zajednici u održivom razvoju u skladu sa principima očuvanja vrijednosti parka		950	1.100	1.400	2.050	2.550	8.050
5.2.1.	Izraditi prijedloge projekata u skladu sa pozivima u partnerstvu sa lokalnim zajednicama koje gravitiraju Parku	2	300	300	300	300	300	1.500
5.2.2.	Pružiti podršku lokalnom stanovništvu za očuvanje tradicionalne poljoprivrede	3	250	250	250	250	250	1.250
5.2.3.	Pružiti podršku lokalnom stanovništvu za razvoj ponuda zasnovanih na tradicionalnim oblicima, u skladu sa održivim principima	1		150	150	400	600	1.300
5.2.4.	Uspostaviti geografski sertifikat porijekla za lokalne proizvode	1	0	0	200	400	500	1.100
5.2.5.	Pružiti podršku lokalnom stanovništvu da svoje proizvode plasiraju na manifestacijama i sajmovima koje organizuje JPNPCG	3			100	300	500	900
5.2.6.	Uraditi Plan gazdovanja šuma u privatnoj svojini	1	250	250	250	250	250	1.250
5.2.7.	Obezbijediti drvene sortimente iz reda sanitara	1	150	150	150	150	150	750
Cilj 5.3.	Socio-ekonomski razvoj područja Parka		500	500	500	500	500	2.500
5.3.1.	Izraditi socio -ekonomsku analizu šireg područja Parka	1	200	200	200	200	200	1.000
5.3.2.	Redovno održavati socio-ekonomske forume	2	300	300	300	300	300	1.500
Strateška oblast 6: Efikasna kontrola prostora Parka								

Cilj 6.1.	Unaprijeđenje fizičke zaštite Parka		2.100	2.100	2.100	2.100	2.100	10.500
6.1.1.	Izvršiti povećanje broja izvršilaca u Službi zaštite	1	0	0	0	0	0	0
6.1.2.	Organizovati interne obuke za Službu fizičke zaštite	1	500	500	500	500	500	2.500
6.1.3.	Izvršiti nabavku materijalno - tehničkih sredstava za Službu fizičke zaštitu i Službu za održavanje ambijentalne higijene i infrastrukture	1	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	5.000
6.1.4.	U saradnji sa nadležnim inspeksijskim službama vršiti kontrolu i suzbijati nelegalne aktivnosti	1	300	300	300	300	300	1.500
6.1.5.	U saradnji sa odjeljenjem bezbjednost Plav i stanicom policije Gusinje vršiti kontrolu i suzbijati nelegalne aktivnosti	1	300	300	300	300	300	1.500
Cilj 6.2.	Utvrđivanje i označavanje jasne granice Parka		0	0	300	300	300	900
6.2.1.	Uputiti inicijativu organima državne uprave nadležnim za poslove šumarstva i zaštite životne sredine, organu uprave nadležnom za poslove katastra, gradskim opštinama i opštinama na čijoj se teritoriji nalazi nacionalni park za formiranje radnog tijela za utvrđivanje i obilježavanje jasnih granica Parka	1			0			0
6.2.2.	Definisati izvore finansiranja, budžet i dinamiku za utvrđivanje i obilježavanje jasnih granica Parka	1			300	300	300	900
Cilj 6.3	Park bez otpada		1.600	1.600	1.600	1.600	1.600	8.000
6.3.1.	Inicirati sastanke sa komunalnim preduzećima koji gravitiraju u Parku u vezi definisanja procedura sprječavanja nastanka i sanacije neuređenih odlagališta otpada	1	100	100	100	100	100	500
6.3.2.	U saradnji sa komunalnim preduzećima opština koje gravitiraju u Parku izvršiti sanaciju neuređenih odlagališta otpada na području Parka	1	500	500	500	500	500	2.500
6.3.3.	U saradnji sa komunalnim preduzećima, NVO-ima, civilnim sektorima, lokalnim stanovništvom i volonterima organizovati akcije uklanjanja otpada	1	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	5.000
	UKUPNO		22.115	43.195	233.275	420.695	415.795	1.140.075

5. SMJERNICE I PREPORUKE

Plan upravljanja NP Prokletije je osnovni planski dokument koji definiše smjernice za buduće upravljanje ukupnim vrijednostima parka (prirodnim i kulturnim), razvoj i održivo korišćenje u narednom petogodišnjem periodu.

Vodeći se smjernicama definisanim IUCN kriterijumima koji definišu upravljanje nacionalnim parkovima posebna pažnja posvetiće se:

- Poštovanju međunarodnih standarda i kriterijuma gdje su glavni ciljevi zaštita prirode i kulturno-istorijskih vrijednosti;
- Podsticanju naučno-istraživačkog rada na prostoru Parka u cilju definisanja budućih NATURA 2000 staništa;
- Razvijanju turizma zasnovanog na prirodi i daljem razvoju specifične turističke infrastrukture (centri za posjetioce, pješačko-rekreativne, biciklističke i edukativne staze, uređenje vidikovaca i dr.);
- Uspostavljanju efikasnog sistema upravljanja posjetiocima;
- Edukaciji školske populacije, lokalnog stanovništva i posjetilaca o vrijednostima Parka;
- Efikasnoj promociji Parka na međunarodnom nivou;
- Unaprijeđenje saradnje sa korisnicima prostora Parka, lokalnim strukturama i NVO sektorom;
- Unaprijeđenje prekogranične i ukupne međunarodne saradnje;

Plan upravljanja NP Prokletije zahtijeva jasne kriterijume koji imaju za cilj očuvanje specifičnih fizičko-geografskih i bioloških karakteristika ovog prostora, ali i uvažava interese zajednica koje gravitiraju Parku i razvijaju lokalne ekonomije. U cilju razvoja sjevernog regiona, od velikog je značaja definisati državne interese koji će se realizovati kapitalnim investicijama koje će biti u funkciji daljeg razvoja područja.

Upravo zato što područja nacionalnih parkova predstavljaju jedinstvene i osjetljive prostore sa izuzetnim potencijalom daljeg razvoja, potrebno je omogućiti finansijsku stabilnost za realizaciju Plana upravljanja, čime će se stvoriti uslovi za optimalno upravljanje i poslovanje ovog Javnog preduzeća.

LITERATURA

Niže se navodi literatura i drugi izvori korišćeni u pisanju ovog Plana upravljanja, kao i dodatna korisna literatura na koju se upućivalo u pojedinim dijelovima teksta.

- Agencija za zaštitu životne sredine (2012): Informacija o stanju životne sredine u Crnoj Gori za 2011. godinu
- Crnobrnja-Isailović J. 2002. Another population of *Vipera ursinii* macrops MÉHELY, 1911 in Montenegro (Central Balkans). HERPETOZOA 14 (3/4): 137-141.
- Čađenović, N. (2014): Katalog faune Amphibia Crne Gore 10 (9). – Odjeljenje prirodnih nauka, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica. [In Montenegrin with English summary].
- Dudley, N. (ed.) (2008): Guidelines for Applying Protected Area Management Categories. IUCN, Gland, Switzerland.
- Džukić, G. 1995. Diverzitet vodozemaca (Amphibia) i gmizavaca (Reptilia) Jugoslavije sa pregledom vrsta od međunarodnog značaja. U: Biodiverzitet Jugoslavije sa pregledom vrsta od međunarodnog značaja (V. Stevanović & V. Vasić, eds.), pp.447-469. Biološki fakultet i Ecolibri, Beograd.
- Frajman, B. (2007): Taxonomy and Reticulate Phylogeny of Heliosperma and Related Genera (*Sileneae*, *Caryophyllaceae*). Acta Universitatis Upsaliensis. Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Science and Technology 328, 34 pp. Uppsala.
- Gazdica, J., Čaković, D., Kasom, G., Ljubisavljević, K., Radonjic, Marina., Perović, A., Zeković, B. 2022. Rezultati istraživanja biodiverziteta na području Zeletina i Visitora u sklopu projekta „Tajne naših šuma – Zeletin i Visitor“
- Hadžiablahović, S., Bulić, Z. (1994–1995)2004: On the distribution of some Balcan endemic and rare species in the flora of Montenegro. Glasnik Republ. Zav. Zašt. Prirod. 27–28: 43–50.
- Hadžiablahović, S. & Kasom, G. (2007): Vodič za implementaciju Konvencije o Međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje flore i faune (CITES). NVO “Centar za ekoplaniranje i prirodne resurse“, Podgorica, 137 pp.
- IUCN Regionalna kancelarija za Istočnu Evropu i Centralnu Aziju (ECARO) (2016): Materijali za obuku za pisanje plana upravljanja zaštićenim područjem. IUCN, Gland, Švajcarska i Beograd, Srbija.
- Jelić D, Ajtić R, Sterijovski B, Crnobrnja-Isailović J, Lelo S & Tomović Lj. 2013. Distribution of the genus *Vipera* in the western and central Balkans. HERPETOZOA 25 (3/4): 109 – 132.
- JPNPCG. Interna Baza podataka za floru i vegetaciju NP Prokletije.
- JPNPCG (2015): Nacionalni park „Prokletije“ - Plan upravljanja 2016-2020 godina. <http://www.nparkovi.me>.
- Keča N. (2013): Osjetljivost šumarskog sektora Crne Gore na štetočine i biljne bolesti. Ref. No. UNDP MNE 12-083 Finalni izvještaj.

- Krstić M. (2009): Uzgojne potrebe u šumama zaštićenih prirodnih dobara. Zaštita prirode 60/1–2, Zavod za zaštitu prirode Srbije.
- Lakušić D., Surina B., Niketić M., Barina Z. (2012): Distribution of *Lunaria telekiana* (*Brassicaceae*), a poorly known species of European concern. *Botanica Serbica* 36(2):139–144.
- Lakušić, R. (1964): Oekologisch–Morphologische differenzierung innerhalb der art *Wulfenia carinthiaca* Jacq. *Acta Botanica Croatica* vol. extraord: 49–54. Sarajevo.
- Lakušić, D., Novčić, R. (2013): Morphological differentiation and conservation status of *Cardamine pancicii* (*Brassicaceae*), a stenoendemic of Mt. Kopaonik in Serbia. *Botanica serbica* 37 (1): 71-81.
- Lakušić, D., Tomović, G., Gussev, C., Barina, Z., Siljak-Yakovlev, S., Kuzmanović, N., Janković, I., Vukojičić, S. (2018): Distribution and variability of the Balkan endemic *Geum bulgaricum* (*Rosaceae*) - a species of European concern. *Botanica serbica* 42 (1): 71-90.
- Lakušić, R. (1972/1973): *Rumex balcanicus* Rech. Fil. Novi tercijerni relikv u flori Crne Gore. *Glasnik Republ. Zav. Zašt. Prirod. Prirod. muz.* 5: 29–32.
- Ljubisavljevic, K., Arribas O., Džukić, G. & Carranza, S. 2007. Genetic and morphological differentiation of Mosor rock lizards, *Dinarolacerta mosorensis* (Kolombatović, 1886), with the description of a new species from the Prokletije Mountain Massif (Montenegro)(Squamata: Lacertidae). *Zootaxa* 1613: 1–22
- Marić, D., Rakočević, J. (2010): Biodiverzitet. Crna Gora u XXI stoljeću - u eri kompetitivnosti: Životna sredina i održivi razvoj, ed. Mihailo Burić. Crnogorska Akademija nauka i umjetnosti, knjiga 73/2 pp 113-150.
- Marić, D. (2019): Fauna slatkovodnih riba (Osteichthyes) Crne Gore - Fauna of Freshwater Fish (Osteichthyes) of Montenegro. Crnogorska Akademija Nauka i Umjetnosti, (Montenegrin Academy of Sciences and Arts), G.S.Karaman, spec. ed. No 149, 419 p. Podgorica.
- Marić, D. and Milošević, D. (2011): Katalog slatkovodnih riba (Osteichthyes) Crne Gore. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Katalozi 5, Knjiga 4. Podgorica. pp 114.
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma (2015): Nacionalna strategija biodiverziteta sa akcionim planom za period 2016 – 2020. godina, Podgorica.
- Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja (2015): Strategija ribarstva Crne Gore 2015-2020 sa Akcionim planom za prenošenje, implementaciju i sprovođenje pravne tekovine EU.
- Ministarstvo zaštite okoliša i energetike i Hrvatska agencija za okoliš i prirodu (2018): Smjernice za planiranje upravljanja zaštićenim područjima i/ili područjima ekološke mreže. UNDP, Hrvatska.
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma (2018): Prostorni plan posebne namjene NP Prokletije –Plan, Knjiga 1 - Analitičko-dokumentaciona osnova Plana.
- Montenegroprojekt D.O.O (2012): Studija prirodnih uslova za prostorno-urbanistički plan Opštine Plav.
- Niederle, J. (2016): *Wulfenia carinthiaca* subsp. *rohlena*, stará dobrá známá. in *Skalničkárův rok* 73:21-23.
- Niketić, M. (2005): *Hieracium bertisceum* (*Compositae*), a new species from the State Union of Serbia and Montenegro. *Willdenowia* 35: 265-269.

- Niketić, M. Cikovac, P., Barina, Z., Pifko, D. (2015): *Viola chelmea* and *Viola jooi* (*Violaceae*), new species for the flora of Serbia and their distribution in the Balkan Peninsula and the Carpathians. *Bulletin of the Natural History Museum* 8: 49-74.
- Petrović, D., Stešević, D., Vuksanović, S. (2008): Materials for the Red Book of Montenegro. *Natura Montenegrina* 7(2): 605-631.
- Petrović, D., ed. (2009): Važna biljna staništa u Crnoj Gori (IPA projekat): 1-80. Nevladino udruženje "Zelena Gora".
- Petrović, D., Hadžiablahović, S., Vuksanović, S., Mačić, V., Milanović, Đ., Lakušić, D. (2019): Katalog tipova staništa od interesa za EU u Crnoj Gori, Verzija 3, Podgorica – Banja Luka – Beograd.
- Pulević, V. (2005): Građa za vaskularnu floru Crne Gore. Dopuna "Conspectus Florae Montenegrinae". Republički Zavod za zaštitu prirode (Podgorica), posebna izdanja, Knjiga 2.
- Republički zavod za zaštitu prirode Crne Gore (2007): Studija o opravdanosti proglašenja Crnogorskih Prokletija nacionalnim parkom.
- Republički zavod za urbanizam i projektovanje A.D., Podgorica CAU - Centar za arhitekturu i urbanizam d.o.o., Podgorica MonteCEP d.s.d. (2017): Prostorni plan posebne namjene nacionalnog parka "Prokletije".
- Rohlena, J. (1942): Conspectus Florae Montenegrinae. *Preslia* (Praha) 20-21: 1-506.
- Speybroeck, J., Beukema, W., Crochet, P. (2010): A Tentative Species List of The European Herpetofauna (Amphibia And Reptilia). *Zootaxa* 2492:1-27.
- Stefanović, S., Lakušić, D., Kuzmina, M., Međedović, S., Tan, K., Stevanović, V. (2008): Molecular phylogeny of *Edraianthus* (Grassy Bells; *Campanulaceae*) based on non-coding plastid DNA sequences. *Taxon* 57(2): 452–475.
- Stešević, D., Caković, D. (2013): Katalog vaskularne flore Crne Gore 1. CANU, Odjeljenje prirodnih nauka. Knjiga 7: 5-363.
- Stevanović, V., Jovanović, S., Lakušić, D. & Niketić, M. (1995): Diverzitet vaskularne flore Jugoslavije sa pregledom vrsta od međunarodnog značaja. In: Stevanović, V. & Vasić, V. (eds.): Biodiverzitet Jugoslavije. - Biol. fak. Univ. u Beogradu. *Ekolibri*, 183-217.
- Stevanović, V. (1996): Analysis of the Central European and Mediterranean orophytic element on the mountains of the W. and Central Balkan Peninsula with special reference to endemics. *Bocconia*, 5(1): 77-97.
- Surina, B., Pfanzelt, S., Einzmann, H., Albach, D. (2014): Bridging the Alps and the Middle East: Evolution, phylogeny and systematics of the genus *Wulfenia* (*Plantaginaceae*). *TAXON* 63 (4) 2014: 843–858.
- Taxus Forest Project D.O.O Pljevlja, Institut za šumarstvo Ad. Podgorica (2017): Bazna studija o šumama u nacionalnom parku Prokletije. (Podloga za upravljanje šumama) 2016-2020.
- Thomas, L. and Middleton, J., (2003): Guidelines for Management Planning of Protected Areas. IUCN – The World Conservation Union.
- Vuksanović, S. (2016): Rasprostranjenje, horološka struktura i centri diverziteta balkanske endemične flore u Crnoj Gori. Doktorska disertacija, Biološki fakultet, Univerzitet u Beogradu. 1-347.

Linkovi:

- Euro+MedPlantBase <http://ww2.bgbm.org/europlusmed/query.asp>
- Catalogue of Life <http://www.catalogueoflife.org/col/>
- The Plant List <http://www.theplantlist.org>
- IPNI – International Plant Name Index <http://www.ipni.org>
- IUCN Red List of Threatened Species <https://www.iucnredlist.org/>
- EUNIS Species Database <https://eunis.eea.europa.eu/species.jsp>
- Revised Annex I of Resolution 6 (1998) of The Standing Committee to The Bern Convention, 2011 <https://rm.coe.int/1680746347>
- **Euro + Med, 2006:** Euro +Med Plant Base – the information resource for Euro – Mediterranean diversity. Link: <http://www.emplantbase.org/home.html>
- **The Plant List, 2013:** version 1.1 Published on the Internet: <http://www.theplantlist.org>